

Qobustan

» 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

3/192

SƏNƏT TOPLUSU

1969-cu ildən çıxır

Baş redaktor:
PƏRVİN

Təsisçilər: ANAR, “Qobustan”ın yaradıcı heyəti və
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi

Redaksiya heyəti:

Vaqif ƏLİXANLI, Zemfira SƏFƏROVA,
Aydın TALIBZADƏ, Ramiz HƏSƏNOĞLU,
Ziyadxan ƏLİYEV, Arif HÜSEYNOV,
Cəfər QİYASI, Gülbəniz GÖYÜŞQIZI,
Gülmar SƏMA, Tural TURAN, Şəhla ASLAN

Şəhadətnamə №347

Redaksiyanın ünvanı: Bakı-370000, Xaqani küçəsi 53

Tiraj: 300

www.azyb.net

E-mail: qobustan.jurnali@mail.ru

Bədii redaktor: AYYAN
Səhifələdi: OKTAY

Payız sayımızda oxuyacaqlarınız

Sənət yanğısı

4

Anar

Zamana uymayan
müəllim, yaxud Cəfər əmi...

Dəyirmanə ön söz

14

Pərvin

Dəyirman dərdi

Uzaqdan görünən şəhər

34

Vahid Qazi

Helsinqborq, İsveç
Şuşadan yaza bilmək

Türkiyə

42

İmdat Avşar

Ernest Heminqvey
və Pyer Lotinin
İstanbulu...

Musiqi dünyası

11

İsa Həbibbəyli,

AMEA-nın vitse-prezidenti,
akademik

Ustad bəstəkar

Aqşin Əlizadənin xatirəsinə

Əlyazmalar yanmır

17

Mövlud Süleymanlı

Dəyirman

Yaxından sevilən şəhər

38

Ramil Əhməd

Şuşa eşqi

Rəngli yuxular

48

Aydan

Rəssamın

rənglər dünyası

Qapaq rəsmi: M.Abdullayev

“Xatirələr”

Payız sayımızda oxuyacaqlarınız

Yepyeni tar

60

Narınqül Nadır

Pərdə-pərdə pərdəsiz tar...

“Qurama”

74

Zülfıyyə Qəniyeva

Tələbə araşdırması

83

Aynur Hilali

Yeni əsrin köhnə
sindromu - Xəsislik

Fotoqrafiya

91

Mələhət Əliyeva

Fotoların
dili ilə...

Anım

64

Esmira Nəzərli

Sən də getdin...

Söz gənclərdə...

76

“Soyuq Günəş”:

yeni bir sənət hadisəsi,
yaxud pandemiya
zamanı təsəlli...

Müsahibə

86

Nəzrin

Gənc heykəltəraşın
vəfa borcu

Premyera

94

Xəyalə Zərrabqızı

Bəbə səhnəsi...
Şirinləşən “Qoğal”

Zamana uymayan müəllim, yaxud Cəfər əmi...

Cəfər Cəfərov universitet müəllimlərimdən biri idi. Bizə “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”ndən dərs deyirdi. 5 il sonra diplom işimin də rəhbəri oldu.

Dostları, həmyaşıdları, yaxınları üçün o, Cəfər idi, ədəbiyyat və teatr tarixi üçün Cəfər Cəfərov. Moskvadakı teatrşünas həmkarları ona Djafar Qaşumoviç deyirdilər, tələbələri, şöbəsinin işçiləri, gənclər - Cəfər müəllim. Mənim üçünsə o, Cəfər əmi idi.

Çox vaxt fikir, sənət adamlarının taleyində bir zaman uyğunsuzluğu olur. Elə bil onlar taleyin hansısa, uğursuz şıltaqlığı ilə dünyaya vaxtından qabaq gəlirlər.

Və dünyadan vaxtından qabaq gedirlər. Odur ki, elə bil zamansızlıq, vaxtsızlıq boşluğunda ömür sürürlər. Cəfər Cəfərovun da baxtı belə gətirmişdi. Öz zamanı üçün, onun təfəkkürü, bədii zövqü, sənət anlayışı çox-çox qabağa getmişdi. İdrakı gələcəyə yönəlmişdi. Amma bu gələcək gəlib çıxanda - o, artıq müəyyən dərəcədə ötənlərdə qalmış, geridə buraxılmış və hətta köhnəlmiş görünürdü. Cəfər Cəfərov Sovet ideologiyasının və estetik metodologiyasının çərçivəsində sənəti çox geniş baxışlarla görən adam idi, ona görə də dardüşüncəli, bəsit zövqlü adamlar tərəfindən hücumlara məruz

qalırdı. Amma elə bir vaxt gəldi ki, Sovet ideologiyası bədii meyarları özləri çox dar göründü.

Bəli, Cəfər Cəfərov tənqidçi vicdanına sadıq qalaraq o dövrdə yaranmış şeir, nəsr, pyes adı ilə sınınan örnəklər haqqında çox kəskin, bəzən istehzal, kinayəli hökmlər verib və bununla da neçə-neçə adamı özünə düşmən edib. Amma tənqidçinin belə mövqeyi o dövr üçün kəskin, sərt, tünd görünürdü. İndi o cızma-qaralar haqqında heç o kəskin sözləri də demək olmaz. Çünki o yazılar yoxdur, unudulub gedib. Elə o illərdə dəfn olunublar. İndi onlar haqqında kəskin danışan da yoxdur. Çünki ümumiyyətlə danışan yoxdur. Cəfər Cəfərov zamanı qabaqlamışdı, amma indi zaman özü onu qabaqladı.

Ömrünün müxtəlif illərində tənqidlərə, təqiblərə, təzyiqlərə, təhdidlərə, təhqirlərə məruz qaldı. Amma Cəfərova qarşı ən şiddətli hücumlar kampaniyası 50-ci illərin ortalarında təşkil olundu. Mərkəzi Komitədə şöbə müdirliyindən daha aşağı vəzifəyə - mədəniyyət nazirinin müavini səviyyəsinə endirildi, sonra bu vəzifədən də azad edildi. Qəzetlərdə, iclaslarda onu müxtəlif səbəblərdən ittiham etməyə başladılar.

1954-cü ilin aprelində Azərbaycan Yazıçılarının II qurultayında əsas tənqid hədəfi Mikayıl Rəfili və Cəfər Cəfərov idi. Hər ikisi Qurultayda çıxış etmiş-

di. O qurultaya mən də getmişdim. Hər iksinin çıxışı prezidiumun və salonun reaksiyası, iclasın ümumi abu-havası dəqiq yadımdadır. Amma daha dəqiq olması üçün Cəfərovun çıxışından bəzi yerləri stenoqramdan götürürəm:

“Yoldaşlar, Qurultayın gedişində 3 gün ərzində, xüsusən dünən mənim ünvanıma kəskin, bəzən də dəhşətli tənqid söyləndi. Onu da deyim ki, təkcə bu Qurultayda deyil, bu qurultaydan əvvəl də keçən ilin axırlarında Yazıçılar İttifaqı Plenumunda və bir sıra başqa iclaslarda da bu cür kəskin və bəzən dəh-

şətli tənqid söylənirdi. Bu halda, bu tənqid haqqında mənim bircə dəfə, Yazıçılar İttifaqı Plenumunun II iclasında iştirak etdiyim zaman çıxış etmək imkanım oldu. Lakin bundan sonrakı tənqidlər mənim iştirakım olmadan baş vermişdir. İndi isə danışmaq üçün yeganə imkandır. Mən qismən olaraq ünvanıma deyilən tənqidlə kifayətlənəcəm”.

Bu yerdə Səməd Vurğunun Cəfərova replika atması dəqiq yadımdadı. Bu, stenoqramda qeyd olunub. Cəfərov rusca danışdığı üçün Səməd Vurğun da onun sözünü rusca kəsdi. Onların mükəllimə-

Rəsul Rza, Cəfər Cəfərov və Anar

si Azərbaycan dilinə tərcümədə stenoqramda əks olunub.

Cəfər Cəfərovun çıxışının ardına qayıdıram:

“Biz hamımız yüz faiz olmasa da, əksəriyyətimiz kor-koranə ona, yəni Mir Cəfər Bağirova tabe idik, onun sözünü qanun sayırdıq. Bəs buna Cəfərov nə etsin?! Məgər mən tək idim?”

Sonra Cəfərov ona verilən daha bir ittihamın üzərində dayandı, guya o, Azərbaycanda konfliktizlik nəzəriyyəsinin əsasını qoyub. O vaxt Sovet təbliğat maşınının ortalığa atdığı siyasi ittihamlardan biri də konfliktizlik nəzəriyyəsinin zərərli bir fikir olması idi. Cəfərovu həm də nihilist kimi damğalayırdılar. Cəfər Cəfərov deyirdi: “Konfliktizlik həyat yoxdur, deməli, konfliktizlik əsər də ola bilməz. Lakin mən soruşuram, tutalım, mən bu nəzəri baxışların əsasını qoymuşam, axı bunun nihilizmə nə dəxli var?! Kim deyə bilər ki, konfliktizlik nəzəriyyəsi nihilizmin təzahürüdür. Mən hələ onu demirəm ki, “Pravda” qəzetindəki məqalədə yazılıb ki, bu nəzəriyyənin bizdə kök salmasına dramaturqlar və tənqidçilər müqəssirdir. Bəs nə üçün Azərbaycanda Cəfərovun yaxasından yapışb konfliktizlik nəzəriyyəsi müəllifliyini onun boynuna qoyurlar?! Bu dəlil əsassızdır”.

Amma qurultayla Cəfər Cəfərovun məsələsi bitmir. 54-cü il iyunun 21-də Yazıçılar İttifaqında Cəfər Cəfərova həsr olunmuş iclas keçirildi. Bu iclasda Cəfərova verilən bir çox ittihamlardan hər növ nəticə çıxarıla bilərdi, ən təhlükəlisi - Bağirovun adamı olması, onun göstərişlərini qeydsiz-şertsiz yerinə yetirməsi... (Görəsən, kimlər o illər Bağirova qarşı prinsipial mübarizə aparırmış?!)

Bir neçə il sonra Mir Cəfər Bağirovun əməllərini yoxlayan komissiya Cəfərovun Bağirovun suçlarına ortaq olması haqqında heç bir sənəd - fakt tapa bilmədi. Cəfər Cəfərov haqqında kitab yazmış teatrşünas Xatirə Quliyeva qeyd edir ki, bu iclasda:

“Cəfər Cəfərov sənətini qiymətləndirən, onu kəskin tənqidlərdən, iftira və təhqirlərdən müdafiə edənlər də vardı. Rəsul Rza bu yığıncağın çoxsaylı çıxış-

ları arasında yeganə adam idi ki, tənqidçinin nöqsanları ilə bərabər, onun ədəbiyyatımız, sənət tariximiz üçün gördüyü əhəmiyyətli işləri göstərir, onu düşmənin hesab etmir. Cəfər Cəfərovun hal-hazırda məşğul olduğu mövzular və planlarından danışırıdı”.

Rəsul Rza kimi Sabit Rəhman, Əbüllhəsən, Məmməd Rahim də tənqidçinin Yazıçılar İttifaqı sıralarında qalması, öz səhvlərini düzəltməsi üçün vaxt verilməsini təklif edirdilər. İclasdan qabaq Cəfərov Rəyaset Heyətinə məktubla müraciət etmişdi - xahiş edirəm ki, məni yaradıcılığımın ayırmayın... Çalışaram səhvlərimi düzəldim... - motivli məktubdan görünür ki, Qurultaydakı çıxışa nisbətən daha barışdırıcı, daha güzəştli idi. Qurultayda demək olar ki, heç bir ittihamı, səhvi boynuna almayan Cəfərov indi, səbəbkər mən özüməm - deyir, səhvlərini boynuna alır.

...Gəl boynuna almasın, görüm necə almır. Səkkiz ay işsizlik, ailənin ağır maddi vəziyyəti bir yana dursun, Yazıçılar İttifaqından, Partiyadan çıxarılmaq, bəlkə də həbs edilmək təhlükəsi (həbs olunmuş Bağirovun ələltisi kimi) tamamilə real idi. Sovet əxlaq kodeksinin bir özəlliyi ondan ibarət idi ki, səhvlərini etiraf etməmək səhvlərin özündən də ağır qəbahət sayılırdı. Cəfərova bu da kömək eləmədi. Bütün ittihamları və çıxışları dinlədikdən sonra, sonda Cəfər Cəfərov danışır:

“Mən qısa danışacam, çünki əsas çıxışım verdiyim ərizədə ifadə edilib. Ərizəmin arxasında dururam və səhvlərimi boynuma alıram. Bəzi faktların təhrif olunması və mənim ayağıma yazılması məni əsəbləşdirdi. Məsələn, ədəbiyyat proqramı... Maarif naziri Mehdiyədə bildirmişdi ki, dərslərinin azlığı ucbatından Sovet ədəbiyyatının ümumi icmalarıyla kifayətlənməliyik. Amma indi elə çıxır ki, proqramdan yazıçılar mənim təkidimlə çıxarılıb. Mən bütün ittihamları qəbul edə bilmərəm. Bu, cəsarətsizlik olardı. Mən iri, əhəmiyyətli əsərləri inkar etməmişəm. Təşkilat məsələlərində çoxlu səhvlərim olub. Bütün məsuliyyəti ilə deyirəm ki, Bağirova heç bir

arayış, məlumat verməmişəm. Onun qəbulunda olmadım, şəxsi söhbət eləməmişik, Bağirovu ancaq bürodə görmüşəm. Onunla şəxsi təmasım olmayıb. Bunu sübut etmək olar. İndi istintaq gedir. Prokuratura var. Hər şeyi müəyyənləşdirmək olar. Bağirov üçün heç bir məruzə yazmamışam, ona heç bir formulirovka verməmişəm. Az KP MK-nın 48-ci il qərarının hazırlanmasında iştirak etməmişəm. Xahiş edirəm, məni yaradıcılığımın ayırmayın. Əgər yazılarım çap olunmayacaqsə, özümə necə bəraət qazana bilərəm? Səkkiz aydır məni işdən çıxarıblar, qəzetlər haqqımda yazır. Adım çəkilməyən bir məqalə olmur. Məni işə götürməyirlər. Yaradıcılıq ömrümün böyük hissəsini cəbhədə, hərbi işdə keçirmişəm, sonralar da məsul işlər mənə mane olub. İndi inanıram ki, özümdə güc və cəsarət tapıb, səhvlərimi düzəldə bilərəm. Yoldaşların çıxışları mənə yaxşı dərs oldu. İnanın ki, səmimi deyirəm. Düzəlməyi-mə imkan verilməsi üçün xahiş edirəm”.

Qərar belə olur, imkan verilsin ki, Cəfər Cəfərov bir daha öz ciddi səhvləri haqqında düşünsün, onları mühakimə etsin və qərarını yazılı surətdə Rəyasət Heyətinə çatdırsın. Bundan sonra Cəfər Cəfərovun Yazıçılar İttifaqı üzvlüyündə qalıb-qalmaması məsələsi həll olunsun. Cəfərovun yazılı izahatı iyunun 25-nə qədər verilməlidir.

Yəni 4 gün ərzində...

Sentyabrın 4-də isə “Ədəbiyyat” qəzetində belə bir məlumat çıxdı:

“Cəfər Cəfərov öz səhvlərini namus və vicdanla etiraf və islah etmək əvəzinə, Yazıçılar İttifaqının Rəyasət Heyətinə verdiyi ərizələrdə ikiüzlülük etmiş və Yazıçılar İttifaqını aldatmışdır. Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqının Rəyasət Heyəti Cəfər Cəfərovu Yazıçılar İttifaqı sıralarından xaric etmişdir”.

Sağlığında Cəfər Cəfərov Yazıçılar İttifaqının üzvlüyünə bərpa olmadı. Doğrudur, neçə müddət mətbuat üzünə qapalı olandan sonra Şillərin hansısa yu-

bileyinə yazdığı məqalə dərc olundu. Buna necə də sevinirdi?! O özü də, mən də. Universitet müəllimi oldu, əvvəl namizədlik, sonra doktorluq dissertasiyası müdafiə etdi. Akademiyanın müxbir üzvü seçildi, Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda Teatr şöbəsinin müdiri işlədi. Yazıçılar İttifaqının üzvü olmaya-olmaya yazıçıların hansısa Qurultayında tənqid haqqında məruzə etdi. Deyirdi ki, Mirzə neçə dəfə təklif edib ki, ərizə yazım, məni Yazıçılar İttifaqı üzvlüyünə bərpa etsin. Onu da qeyd edim ki, 54-cü il iclasında Mirzə İbrahimov iştirak etməyib - o vaxt o, Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri idi.

Mirzə İbrahimovun “Közəran ocaqlar” pyesi haqqında A.Səfərovanın yüngülvari tənqidi məqaləsi çıxanda Mirzə müəllim bunu Cəfərdən görmüşdü və incimişdi. O vaxt artıq Mərkəzi Komitənin katibi işləyən Cəfər Cəfərov - Mirzə daha İttifaqa qəbul məsələsinin üstünü vurmur. Onsuz da mən ərizə filan yazan deyiləm - dedi. Azərbaycan Kommunist Partiyasının Qurultayında Mirzə İbrahimov Cəfəri tənqid elədi, - onun subyektiv iş metodu əvvəllər də mane olurdu, indi də mane olur - dedi. Amma Qurultayda Cəfər Cəfərov katib vəzifəsindən azad edildəndə Mirzə müəllim - mən bunu bilsəydim, belə çıxış eləməzdim, hər halda Cəfər yüksək mədəniyyətli ziyalıdır, belə adamın katib işləməsi müəyyən subyektivliklə olsa da, xeyirlidir - deyər peşmanlığını gizlətmirdi.

Gülrux Əlibəyova xatırlayır:

“Cəfər Cəfərovu ölüm ayağında gözü yaşlı gördüm. Yanına Mirzə müəllim gəlmişdi, üzr istəyirdi. Cəfər Cəfərov ağlayırdı - insan mərhəmətinə, insan xeyirxahlığına və alicənablığına hələ də laqeyd qala bilmirəm” deyirdi (G.Əlibəyli. “Düşünən dünyamız”).

Cəfər Cəfərovun Yazıçılar Birliyinə üzvlüyünü 88-ci ildə, mən bura rəhbər seçildəndən sonra bərpa etdik. Bəzən deyirlər ki, bunun nə əhəmiyyəti var. Cəfər Cəfərov da, Heydər Hüseynov da çoxdan ölüb

gediblər. Məncə, böyük əhəmiyyəti var, əvvəla ona görə ki, vaxtilə görülmüş haqsız bir iş ədalətli həlli-ni tapır. İkincisi, müxtəlif soraq kitablarında, ensiklopediyalarda, bioqrafik kitablarda onlar Yazıçılar Birliyinin üzvü kimi təqdim olunur. Üçüncüsü də bu - yazıçılar ocağının kollektiv vicdanının təmizlənməsi, saflaşması üçün vacibdir.

60-cı illərin I yarısında Cəfərovun siyasi karyerasında yeni və gözlənilməz sıçrayış oldu. Şıxəli Qurbanovun qəfil faciəvi ölümündən sonra arada söhbət başlayır ki, Cəfəri katib seçəcəklər. Bundan əvvəllər də Buzovna bağına tez-tez yanına gedərdim. Görüşləri-

mizdən birində gördüm ki, əlində qələmlə bir kitab oxuyur, qeydlər edir.

Todor Pavlovun kitabıdır - çox tanınmış nəzəriyyəçidir, akademikdir - dedi. Özü də Bolqarıstan Kommunist Partiyasının MK-nın Siyasi Bürosunun üzvüdür.

Cəfərin belə bir kitabı bu cür diqqətlə oxumasına bir az təəccübləndim. Ənvərə danışanda güldü, yəqin Cəfər ideoloji katibliyə hazırlaşır - dedi. Onda bildim ki, belə bir söhbət varmış. Az sonra Cəfər doğrudan da katib seçildi. Bu xəbəri Göyçayda atamın qohumu, Qulu Məmmədovun evində eşitdik. Atamla Qaxdan qayıdırdıq. İman Mustafayev də bizimlə idi. İman müəllim - büronun indiki tərkibi ilə Cəfər çətin işləyə bilər - dedi. Bu sözlər də yadımda qaldı.

Doğrudan da Cəfərovun katib kimi fəaliyyətində o vaxt cavan olan bizlərə çox böyük diqqət və qayğı vardı. Ədəbiyyatda, teatrda, rəssamlıq mühitində cavanların inkişaf etməsi üçün hər cür şərait yaratmağa çalışırdı. Katiblik dövründə mənim taleyimdə də böyük rol oldu. “Qobustan” toplusunun yaranması və mənim ora baş redaktor təyin olunmağım onun təşəbbüsü idi. Universitet illərimdən də tez-tez baş tutan görüşlərimizdən, söhbətlərimizdən məni yaxşı tanıyırdı, bu işin öhdəsindən gələ biləcəyimə əmin idi və mən də bu inamı qırmamağa çalışdım.

Vəzifədən çıxarılandan sonra xeyli bədbinləşmişdi. - Həyatımda çox belə dönüşlər olub - deyirdi - qaldırıblar, endiriblər. Həmişə belə zərbələrdən sonra özümü toplamışam, yaradıcılıqla, elmlə məşğul olmuşam. Amma indi ovqatım tamam başqadır, heç nəyə həvəsim qalmayıb...

İşdən azad ediləndə kimsə ona akademiya elmi katib vəzifəsinə təyin olunacağını vəd edib. Bu vəzifəni bircə şeyə görə istəyirmiş - xidməti maşına görə.

Cəfər əmiylə Zübeydə xanımın üç övladı olub. Birinci qızları Könül mənimlə yaşıd, ya məndən bir yaş kiçik imiş, uşaq ikən ölüb. Mühəribədən sonra ikinci övladı - oğulları olub. Aran pəhləvan kimi sapsağlam bir oğlandı. Üçüncü övladları Ayaz isə şikəst doğulmuşdu. Oliqofren idi, danışa bilmirdi, özünü idarə edə bilmirdi, şüuru, baxışları sanki duman içində idi. Amma onu yaman çox istəyirdilər. Onun taleyi Cəfər əminin və Zübeydə xanımın ən ağır dərdi idi. Bu yaxınlarda Ayaz rəhmətə getdi. Cəfər əminin və Zübeydə xanımın vəfatından sonra uzun illər Ayazın hər əziyyətini, qayğısını fədakarlıqla Aran və onun xanımı çəkdilər. Cəfər əmiyə xidməti maşın Ayazı tez-tez xəstəxanaya, həkimlərə aparmaq üçün lazım idi. O vaxt Mərkəzi Komitənin yanındakı evdə yaşayırdı. - Maşın olmasa, mən bu xəstə uşağı MK-nin qabağından taksiylə aparmalı olacam - deyirdi. Amma bu istəyi də həyata keçmədi. Nə yeni vəzifə, nə yeni maşın verdilər. Az sonra ağır, sağalmaz xəstəliyə düşər oldu. Xəstəliyindən bir az əvvəl Buzovna bağında yanına getmişdim. Cəfər əmi ürəyim qızan adamlardan idi. Odur ki, onunla antisovet söhbətlərimi də rahat edirdim. Həmişə, - bu fikirləri başından çıxar, hər halda bu ölkədə milyonlarla insan hər gün durub işə gedir, qurur, ya-

radır, bütün bunlar hədəf, boş ola bilməzdi axı - deyirdi. Amma Buzovnadakı son görüşümüzdə ictimai ovqatı xeyli dəyişmişdi - elə bilirsən mən özüm şübhələrə qapılmıram?! - deyirdi. Söhbət Sovet İttifaqına aid şübhələrdən gedirdi. Və ömrünün bu çətin günlərində Cəfər Cəfərov Sovet cəmiyyətinə olan olan-qalan inamını da itirmişdi.

Cəfər əmi Yazıçılar İttifaqından çıxarılıb işsiz qaldığı günlərin birində bizə gəlmişdi. Qarayla havaya çıxmışdım, burdan keçəndə dedim bir sizə dəyim. Atam - bəs Qara sənə bir yerə küçəyə çıxmaqdan qorxmur? - deyər soruşdu. Cəfər atamın zarafatına ciddi cavab verdi: Qara nədən qorxacaq, qılinc kimi talantı var. Zarafatı atam davam etdirdi: qorxmur ki, kosmopolitliyin üstünə çıxar... Bu səfər Cəfər əmi şaqqanaq çəkib təkrarsız gülüşü ilə güldü: - kosmopolitliyim bəyəm bit-birə zəddir ki, Qaranın üstünə çıxsın?

Atamla anam zarafatlarıyla Cəfəri ağır düşüncələrdən yayındırmaq istəyirdilər. Amma Cəfər əmi özü də zahirən necə ağır hisslər keçirdiyini heç cür büruzə vermirdi. Əlləri paltosunun cibində şəhərin küçələrində zümzümə edə-edə dolayırdı. Guya heçnə vecinə deyildi. Küçələri dolanda iki-üç dostu ilə ünsiyyətdən başqa nə qalırdı ki, ona?! Hər yerdən çıxarılmışdı, daim qaynar işlərdə çalışan insan bekarçılığın əndişəsi içində idi. Otağına çəkilib yazı-pozuyla məşğul olmağa da görünür, hələ ki hazır deyildi. İnsan mexanizm deyil ki, bir düyməni basıb başqa bir həyat tərzinə keçsin, özgə bir yaşayış ritminə uyğunlaşsın.

Amma həmin gün Cəfər əminin Qarayevə aid işlətdiyi ifadə yaddaşıma həkk olundu... Heç nədən qorxmayan qılinc kimi talant - Qara Qarayev.

Qeyd: Esse yazıçının təxminən 30 ildən çoxdur ki, qələmə aldığı, zaman-zaman üzərində işlədiyi, bu günlərdə çapa hazırlanan “Keçən keçdi, olan oldu” anılar, düşüncələr romanından götürülmüş bir parçadır... Qeyd edək ki, həmin romanda yazıçının valideynləri Rəsul Rza və Nigar Rəfibəylinin, həmçinin, özünün taleyi vasitəsilə bütöv bir dövr təsvir edilib.

Ustad bəstəkar Aqşin Əlizadənin xatirəsinə

Payız/2021

Azərbaycan musiqi sənətinin bəstəkarlıq baxımından bəxti gətirmişdir. XX əsr ərzində Azərbaycanda yetişmiş görkəmli bəstəkarlar bir xalqın əbədi olaraq fəxr edəcəyi qüdrətli sənətkarlardır. Azərbaycan professional bəstəkarlıq məktəbinin banisi dahi Üzeyir Hacıbəyli həm də musiqi sənətində böyük məktəb yaratmışdır. Üzeyir Hacıbəyli bəstəkarlıq məktəbi çoxprofilli olub, musiqi mədəniyyətinin bütün əsas sahələrini əhatə etmişdir. Ümumiyyətlə, Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan musiqi sənətinin əfsanəsidir.

XX əsrdə yetişib formalaşmış Azərbaycan bəstəkarlarının mütləq əksəriyyəti Üzeyir Hacıbəyli məktəbinin yetirmələridirlər. Haqqında söz açdığımız görkəmli bəstəkar və ictimai xadim Aqşin Əlizadə (1937-2014) də tərcümeyi-halının faktları və sənətinin bir çox xüsusiyyətləri ilə Üzeyir Hacıbəyli məktəbinə bağlıdır. Əvvəla, hələ doqquz yaşında ikən, 1946-cı ildə anası ilə birlikdə «Koroğlu» operasına tamaşa edərkən ona Üzeyir Hacıbəylini görmək xoşbəxtliyi nəşib olmuşdur. İkincisi, o, Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının bəstəkarlıq fakültəsini bitirmiş, görkəmli sənətkarın sənəti və idealları üstündə köklənmiş milli bəstəkarlıq ənənələrini dərinlən mənimsəmişdir. Üçüncüsü isə Aqşin Əlizadə real olaraq Üzeyir Hacıbəylinin tələbəsi və yetirməsi

olmuş məşhur bəstəkar Cəvdət Hacıyevin sinfində ali təhsil almaqla bərabər, həm də uzun illər onun assistenti kimi çıxış etmişdir. Beləliklə, Aqşin Əlizadə müəlliminin müəllimi olmuş Üzeyir Hacıbəyli məktəbindən dərs almışdır.

Xalq artisti Aqşin Əlizadə çoxprofilli musiqi xadimidir. O, mahnılardan başlamış simfoniya və balət yaradıcılığına, kamera və folklorsayağı musiqi əsərlərinə qədər bütün istiqamətlərdə özünəməxsus professionalıq göstərmişdir. Aqşin Əlizadə simfonik musiqini fortopiano sferasından skripka və orqan üçün musiqi əsərləri miqyasınadək genişləndirib inkişaf etdirmişdir. Yaradıcılığında xor elementlərinin olması onun çoxsəslə musiqi əsərləri yaratmasına meydan açmışdır.

Aqşin Əlizadə Azərbaycanda neofolklor musiqi məktəbinin əsas yaradıcılarından biridir. O, Üzeyir Hacıbəylinin əfsanəvi «Cəngi»sindən sonra bu mövzuda fərqli üslubda yeni musiqi əsəri yaratmaq istedadını nümayiş etdirmişdir. Görkəmli bəstəkarın «Bayatılar», «Dastan», «Köhnə oyunlar», «Qədim lay-lay», «Aşıqsayağı» və sair musiqi əsərləri xalq musiqi ritmləri və motivləri ilə müasir musiqi düşüncəsinin yaradıcı harmoniyasından yığrılmış nadir sənət nümunələridir. «Ana torpaq» mahnısı Aqşin Əlizadənin xalq musiqi yaddaşı ilə professio-

nal musiqinin vəhdətindən yoğrulmuş mükəmməl sənət əsəridir. «Ana torpaq» həm də Aqşin Əlizadənin, ümumiyyətlə, musiqi əsərlərinin mənalı bir epigrafi sayıla bilər. O, sözün əsl mənasında azərbaycançılıq idealları üstündə köklənmiş görkəmli bəstəkardır.

Azərbaycan balet sənəti Aqşin Əlizadənin yaratdığı mükəmməl qəhrəmanlıq baleti ilə daha da zənginləşdirilərək inkişaf etdirilmişdir. «Babək» baleti azərbaycançılıq və qəhrəmanlıq ruhunda yazılmış nadir sənət əsəridir. «Babək» - balet dili ilə ifadə

olunmuş mükəmməl qəhrəmanlıq dastanıdır. «Qafqaza səyahət» əsəri ilə də Şərq və Qərb sintezi əsasında azərbaycançı mövqedən əhəmiyyətli balet yaradılmışdır. «Ümid valsı» - balet səhnəsində canlandırılan rəqs çələngidir.

Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqına bacarıqla rəhbərlik etmiş Xalq artisti Aqşin Əlizadə ölkəmizdə musiqi mədəniyyətinin azərbaycançılıq ruhunda inkişaf etdirilməsi yollarında yorulmadan çalışan qüdrətli bəstəkardır. O, Bakı ilə yanaşı, bir çox illər

ərzində Türkiyənin Trabzon və Van Universitetlərində də professor kimi musiqi dərsləri keçərək, qardaş ölkə üçün professional musiqişünasların yetişdirilməsi sahəsində böyük xidmətlər göstərmişdir. Türkiyədə musiqi sənətinin inkişafına ürəklə xidmət etmiş, neçə-neçə istedadlı mütəxəssislərin hazırlanmasına nail olmuş, qardaş ölkədə bu sahədə olan müəyyən boşluğu doldurmaq baxımından geniş iş aparmışdır.

Xalq artisti Aqşın Əlizadə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Konservatoriyasında ustad dərsləri keçmişdir. O, Türkiyənin Van Yüzüncü il Universitetində müəllimlik etdiyi illərdə hər dəfə qardaş ölkəyə gedib-gələrkən mütləq Naxçıvan Dövlət Universitetində musiqiçi müəllimlər və tələbələrə görüşmüş, onların qarşısında Azərbaycan musiqi sənəti haqqında mühazirələr oxumuşdur. Aqşın Əlizadə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Konservatoriyasında fortopiano ilə professional solo ifaçılığı da nümayiş etdirmişdir. Bu, Naxçıvan Dövlət Universitetində yeni yaradılmış Konservatoriyanın formalaşdırılması və yeni musiqiçi nəsillərinin hazırlanması baxımından böyük xidmət nümunəsi idi.

Aqşın Əlizadənin yazdığı «Mənim Naxçıvanım» mahnısı fortopiano ilə ifa olunan lirik melodiyadır. Lakin Aqşın Əlizadə mahnının yazıldığı dövrdə çətin blokada şəraitində qalan Naxçıvanın dəyanətini və mübarizə əzmini də mahnı ladları üstündə mənalandırmışdır. Sözləri İsa Həbibbəyli tərəfindən yazılmış Aqşın Əlizadənin «Mənim Naxçıvanım» mahnısı ictimai məzmunlu lirik mahnı kimi bu mövzuda yazılmış mahnılar arasında fərqli yer tutur. «Mənim Naxçıvanım» – XXI əsrin gərgin blokada şəraitində mərdənlik nümayiş etdirən Naxçıvanın mahnı dili ilə ifadə edilmiş səsidir:

Təkcə durnası köçəri,
Narbənd kimi, Əlincətək
Əyilməz Vətən əsgəri

Naxçıvan, irəli!

Naxçıvan, irəli!

Ustad bəstəkar Aqşın Əlizadənin 25 dekabr 2001-ci ildə yazdığı «Mənim Naxçıvanım» mahnısı ilk dəfə 2002-ci ilin aprel ayında Naxçıvan Dövlət Universiteti Konservatoriyasının səhnəsində universitetin tələbəsi (hazırda universitetin müəlliməsi və Əməkdar artist – İ.H.) Gülyanaq Fərzəliyevanın ifasında böyük bəstəkarın özünün fortopiano da müşayiəti ilə səsləndirilmişdir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək istəyirəm ki, o zaman Van Yüzüncü il Universitetində dərs deyən Əli Aqşın oğlu Əlizadə ilə də Naxçıvan Dövlət Universiteti arasında səmərəli əməkdaşlıq əlaqələri yaranmışdır. Əli Əlizadə də Naxçıvan Dövlət Universitetinin müəllimləri və tələbələri qarşısında fortopiano üçün peşəkar ifaçılıq nümunələri göstərmişdir. Əli Əlizadənin İsa Həbibbəylinin sözlərinə bəstələdiyi «Naxçıvan – Van» mahnısı həmin qarşılıqlı ünsiyyətin yadigarıdır.

XXI əsrin başlanğıc illərində Xalq artisti Aqşın Əlizadə ilə Van Yüzüncü il Universitetindəki ilk tanışlığımız az sonra onun Naxçıvan Universitetində ustad dərsləri keçdiyi günlərdəki yaxın münasibətlərimiz nəticəsində dostluğa çevrilmişdir. Aqşın müəllimlə dost kimi də ictimai-siyasi hadisələrdən tutmuş sənət dünyasında ən müxtəlif mövzularda qarşılıqlı şəkildə fikir mübadiləsi aparırdıq. Musiqi sənəti haqqında geniş bilikləri olan Aqşın Əlizadə bütün hallarda azərbaycançı mövqeyə malik böyük sənətkar idi. Onun çoxcəhətli fəaliyyəti Azərbaycan idealına həsr olunmuşdur.

Aqşın Əlizadə böyük ənənələri olan Azərbaycan bəstəkarlıq sənətində öz məktəbinin yaratmış qüdrətli musiqi xadimidir. O, şəxsiyyət kimi də, sənətkar olaraq da unudulmazdır.

26 sentyabr 2021

Dəyirman dərdi

Adamların öz balasını qucağına almağa çəkindi, anasını bağrına basmağa qorxdığı bir vaxt idi. Hər yerdə xəstəlik, virus, hamı daşıyıcı... Bir yandan müharibə, fərah, qələbələr... O biri tərəfdən bənizi solmuş, saçı bəyazlaşmış, gözündən dərd yağan şəhid anaları! Yüz-yüz illərdə tanıdığımız yağının belin qırıb yurdumuza sahib çıxmışdıq, amma ayrı bir gözəgörünməz düşmən də hər an işində idi. Xəbərdarlıqların ardı-arası kəsilmirdi; evdən çıxma, əllə görüşmə, maska tax, öpüşmə, uzaqlaş hamıdan və s. Görünən odur ki, çağdaş dünya insanı özünə qapatmaq və özü haqda düşündürmək hayındaymış...

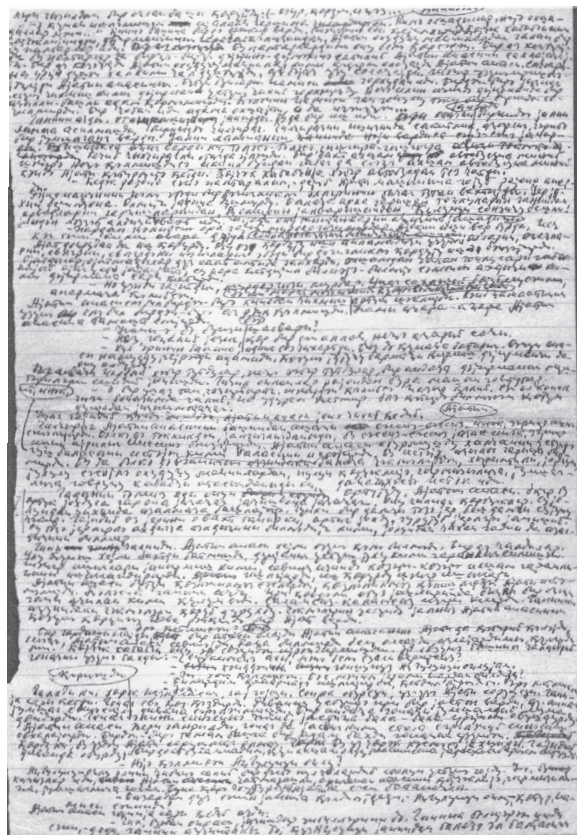
Bütün bu qarışıq hisslərlə söz də acizləşmişdi elə bil. Ya da bu təzə durumun, vəziyyətin adını tapmaqda çətinlik çəkirdik, bilmirəm... Keçmiş zamanda danışmağım qəribə gəldi özümə, axı hələ də heç nə dəyişməyib, elə o ab-havanın, ovqatın, təhlükə və xəbərdarlıqların, xəstəlik və ölüm xofunun içində yaşamağa davam edirik. Amma indi az da olsa alışmışıq belə yaşamağa. Lap əvvəldə isə daha çətin idi sanki, istənilən arzusun, gələcəyə aid planların yanında bir ümitsizlik bitirdi...

...Necəsə yaşamağa, işləməyə, yazmağa çalışırdım. Əslində çoxdan planladığım və həyata keçirməyə vaxt tapmadığım işlərlə məşğul olmaq üçün fürsət idi. Ardıcıl oxumaq, yazmaq bədbin fikirləri qovurdu. İntəhası apardığım layihə ilə bağlı olaraq bir neçə ay yalnız rusca əsərlər oxumağım qəribə bir təşnəlik yaratmışdı. Ana dilində uzun-uzun mütləli etmək, həm də iş kimi yox, nəyisə araşdırmaqdan ötrü yox, sadəcə özüm üçün oxumaq istəyirdim. Sevdiiyim yazıçılardan müxtəlif əsərlərə daldıqca maralların soyuq yerlərdəki duz acliğını düşünürdüm... Ruhun ehtiyacı da buna bənzəyir, birdən ürəyinə nəse düşür və sən ona çatmağa can atırsan. Bu

dəfə Mövlud Süleymanlı nəsrini dadıma yetmişdi. “Dəyirman”ı, “Şeytan”ı, “Köç”ü, “Ceviz qurdu”nu, “Səs”i, “Günah dua”sını bir-birinə calayıb oxumuşdum, əsərlərin birindən digərinə qapı açıldığını, qəhrəmanların müxtəlif zaman kəsirlərində və tale axarında necə göründüklərini də hiss etmişdim... Amma indi nəyisə təhlil etmək yeri deyildi, elə-belə söz azuqəsi toplayırdım, vəssalam! Yazıçının digər əsərlərini əldə etmək üçün özüylə zəngləşəndə isə anladım ki, alınmayacaq, hər halda yazmalı olacam. Mövlud müəllim uzun illərin dostu kimi elə telefonda yazdığı və yazacağı mətnlərdən danışır, gah yaşından, gah ona əziyyət verən göz təzyiqindən gileylənirdi. Deyirdi - yuxumda bir nurani kişi nə qədər yaşayacağımı söyləmişdi mənə, amma hesablayıram, o yaşı çoxdan keçmişəm, riyaziyyatı yaxşı bilmirəm yəqin... Bir mövzunu dincə qoyub, ya unudub o birinə keçən yazıçı ilə danışdıqca mütləliyə davam edirdim elə bil; yəqin o, elə yazdıqlarının davamıdır, ya da onların içindədi... Bir neçə gün sonra Mövlud müəllim istədiyim kitabları mənə gətirəndə üstündə bir qovluq da verdi, dedi ki, 40 il əvvəl yazdığı, amma üzə çıxarmadığı əsəridir. Nə əsər?! “Dəyirman”ın davamı... Məgər “Dəyirman”ın davamı da yazılıb?! Sən demə yazılıbmış! Axı “Dəyirman”ın elə yarandığı gündən daşı ağır olub?! Gənc yazıçının məhkəməsi qurulub, əsərini məhsər ayağına çəkiblər... Məgər bunu bilməyən var?! Əsəri və müəllifi qorumağa çalışanlar da olub. Ənvər Məmmədcanlı, İlyas Əfəndiyev həmin o amansız iclasdakı çıxışları ilə, Rəsul Rza məqaləsiylə müdafiə ediblər onu... Axı necə ola bilər ki, “xoşbəxt” Sovet ölkəsini belə tünd boyalarla təsvir edəsən?!

Hə, mühitin damarının yerini yaxşı bilən xeyirxahla-

rı müəllifə əsərin ardını yazmağı və hadisələri yumşaltmağı, xoşbəxt sonluğa gətirib çıxarmağı məsləhət görürlər. Füzül demiş - “özünü təfəkkür atəşi içində əridən” yazıçı gecəsini gündüzünə qatır, əsərin ardını qələmə alır. Amma bu dəfə povesti elə həmin dostlara oxuyanda - “Bunu ümumiyyətlə, gizlət, heç kəs görməsin” - deyirlər. Və o gizlədən 40 ildən çox uzaq sandığa atılır əsər... Yazıcının xəttini anlamaq bilən yaşlı makinaçı da dünyasını dəyişir, əsərin çap maşınında yığılmış versiyası da itir. Az qala orta əsr əlyazmaları haqqında deyilən təki - əlimizdə olan yalnız budur.

Mövlud Süleymanlı: “Belə səliqsiz yazmağımın səbəbi var. Kağızda ağ yer qalanda elə bilirəm nəyisə yazmağı unutmuşam”.

Bəli, mən indi çox dəbdəbəli sözlər işlədib deyə bilərəm ki, özümü xəzinə xəritəsi tapan kimi hiss edirdim. Ya da bir az daha dərinə gedərəm, deyərəm ki, böyük missiya ilə üz-üzə idim və ədəbiyyat tarixi üçün bunu etməli idim. Amma əlyazmanın elə bircə səhifəsini görən oxucu başa düşür ki, kiril əlifbası ilə yazılan və oxunmaz halda olan kağızlara baxanda çaşılıb qalmaq daha təbii duyğudu... İkicə-üçcə sözünü oxuya bildiyim əlyazmadan nə isə anlayacağıma heç cür inanmırdım. Məncə, buna heç Mövlud müəllim özü də inanmırdı... Həm də qarışıq kağızlardan əsərin əvvəlini, ardıcılığı tapmaq da müşkül məsələydi. Eləcə bir neçə gün qaldı əlyazma, deyəsən, bir-iki həftəlik yadımdan da çıxdı.

...Hər dəfə cəhdlərim bir nəticə verməyəndə başa düşürdüm ki, bunu yalnız yazıçı özü oxuya bilər. İntəhası “gözlərim mənimlə dostluq eləmir” deyən Mövlud müəllimin bunu köçürə bilməsi də müəmma idi. Ona görə çox düşünüb bir metod tapdım. Anladım ki, əlimdəki əlyazmanın açarı birinci “Dəyirman”dadır, əsəri mətnşünas kimi oxumalı və yazıcının üslubunu, qəhrəmanlarının adlarını, taleyini, başına gələnləri, dedikləri sözləri əzbərləməliyəm. Yalnız belə olduğu halda əsərin ardını o saralmış kağızlardan “görə” bilərəm... Bir neçə ay çək-çevirdən sonra nəhayət yazının açarını - əvvəlini, ortasını, axırını tapdım və söz-söz köçürməyə başladım. Qəribədi, bu əsər yalnız gün işığında oxunurdu. Səhər açılan kimi əlyazmaları götürüb həyətə çıxırı və günün altında oxumağa, köçürməyə cəhd edirdim. Alınanda, inanmırdım gözümə... Hansısa suallarına cavab tapanda sevinirdim, qayıdıb əsərin əvvəlindən oxumağa başlayırdım. Əsas sual bu idi ki, “əsəri yumşalt” deyildiyi üçün necə davam edəcəkdə hadisələr və niyə yazılandan sonra “əsəri gizlət” - deyildi?! Elə ilk cümlədən aydın olur; əgər birinci “Dəyirman” tozanaqla, hər yerə dolan toz-torpaqla başlayırsa, əsərin ardında yazıçı Dəyirmanı günəşin şə-

fəqləri ilə işıqlandırır. Doğrusu, təzə ayaq açmağa başlayan körpələr təkin “dar-dar” deyib mətn içində irəlilədikcə və gün işığından göz qamaşdıran cümlələri oxuduqca qorxuya da düşürdüm. Vay, birdən hardasa rejimin tərifini, ya da elə sadəcə cəmiyyətin necə “xoşbəxt” olduğunu oxusam, sehrini itirməzmi sevdiyim əsər?! Sənətin yox vaxtında, bu mənə lazımdı?! Amma “əsəri gizlət” məsləhətini də öncədən bilməyim toxtaxlıq verirdi...

...İlk “Dəyirman”ı oxuyanda keçirdiyim duyğular və ortaya çıxan suallar əsərin ardında öz məntiqi davamını tapdı sanki... Əsər və onun ardı haqqında çox danışa bilərəm, amma nə ehtiyac?! Elə Mövlud müəllim də artıq köçürülmüş və çapa hazırlanan variantı dəyişmək, düzəltmək, redaktə etmək istəyəndə etiraz bildirirdim... Necə yazılıbsa, o cür qalmalı, oxucuya elə də təqdim olunmalıdı, mənəcə. Axı “Dəyirman” özü ayrıca bir varlıq kimi, adam kimi, öz taleyini yaşayıb və elə keşməkeşli həyat yaşayan müdrik bir ağsaqqal kimi öz yerindədir ədəbiyyat tariximizdə. İndən sonra onun nə bir mətn, nə də elə müdrik ağsaqqal kimi mükəmməl olmaq borcu var... Ona görə çox da uzatmadan əsəri “Qobustan” oxucularına təqdim edirəm...

Dəyirman

Payız/2021

Şəhər axşamlarının birində hərənin öz günəşi varmış kimi Günəş batdığı yerdəcə adamların gözündə yüz-yüz rəngə çaldı. Hərə günəşi bir cür gördü. Dağüstü bağın quzeyində bir oğlanla bir qız toylarının olacağını-olmayacağını bilməyə-bilməyə ulu günəş necə səssiz-səssiz batırdısa, o cür də səssiz-səssiz bir-birinə sığınmaqdaydılar. Çoxları üçün yorğunluq işdən qayıdanların damarlardan işıq şüaları kimi süzülə-süzülə ləzzət içində dünyanın o biri üzünə enirdi. Evlərin-eşiklərin çoxunda tumurcuq açılan tək uşaq səsləri eşidiləcəkdi: “Atam gəldi, atam gəldi...”

Elə hərənin də öz günəşi varmış kimi günəşin yüz rəngə düşə-düşə batdığı vaxt, toylarının olacağını-olmayacağını bilməyə-bilməyə cavanların bir-birinə sığındığı vaxt, günəşin yorğunluq kimi işdən qayıdanların damarlarından süzüldüyü vaxt şəhərin ucqar kababxanasında bir küncdə əyləşmiş Yoğun kişi araq stəkanını gözlərinin qabağına tutub batmaqda olan günəşə stəkandan baxmaq istəyirdi. Günəş yeddi yerindən əyilmişdi! Yoğun kişi üçün belə əyri də batacaqdı, belə əyri də doğacaqdı. Öz-özünə - Yaxşı, burdan hara gedim? – dedi. Stəkanı yerə qoydu, istədi kababçıya – «Ə Göyçək...» - deyə, yadına düşdü ki, bura Dəyirman deyil, «Qardaşoğlu» - dedi, «yumşaq yerindən gətir, dişlərim tutmur...» Ayağı yerə dəymişdi Yoğun kişinin, özündən xəbəri yoxdu elə

bil, içini dağıda-dağıda bir Yoğun kişi də çıxırdı canından... Der-der deyiniirdi: «Qapısına gəlmişəm, mənə deyir tanımıram səni. Yaxşı, nə təhər tanımırısan məni ki, on ildi barmaqlarını əmirdin. Məni işə salma deyir, kişi, yoxsa özüm zəng eləyib basdırıram, əlli-ayaqlı gedərsən. Get adamını tanı, mən səndən heç nə almamışam, sən də verməmişən. Qardaşın qapını üzümə bağlayır, köpəkoğlu, burdan o yana hara gedim mən?! O biri də onun kimi, görmürsən, deyəcəm birdən-birə özün get necə düzəldirsən, düzəlt, mən kömək edəmmərəm...»

Şəhərin bu ucqar kababxanasının böyük şüşəli qapı-pəncərəsindən zolaqlana-zolaqlana içəri düşmüş günəşin son işığının bir damcısı da Yoğun kişinin stəkanına qonub ata-anasından xəbərsiz qırmızı bantlı, ağ paltarlı, bapbalaca bir qız uşağı kimi atılıb-düşüb oyun çıxarırdı. Yoğun kişi bu işığı gördü, ağlamaq istədi: «Sabah özümü yıxacam qapısına, al var-yoxumu – deyəcəm, ya öldür, ya işimi düzəlt...»

Stəkanı qaldırdı, qırmızı bantlı, ağ paltarlı işıq qız stəkanın yerinə düşdü. Stəkan Yoğun kişinin əlində rəngini dəyişib qaraldı, elə belə də başına çəkdi, işıq süzülə-süzülə stoldan yerə düşdü, kababxana pişiyi özünü işığın üstünə atdı. Yoğun kişi yumruğunu elə bu vaxt stola çırpdı, yan-yörədən dönüb baxdılar. Kababçı Yoğun kişiye sarı getdi:

- Ə, mən yetim olmuşam, - dedi Yoğun kişi. Yetimlikdən böyümüşəm... Heç vaxt hökumətimə pis deməmişəm ha... Demərəm də! Rüsvəti hardan almışam?! Almışam, özüm bilərəm...

Kababçıya sarı döndü:

- Göyçək, gör qızıl oğlanlar hardadı?! Gülünü çağır, Göyçək! Oturanlar hamısı birdən gülüşdülər.

- Kimi deyir?

- Nə bilim, qızıl deyir, nə deyir?!

- Çağır qızıl oğlanları, onnar bilər.

- Hə, gəl-gəl, bayırda səni gözləyirlər...

- Ağabala, mən ölüm kimə deyir, göyçək?! Sən öl kefdi...

- Əşi, çıxart bayıra, rədd olsun, sarsaqalayır.

Günəş şəhərin asfalt döşəmələrindən üzəldü. Pəncərələrdən, qapılardan çəkildi, balaca-balaca əl bayraqları kimi buludlara sancıldı. Yoğun kişi günəş necə səssiz-səssiz batırdısa, o cür səssiz-səssiz bir-birinə sarı sığınan sevgililərdən, «atam gəldi, atam gəldi» - deyə tumurcuq kimi açılan uşaq səslərindən çox-çox uzaq alaqaranlıq küçəylə aralandı. Şəhər bir də ona görə böyük idi ki, onun deyintilərinə fikir vermirdi. Sağa-sola şütüyən maşınlar Yoğun kişini tanımırdı, yanında saxlayan, «müəllim, əyləşin aparım» – deyən yox idi. Kənd deyirdi ki, Yoğun kişi pullarının qorxusunu, ayıbını gizlətmək üçün özünü şəhərə salmışdı. Amma bu da xeyirsiz iş idi. Yoğun kişinin ayıbını yalnız yer gizləyə bilərdi. Yoğun kişi dumanlı-dumanlı da olsa, bunu anlayırdı. Dəyirmanı xatırladı, Göyçək kababçını, Temiri, Gülünü. Ayat xırıltılı, kövrək səsi ilə oxuyurdu. «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu». Özünün xəbəri olmadan oxuyurdu: «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu».

Bir vaxtlar Ayatın dəyirmanının unluğunun üstünə çıxıb oxuduğu mahnı Yoğun kişinin səsi ilə tamam ayrı şeyləri deyirdi. Yoğun kişinin səsi çəkdiyi ağır qorxunun altında dağılıb əzilmiş bir səs idi. Şüşə qırıntıları kimi yan-yörəsindən ötüb keçənlərin üstünə yağırı. Elə bil bir vaxt dəyirman itini maşına qoyub aparıb azdırmış sürücü indi də Yoğun kişini gətirib şəhərə atmışdı. Yoğun kişi toğluların qanına bulaşmış dəyirmanın balaca arxı kimi şəhərin alaqaranlıq küçəsi ilə azala-azala axırdı. Bu suyun nə əvvəli vardı, nə axırı. Bir qab suydu ki, quruyub sovulana-can axacaydı. «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu. Siz elədik, əclaflar, mərdimazarlarsız hamınız...»

Şəhərin ucqarındakı böyük bina bircəgözlü, böyük bir otaqmış kimi işdən qayıdanların yorğunluğundan süzülə-süzülə dağüstü bağda, toylarının belə olub-olmayacağını bilməyə-bilməyə, səssiz-səssiz bir-birinə sıngınan sevgililərin səssizliyi ilə batmaqda olan Ulu Gününlə üz-üzə durmuşdu. Binanın bu böyük görkəminin özündə də qüdrətli bir iş vardı. Yəni bina öz böyüklüyü ilə yaşayırdı. Güclüydü, ayaqları yerin təkində, bayır-bacasında tumurcuq açan kimi açılan uşaqların «atam gəldi, atam gəldi» sözləriylə hələ neçə-neçə ömürlər yaşayacaqdı. Günəş işləyirdi, dənizlərdən keçib gələn təmiz-təmiz küləklər iş görürdü, şəhər, şəhərin yolları, küçələri, ağacları, binaların otaqları, otaqların işıqları, qapısı, pəncərəsi iş görürdü. Hər şey öz böyük işini görürdü. Bu böyük binanın böyüklüyündə bəzəkli bir durna lələyi kimi görünən iyirmi altı, iyirmi yeddi yaşlarında bir qız beşinci mərtəbənin eyvanındaydı. Günəş ondan gedirmiş kimi üzüntü içində, ardınca baxırdı. «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu» - deyə-deyə keçib gedən Yoğun kişini gördü, tələsik döndü, qapıdan çıxıb qaça-qaça pilləkənləri endi...

Ayatın dörd yaşı vardı. Özü öz əliylə dörd yaşlı Ayatı stolun üstünə çıxardırdı. Oxu dərdin alım, oxu, bax belə - «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu». İpək kimi yumşaq, sarışın saçlarının, iri göyümsov, elə bil yalnız sirləri açmaq üçün yaranmış gözlərinin, ağappaq, bəyaz üzünün səsilə oxuyub Ayatı öyrədirdi.

- Bax belə oxuyarsan, əlini belə atarsan, oxuyub qurtaran kimi baş əyərsən...

- Roza çıx görək, qonaqların gəldi, gəl əti çək, lülə istəyirlər.

Göyçək kababçı dəyirmanı gələnlərin baxışları altında arvadının gözəlliyindən ləzzət ala-ala boş yerə gülüb ət bıçağını oynada-oynada zümzümə edirdi. Pul qovurdu kababçını. Bir vaxtlar kəndə gəldiyi sərt

görkəmindən göyçəkliyə, qırmızıliğa, yumşaqlığa qovurdu. Dörd yaşlı oğlunun səsinə satırdı Göyçək kababçı, arvadının ipək kimi yumşaq, sarışın saçlarını, ağ üzünü, yeriyəndə bütün başları ardınca döndərən yerisini satırdı: - Evim-əşiyim, itim-pişiyim, gəl lüləni düzəlt.

- Sizin sağlığınıza, Göyçək! Sizin ailənin sağlığına!

- Ata, bu qammaza de, camaatın yanında belə eləməsin. Bax başımı götürüb gedəcəm bir gün. Tərs baxırlar mənə.

- Əşşi, sarsağın qızı, get işini gör. Pismi eliyir, bu boyda camaatı yola verir. Elə eləyir ki, bir gələn bir də gəlsin... - Bu da Dəyirmançının cavabı idi.

Yoğun kişi yox olmuşdu, Ayatın anası küçəni o baş, bu başa getdi, tapa bilmədi. Elə bil yuxu görürdü, elə o cür də evə döndü. Qapının ağzında 1 cüt uşaq çəkməsi vardı. Ayatın özü olmadığı üçün özü qədər sevimli idi. Anası hər gün işdən qayıdanda çəkməyə baxıb titrəyə-titrəyə götürürdü. Çəkmənin üstündə havadan düzəlmiş bir Ayat vardı, neçə il idi beləcə anasının gözünün qabağındaca mahnılar oxuyub, dəyirmandakılara baş əyirdi. Otaqlardakı bütün şeylərin hərəsinin öz işi vardı, hər şey əbədi bir dəqiqliklə öz boynunun işini görürdü. Bir xalça divardan asılmışdı, biri döşəməyə sərilmişdi. Uzaq-uzaq illərin qonundan gələn güllü-çiçəkli bir karvan kimi ydi... Havadan bir Ayat neçə illər idi, anasının gözünün qabağındaca xalçanın üstündə oyun çıxardırdı. Divar saatı Ayatı böyütmək üçün işləyirdi. İnildəyə-inildəyə damcılayan su kranı neçə illər idi Ayatın əlini yuyurdu: «Sənə qurban olum, göygöz balam. Oxumaqdan səsim batıb indi. Günah özümdədi, nə elədim, özüm elədim sənə».

Ayatın dörd yaşı vardı, Qızıl oğlanlardan biri bir qara yüzlük çıxardıb Ayatın anasının gözlərinə sarı uzatdı: - yüz də ərinə verəcəm – dedi, qorxma yenək aşığı.

Ayatın anası dəyirmandakı qab-qacağı Qızıl oğlanların, əri Göyçək kababçının, öz atası qaraqabaq Dəyirmançının başına yağdırdı. Ayat ağlayırdı, Ayatın səsi anasının hirsinə, acığına gəlib çatmadı. Axşam avtobusuna minib şəhərə gəldi. Ayatın səsinə şəhərə gələndən sonra eşitdi. Neçə illər idi Ayat anasını çağıracağına ruhunda ağlayırdı. Yaşadanın, gəlimi-gedimi, tanıyanı-tanımayanı çox olan şəhər adı kimi bir ad qaldı Ayatın anasının üstündə. Ayatın anasını görməyənlər də əri Göyçək kababçını görən kimi onun haqqında pis düşünməli olurdular. Kababçının baxışında, oturuşunda, duruşunda ayrı sözlər vardı. Dəyirman gəlib bir içib, iki içib hallananlar: - Ə, Göyçək, bir onu çağır təmizləsin buraları, - deyib gözləyirdilər, gözləyə-gözləyə dəmlənirdilər. Kababçının baxışlarının, oturuşunun, duruşunun dediyi sözlərdən tutub Ayatın anasını axtarırdılar. Ayatın anası isə atası, qaraqabaq Dəyirmançı ilə üz-üzə durub içini çəkə-çəkə deyirdi:

- O əclaf bunu götürür, sən necə götürürsən, ata, gör adıma nələr deyillər. Bir gün yandıracam bu xarabanı.

Dəyirmançı neçə-neçə illər boyu əlindəki bıçaq kimi itilənmiş bir adam idi. Gözləri nəyə baxardısı, kəsib o üzünə keçirdi. Dünyanı olduğundan da yaxşı anlayırdı Dəyirmançı. Dünyanın bütün ağı-qaralı, yaxşılı-yamanlı işlərinin qabağıyla gedirdi. Hər şey ondan sonraydı. Dəyirman gələn şalvarlı qızlara elə sakitliklə baxırdı ki, elə bil neçə illər idi oturub onları gözləyirmiş. Kənddə içkiyə başlamış bir-iki adamın xeyli yol keçib tələsə-tələsə dəyirman gəlməsini, titrəyə-titrəyə stəkan götürməsinə, səndələyə-səndələyə arxın qırağıyla kəndə qayıtmasını xoşlayırdı. «Hələ bir-iki adamdı, içən çox olacaq. Bura dolacaq. Tükəz qarı hamı kimi gəlib burdan keçəcək. İstəyirsən cır, dağıt özünü, səninkilər də gələcək...»

Amma Dəyirmançı bir ölümdən qorxurdu. Ayıq

adam idi. Bilirdi ki, rahat ölə bilməyəcək. Kəndin əli aftafalı, təsbehli ağsaqqallarına, ağbirçəklərinə qarşı ət baltası kimi kinli idi. Dəyirmanın balaca arxına qarışan toğlu qanından ləzzət alırdı. «Yu, paltarlarını yu, kaftar qancıq, yu, sənın qanın daşlara dağılsın. Sən indi yaxşı olmusan, mən pis. Çox Allah-Allah deyirsən. Görum, sən necə öləcəksən...» Temirin əl açıb dil çıxarmağından, Gülünün Göyçək kababçıya uzatdığı sonuncu beşlikdən, arvadların axşam qarğışlarından, Ayatın yuxusuzluğundan, Temirin anası Güllü arvadın saçını kəsəcəyindən ləzzət alırdı. Sərin küləklər kimi üz-gözüne döyə-döyə yanından ötən dünyanın belə-belə işlərinə çallaşmış, sərt qaşlarının altından itilənib-itilənib bıçaq tiyəsinə dönmüş gözləri ilə tamaşa eləyirdi. Dəyirmançının gözlərində o qədər dəqiq hesablamalar var idi ki, dünyanın bu işlərinin belə səhvini tuturdu. Ona görə də qızının evini-eşiyini atıb getməsi olmalı bir şey kimi gəldi Dəyirmançıya. Qızı gedəndən sonra bir də xatırladı ki, təkdi. Sümüyünə dammışdı ki, guya öləcək «qart qancığın sözünə bax, «yer götürməyəcək səni...» Dəyirmançı doğrudan da torpaqdan qorxmağa başlamışdı. Qocaldığındandımı, qorxdugundandımı, nədən idisə, əlləri baltanı-bıçağı yaxşı tutmurdu. «Bir ətçi, bir ovçu, bir də odunçu rahat ölməz. Dərin get səni, lənət olsun canına, söz çıxardan, gör nə çıxardıb bir...»

Dəyirmançı elə indinin özündə də, qızının Ayatın mahnısına sarı qaçdığı vaxt, çoxmərtəbəli binanın, yalnız bir böyük otaqmış kimi yüzlərlə ailə saxlayıb iş görüb Ulu Günəslə üz-üzə durduğu vaxt Dəyirmançı dəyirman daşının üstündə oturmuşdu, özüdən qayıdan inəkləri daşa çəkib itilədiyi bıçağın səsiylə qorxudub məzələnirdi. Amma yer - torpaq inəklərə daha yaxın idi, ona görə də bunun əslində, məzə olduğunu bilirdilər.

Qızından başqa yadına düşəcək elə bir adamı yox idi Dəyirmançının. Əlindəki bıçaq kimi illər uzununu iti-

lənmiş ağı ilə bilirdi ki, Göyçək də çıxıb gedəcək. O, buralarda tək qalacaq.

Amma qızı atasını bir parça əkin yeri kimi xatırlayırdı. Kəndi isə dedi-qodu başına götürmüşdü. Özündən başqa heç kəs bilmədi ki, bu deyilənlər doğrudumu, yalandımı.

Axşamlar Göyçək kababçı səsinə atırdı başına:

- Mənnən görmə, Dəyirmançı qızı, sənün ürəyinnən olmasa, heç kəs sənə yaxınlaşmırmaz. Heç atdanıb düşmə, mənimki də istədiyimi eliyənəcəndi. Oğlun da başına dəysin, atan da. İstəyirsən lap qızıl oğlanlarla get, mənnik deyil də, deyil.

- Hardan gəlib çıxmısan sən, ay alçaq, anan kim olub sənün, bacın olubmu? Kim doğub səni, ay qarışiq əclaf... Yüz qan qarışıb sənün qanına. Niyə tanımadım səni?!

Ayatın anası bunları xatırlaya-xatırlaya binadan çıxıb Yoğun kişinin ardınca qaçırdı. Yoğun kişi də elə hey Ayatın mahnısını oxuyurdu: «Bir dost bula madım, gün axşam oldu». Ayatın anası səsi tanıyıb səsin ardınca qaçırdı. «Yoğun alçaq olacaqdı, onun səsidə, mənim ünvanımı hardan öyrənib görəsən?! Yaşayır hələ əclaf. Özü boyda murdarçılıqdı, dəyqə-başı mənə pul uzadırdı. Uşağın mahnısını oxuduğuna bax...»

Dörd il bundan qabaq şəhər tezdən şəhərə çatdı. Şəhər üzünə irişirdi. Küçəyə çıxan kimi yanında bir maşın dayandı. Qapı açıldı, barmaqlarından tutmuş dişlərinəcən qızıldan olan bir oğlan başı göründü: - otur görüm...

«Nə günah işləmişəm ay Allah, qarşıma çıxardırsan. Kimə oxşadırlar, nəyə oxşadırlar məni...» Əyninə-başına bir də fikir verdi. Əynindəki şəhərin son geyimlərindən yox, Göyçək kababçının göyçəkliyindən, dəyirmançının qaraqabaqlığından, Ayatın oxuduğu mahnılardan qalan bir paltar idi. Bu paltarla rıydımı onu belə görsədən?! Biraz keçəcəydi bu pal-

tarlar da bircə-bircə dəyərinə-dəyməzinə satılıb Ayatın anasını saxlayacaqdı. Biraz keçəcəydi Ayatın oxuduğu mahnılar kimi kədərli olacaydı Ayatın anası. Saçlarına xal kimi çal düşəcəydi, ağ bəyaz üz solacaqdı. Şəhər üzünə irişməyəcəydi Ayatın anasının. Bütün bunlar hamısı qorxudan idi. Birdən-birə yarpaq üstünə çıxmış kimi dəyirmanın üstünə çıxıb qorxmışdu. Neçə ilin içində dəyirmanda bir ağıllı-başlı adam görməmişdi. Gələnin hamısı qan qohumu təki bir-birindən seçilmirdi. Bir çoban idi adama oxşayan, o da içənəcən...

Qapını açdı... Otaqların işığı yanırdı. Bu da bir iş idi. Otağın birində yalın lampa asılmışdı, birində çilçiraq. Çilçirəğin işığında sakitlik, ağırlıq, qərribə bir yumşaqlyıq vardı. Yalın lampanın işığında acıq vardı ki, tələsə-tələsə, qışqıra-qışqıra keçib çilçirəqli otaqda əyləşdi. Bir vaxt axşam avtobusuna minib şəhərə necə gəlmişdisə, iki il bundan qabaq da eləcə axşam avtobusuna minib kəndə Ayatı gətirməyə getdi. Göyçək kababçıya xəbər avtobusdan tez çatdı.

- Gedək rayona sənə paltar alım, - deyib, Ayatı maşına qoyub rayona apardı.

Dəyirmançının əllərinin bıçaq tutan vaxtı idi. Yer hələ ona yaxın deyildi. Ölümü yadına düşmürdü. Balaca arxa qarışan toğluların qanından, arvadların qarğışlarından, Temirin yalvarışından, Gülünün sonuncu beşliyindən ləzzət alan vaxtlar idi.

- Hardan gəlibsən, ora qayıt, murdar qızı murdar. Ayatın işi var burda, heç kəs sənün kimi avara döyül.

Ayat doğrudan da iş görürdü. Özü öz gördüyü işi anlamırdı. Amma onun işi yolların, ağacların, evlərin, evlərdəki işıqların əbədi bir dəqiqliklə gördüyü işə bənzəyirdi. Oyatdılar, oyatmadılar düz saat altıda qalxırdı, axşamdən qalan toğluları qabaqlayıb ayaq üstə yata-yata, su hara getdiyini bilməyə-bilməyə səmtinə axdıqı kimi dəyirmanə sarı gətirirdi.

- Nə üzənən qayıtdın murdar qızı murdar. Uşaq saxlayıb böyütmüsənmi aparmağa gəlmisən...

Ayatın anası elə bil birdən-birə kinodan çıxmış artist şəkli idi. Kənd camaatının üzünə birdən-birə ağ rəng gəlmişdi. Yəqin maraq, məzə içində gülümsədiklərindən idi. Hamı ağara-ağara Ayatın anasına tamaşa edirdi.

- Hanı ə, bunun şalvarı...

- Aaz, qocalıb yazıq, gör bir sən Allah, necə ağarır saçı...

- Kül ərinin başına, özü adına söz çıxartdı, biz də günaha batırıq. Onun anası namusdu, qeyrətdi adamı, gözünə yuyucu barmağı girmiş atası Dəyirmançı biabır elədi.

Hardan xəbər tutdular, necə xəbər tutdular, bir andaca dəyirmanın müştəriləri eşidib yığışdılar. Qızıl oğlanlar rayondan bura maşın qovdular.

- Ə, bir uşaq tap çağırtdıra, şəhərdən gəlib, hazır gəlib. Sən öl köpək qızı boğazımda qalıb. Ha udu ram-udqunuram, getmir. Ələ gətirə bilməsəm, gözüm dünyadan yığışmayacaq.

Uşaq qayıdıb gəldi ki, bəs Ayatın anası yenə çıxıb gedib.

Çilçirəq Ayatın anasının başından aşağı səssiz-səssiz ipək zərifliyini səpələyirdi. Bəlkə də təklikdən, yalqızlıqdan idi. Bu səssiz-səssiz yağan ipək zərifliyi ayrılıq hissəsinə bənzəyirdi. Ayatın anası oturmuşdu xalçanın üstündə quş balasını istəyən kimi balasını istəyirdi. Bu istəyə ağı qarışa bilmirdi. Bu da bəlkə də Ayatın qapının ağzındakı balaca çəkmələrindən, xırıltılı, yorğun səsi ilə oxuduğu mahnılardan, pulun göyçəkliyə, qırmızılığa, yumşaqılığa qovduğu kababçı atasından idi ki, daha çox xəstə istəyi idi.

Qadının təmiz adı onun örtüyüdü. Ayatın anası, əgər bu örtüyü yoxdusa, qar ona yağacaq, yağış ona yağacaq. Onu çıpaq görəcəklər. Su yolundan çıxanda azalmağa başlayır. Çünki bir damcı təzə yol beş

damcı suyu çəkir. Qayıdıb öz yerini o vaxt tapır ki, artıq yoxdur, quruyub. Hey təzə yerlərlə axdıqca, çəkildiyini bilməyən su kimi yolundan çıxan qadın da azaldığını bilmir.

Qapı çalındı. Ayatın anası xeyli özünə gələ bilmədi. Bir də çaldılar. Ulu Günəş xeyli vaxtdır batmışdı, dünyanın üstünə yuxu kimi qaranlıq enmişdi. Şəhər işıqları yanan kimi sevinc içində közərə-közərə axşam qaranlığını işıqlandırdı. Ayatın anası bütün gözlənilməz səslərdən, gözlənilməz gəlişlərdən Ayatı istəməli idi. Tələsik qapını açdı. İri gövdəli otuz yaşlarında bir oğlan qapı açılan kimi gülümsədi. Salam-sız-kalamsız içəri keçdi. Qapının ağzındakı çəkmələri görüb duruxdu. Çəkmələrin üstündə yalnız Ayatın anasının gözünə görünən hava rəngində bir Ayat vardı.

- Ərə getmisən?!

Bir qardaşı olaydı, bir atası olaydı Ayatın anasının. Ayatı da gətirib gələydi beləcə, Ayatın anası sevinəydi. Daha bilmirdi belə olsaydı ağlayardımı, güldürdümü... Göyçək kababçı onu «ər» sözündən iyrəndirmişdi. «Ər» sözünə başını qaldıraraq qonağın üzünə baxdı.

- Siz kimsiniz axı mənə belə sual verirsiniz?

- Bir kənddən. Qonşunuz Ağqulunun oğluyam.

- Hə, xoş gəlmisən. Bəs mənim yerimi hardan bildin?

- Bilirdim fabrikdə işləyirsən, getdim öyrəndim. Ərə getmisən?

- Yox.

Qalxdı ki, xörək hazırlasın, çay qoysun, sonra otursun üz-üzə, Ayatı soruşsun. Qapıya sarı getdi. Qonaq evə göz gəzdirdi, divanın üstündə iri bir yastıq vardı, ağappaq, yumşaq, divana sərələnmişdi. Bir andaca qonağı yumşaldıb yumağa döndərdi. Qonaq gər-nəşdi, əlini sinəsinə çəkib yastığa baxa-baxa ürəyini ovuşdurdu. Ayatın anası geri qanrıldı, qonaq da yas-

tıq kimi stola sərələnib sinəsini ovxalayırdı. Birdən-birə tamam başqa adam baxdı qonağın üzündən. Gördü ki, bu üzdən, bu gözdən Ayatı soruşmaq olmaz. Bu üz çörək kəsməyə yaxşıdı. Qayıdıb divanda oturdu.

- Niyə gəlmisən, Ağqulunun oğlu?

Ağqulunun oğlu əlini cibinə salıb bir dəstə pul çıxardıb stolun üstünə qoydu. Hə, bu kağızlar idi, Ayatın çatmaqşlı atasını göyçəkliyə, qırmızılığa, yumşaqlığa qovan. Buna görə oxudurdular Ayatı da səsi batanacan.

- Bazardan düz sənın yanına gəldim, dedi, - Ağqulunun oğlu, - götür hamısı sənindi.

Ayatın anası qapıya sarı gedib açdı:

- Çıx burdan, oğraş. Yığışdır zibillərini də. Qanına bələyəyəm indi səni, - dedi, qapının ağzındakı boy güzgüsünün yanından balaca əl baltasını götürdü, dünyanın hayfını səndən allam, qurumsaq köpək oğlu. Gör nə fikirlə gəlib?!

Ağqulunun oğlu bomboş boşaldı. Hər nə fikirləşdisə, bilmədi, nolduğunu anlamadan qalxdı, baltanın yanından canını götürüb qapıdan çıxdı. Birdən-birə Ayatın anasının içində gözəl, işıqlı bir genişlik yaranı. Baltanı dizinin üstünə qoyub divanda oturdu. Belə bir adamın gözlənilmədən gəlməyi, gözlənilmədən qovulması, dedi-qodularla, böhtanlarla başlamış bir ömrün işıqlı sonluğu, axırı kimiydi. Ona görə də birdən-birə rahatlaşıb, dincəlmişdi. Otuz yaşına az qalırdı, yaşadığı günlərdən heç biri belə sonluqla qurtarmırdı. Dörd il bundan əvvəl avtobusa minib şəhərə qaçdığı gün də heç nəyin sonu deyildi, hər şeyin təzədən başlanmasıydı. «Əclafı öldürsəydim, ürəyim lap soyuyardı. Məni alabayraq ediblər, kökü kəsilmişdir. Bir üzə bax bunda, alverçi köpəyoğlunda, elə bil öz evinə gəlir...»

Bu neçə ildə birinci kərəydi ki, Ayatı da unutdu, səssiz, rahat, dalğın bir yuxuya getdi.

Günlü-günəşli səhərlərindən biri idi, dənizin açıq üzündən yellər qopub adamlara, ağaclara, binalara toxuna-toxuna şəhərin tütülü havasıyla yüklənib səslənə-səslənə gedirdi. Günəşdən tutmuş torpağacan arada nə vardısı, əbədi bir dəqiqliklə, dediyimiz kimi bir-birinə bağlıydı, hər şey iş görürdü. Şəhərin üstünə açılmış güllü-günəşli səhərin adamları günəşdən tutmuş torpağacan əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlı iş görə-görə yaşayan nə vardısı, hamısını tamamlayırdılar. Maşınlar dünya yaranandan varmış kimi yollara yaraşa-yaraşa axın-axın qaynaşırdılar. Yoğun kişi yolların kəsişdiyi ayrıcdə dayanmışdı. Qollarını oynada-oynada maşınlara yol göstərirdi. Heç nə görmürdü, bomboş boşalmışdı başı, yel çəkirmiş kimi qulaqlarında güclü bir uğultu yaşayırdı. Heç nə görmədiyi üçün, heç nə fikirləşə bilmədiyi üçün dörd yolun ayrıcında dayanıb qollarını oynada-oynada gördüyü iş, günəşdən tutmuş torpağacan arada nə vardısı, bütün olanların, ağacların gördüyü işə də bənzəmirdi. Çünki dünyanın xırda-xırda gördüyü bütün işlərin mənası vardı. Elə indinin özündə Yoğun kişidən azca aralı bir palıd ağacı, neçə yüz ilin içində yaşayıb, işləyib-işləyib dəmirə dönmüşdü. Kölgəsi vardı palıd ağacının, yay aylarının istisində meyvə kimi kölgəsini səkilərə salırdı. İşdən gələnələr, işdən gedənlər – «qatır girsə, dırnaq salar, quş girsə, qanad salar» – bazarı qanlı tutub deyənələr onun kölgəsində tərini silə-silə nəfəs dəridilər. Qoca palıdın gördüyü işin mənası buydu. Elə bu mənanı anlamışdı ki, çarşablı qoca bir qarı çarşabının altından əlini çıxarıb üzünə çəkdi. «Allah bütün ölənlərinə rəhmət eləsin, ay ağac əkən – dedi. Beləcə alma ağacları alma gətirirdi, inəklər sağına gəlirdi, sular kəndi-kəsəyi, eli-obanı aydınlada aydınlada axırdı.

Amma şəhərin bu güllü-günəşli səhərində əli hər yerdən üzülən Yoğun kişi qorxusundan aqlını itirmişdi. Bütün ömrü boyu gördüyü işlər də beləcə mənasız

idi. Heç nə görmədən, heç nə fikirləşmədən rayon idarələrinin bir ayrıcında oturmuşdu, yollardan xəbərsiz əllərini oynada-oynada yol göstərirdi. «Götür, azdı, yaxşı, sabah gəl. Bunnan düzəlməz, çətin işdi. Min də qoy üstünə».

Günəşdən tutmuş torpağacan, arada nə vardısı, bütün olanlar – qalanlar iş görə-görə yaşayırdı. Dəyirmanın balaca arxı hələ balacılığı ilə balıq saxlayırdı, Tükəz qarının, Güllü arvadın paltarlarını yuyurdu. «Qanına bələn a Dəyirmançı, su tapılmasın üstünə. Beləcə üzükara get o dünyaya. Suyumuzu niyə qana döndərdin, ay qanına bələn...» Gücü çatacaqdımı Dəyirman arxının yer üzündə qalmağa?

Pul havası burnuna dəyəndən sonra tələsməyə başladı Yoğun kişi... indi yoxdu. Şəhərin dörd yol ayrıcında durub maşınlara yol göstərirdi. Bir-iki gecənin içində saralıb avazınışı üzündə yiyəsizlik hiss olunurdu. Gözlərindən adam baxmırdı. Keçib gedən maşınların çoxu məzələnirdi...

- Ay sağ ol, nəçənnik. Hardaydın ə bu vaxtacan.

- Kişi, bir oyna görüm, kişi...

- Ə bu yazığın yiyəsi yoxmuş, kefim qaçdı, sən öl!

Sağdan-soldan adamlar yolayrıcının dörd yanından keçirdilər. Kimi gülür, kimi başını bulayırdı. İki cavan oğlan özünü camaatın arasına saldı.

- Ə, bir bax, Yoğun Əhməddir. Pay atonnan, yeri get.

- Hə, sən öl, yoxluyurdular axı, yoxlama vardı rəyonda. Nə təhər gəlib düşüb buralara?

- Görmürsən dəli olub... Qardaşımı işə götürəndə bir əmək pulumu aldı. Qapı-qapı düşüb pul yığıdıq, qardaşım da heç işləməli olmadı orda. Pul da batdı. Amma batmayıb, budu ey gör nə gündədi...

- Sən öl yeri boşdu, bəlkə özümü verim onun yerinə...

- Hə, yaxşı olar. Bir neçə ildən sonra da gəlib burda maşınlara yol göstərərsən.

- Gülmə-gülmə, başına gələr. Bu nə idi, ə.

İki milis nəfəri gəldi. Əvvəl dayanıb baxdılar. Yoğun kişi tər içində əl qol oynada-oynada yol göstərirdi.

- Yavaşca çıxart sən canın, özünü maşının altına salar. Bədbəxt oğlu bədbəxt.

Yoğun kişinin özünün anlamadığı, çəkmədiyi ağrısı yavaş-yavaş camaatı bürüyürdü. Bayaqdan gülüb məzələnən camaat üz-gözlərini qırıqdır kədər içində baxışırırdılar. Milis nəfəri gülümsəyə-gülümsəyə Yoğun kişiye sarı getdi. Bu, əslində, yalandan gülümsəmək idi ki, Yoğun kişiye tanış gəlsin. Ona görə də milis nəfərinin bu təbəssümü tamam başqa adamın təbəssümü kimi üzünə tutmadı. Bu gülüşdə daha çox peşmançılıq vardı. Yaxınlaşıb sakitcə Yoğun kişinin qolundan tutdu.

- Gəl bura, maşın vurur bizi burda.

Yoğun kişinin başı uğuldayırdı. Maşınların, adamların səsi bu uğultudan çox-çox uzaqlarda idi. Yoğun kişinin gözlərində heç nə yaşanmırdı. Hər şey ölü idi. Milis nəfəri onu yolun qırağına çəkdi, Yoğun kişi hələ də əlini qolunu oynadırdı.

- Ay yoldaş! Ayıbdı camaatdan, yekə kişisən...

Yoğun kişi duruxdu. Başındakı uğultunun içində elə bil şüşə sındırıdılar. Bayaqdan şəkil kimi görünən maşınlar elə bil üstünə axdı. Qışqırıb əldən çıxmaq istədi.

- Tanımazsız məni, tanımazsız daha, barmaqlarımın balı qurtarıb.

Biri də gəldi Yoğun kişini maşına saldılar.

- Neyniyib görəsən bu...

- Eşitmədin, rəis nə dedi, aparın xəstəxanaya qoyun, işi məhkəmədədi. Yəqin talayıb da yan-yörəsini...

Belə bir günün gələcəyini yəqin ki, Yoğun kişi bilməmiş olmazdı. Haramın dadı gödək, xofu uzun olar. Haram ki, axıb Yoğun kişinin evində gölləndi, evinin zəngi çalınanda elə bil güllə açılırdı. Haram tikə elə bil

rəng idi, Yoğun kişinin oğlunu dəyişdirdi, qızını dəyişdirdi, arvadını dəyişdirmişdi onsuz da... Hasarlarını uzadıb öz boyu uzunluğunu eləmişdi. Özü artdıqca hasarı da artırdı. Qapıları, pəncərələri dəmirdən elədi. Haram tikə gəldi, qapıda it saxladı. Yoğun kişinin özünü gecədə on dəfə qaldırdı.

- Gələn kimdi, gedən kimdi, qalan kim?

Gündüzləri yıgıdı, axşamları özünü saldı dəyirmanına. Halalın acığına, kinli-kinli, qəzəbli-qəzəbli, əti sümüyünə qədər əzib yedi. Qursağı dəyirman daşı kimi işlədi. Bu günün gələcəyini bilməmiş olmazdı Yoğun kişi...

«Nədən pulluyam, niyə pulluyam sizə qalmayıb... Mən yetim olmuşam. Dışımnan, dırnağımnan qazanmışam bu pulu, ona görə də özümə halal eliyirəm. Mən hökumətimə pis deyə bilmərəm, ağzım əyilər...»

Elə bu sözləri bir vaxtlar qorxusundan deyirdi Yoğun kişi, belə bir günün gələcəyini bilirdi. Qorxu gözü dörd idi, dörd gözlə özünü şəhərə saldı. İndi milis məşinində başının içindəki havaya, gözünün içindəki havaya – boşluğa qışqıra-qışqıra yol gedirdi.

- İndi tanımazsən məni, barmağımın balı yoxdu. Mən hökumətimə... Tutduracam hamınızı, işdən qovacam hamınızı. Sən gülmə, çoban.

Dəyirman bir az kənddən hündürdəydi. Sulu, çis-kinli bir şəhər açılmışdı. Evlərdə şəhər ocaqlarını yandırmışdılar. Bacaların tüstüsü səs kimi yumşaq-yumşaq, əyilə-əyilə böyük göy üzünə qalxıb yuxarılarda birləşirdi. Dəyirman səmtdən baxanda evlər saçından asılmış kimi görünürdü. Kənddən xeyli aralı, dəyirmanının yanındakı balaca yamacda Ayat artıq anasından soyuya-soyuya sulu – çis-kinli havanın içində dəyirmanının bugünkü qurbanlığını otarırdı. Amma Gülü ölən gündən dəyirmanına gələnlər azalıb dəyirmanının balaca arxı kimi bapbalaca olmuşdular. Toğ-

luların biri kəsilir, beşi sabaha qalırdı. Deyən artmışdı, yeyən azalmışdı.

«Orda çörək yemək binamusluqdu, ə... Özün özətini yesən, ondan yaxşıdı. Bacarsa, kəndi bazara qoyar, qırmızı köpəy oğlu. Gözümüzün qabağında öldü Gülü yazıq. Bir də ora getsəm, adam öldürərəm, atamın ruhu haqqı. Ora gedən görək qabaqca belindən xəncərini açsın, bir elə kişiliyini atsın. Girsin ora başını açsın otursun, yuxarıda bassın yesin. Üç kərə qalxdım yerimdən az qaldım dava salam, götürə bilmədim nə isə. Temiri döydülər, çatammadım. Bir dəfə də gedəcəm ancaq onlardan ötrü. Görək elə eliyəm ayaqlarını da basmasınlar bu kəndə. Addarına da qızıl oğlanlar deyirlər». – Çoban yaylaqda yoldaşlarını başına yığıb hirslənə-hirslənə danışdı. Çəndən-çis-kindən kənd də, dəyirman da görünmürdü. Göyçək kababçı yanığı qanlana-qanlana dəyirmanın qapısı ağzında dayanmışdı. Alver yox idi deyən elə bil yaşamırdı, ölüydü elə bil. Dəyirmançı daşa bıçaq çəkirdi. İtilənməkdən bıçaq nazilib biz olmaqda idi. Başını qaldırmadan ağır xırıltılı səslə dedi. – Get, Yoğun Əhmədi tap, haqqını ver, rayonun ortasında yer eləsin, gedək ora, bura gələn olmayacaq daha, tərs avand oldu hər şey.

- Hanı Yoğun Əhməd?!

- Yox əşsi...

Bu neçə ildə birinci kərə idi ki, dəyirmançı təəccüblənib adamın üzünə şax baxırdı. Birinci dəfə idi ki, bıçağı dəyirman daşının üstünə qoyub qalxdı. Neçə illər idi bıçağı əlindən yerə qoymamışdı. Elə bil, canı sızıldaya-sızıldaya yaxınlaşdı... – Nə danışdığını, ə?! Bə niyə demirsən, qanmaz oğlu?! Bura da əl uzadaçaqlar. Qızilları yanına get, tez! Çoxlu pul götür, burdan quru çıxmasan, tutacaqlar səni.

- Səni demə, bizi de...

- Məni qarışdırma bura, mənimki heyvan kəsmək olub.

- Bə neyləməliydin, ay kaftar, adam kəsməliydin?!
- Mənə toxunma ha, ömrümü yaşamış adamam mən, daha heç nəyim qalmır.

Göyçək kababçı dəyirman daşının üstündə ətə sancılan bıçağa necə baxdısa, Dəyirmançıya da elə baxdı. Üzünün yumşaqlığına, qırmızılığına yaraşan kimi baxdı.

- Get onu qızından soruş, sədrə məktub yazıb ayağa qaldırıb rayonu. Əvvəlki vaxt olsaydı, tanış tapıb pulnan bir şey eləmək olardı. Hələ o it Gülünü də deyirlər siz öldürmüşüz...

Dəyirmançı elə bil yerə girirdi. Dizləri əsə-əsə qayıdıb daşın üstündə oturdu. Bıçaq sağlam-sağlam altından yuxarı ona baxırdı. Yeddi arxa dolananı bu kənddən idi. Amma genəşməyə də kənddən bir adam yadına düşmədi. Qorxu Yoğun kişini sarmışdı. Yer qorxuya sarı qalxırdı. Qaraqabaq Dəyirmançı son sözünü deyirmiş kimi qırıla-qırıla - Qızıl oğlanları tapmaq lazımdı – dedi ürəyində. Şəhərin təmiz havasında Dəyirmançı ilə kababçının deyintiləri səslərindəki qorxu daş yalaması kimi dəyirdi Ayata. Ayat onların səsinəki qorxunu anlamırdı. Amma Ayat da qorxurdu. Qorxurdu ki, atasının dili yenə tərsinə açılacaq, «küçük» deyəcək – «Qancığın doğduğu, anana çəkmişən, kinin özündən böyükdür». Ürəyi çəkilə-çəkilə onu fikirləşdi ki, bunların hamısı ondan ötrüdü ki, anası bu yanlara gəlməsin. Bir gün Temir əmiyə deyəcəydi, gedib çobana yalvaracaydı ki, atını versin. Ayat çobanın ağ atına minib şəhərə gedib anasını tapacaq.

Toğlular sulu, çiskinli havada dəyirman səmtdən bıçaq səsi eşitmədikləri üçün, ölüm qorxusunu duymadıqları üçün iştahla otlayırdılar. Hiçqırıtya hamısı birdən başını qaldıraraq baxırdı. Yanlarındakı bu əli balaca ağaclı, böyük, doğma adamın gözündə yaş gördülər. Bir-birinin səsinə örtə-örtə mələşdilər. Göyçək kababçı az qaldı başını dəyirmanın divarına vursun.

- Mələşin elə, andıra qalmışlar... Nə yanası kənddi. Nə öləsi köpəyuşağıdı, qarınları dağılır ə, pah, bir tikə artıq yedik...

Ayat kövrələ-kövrələ babasını çağırırdı! Bu yaşına çatmışdı, hələ bilmirdi atasını necə çağırırsın, nə desin. Ata – demək dilinə gəlmirdi. Kənddəki bütün uşaqların atası vardı, amma heç biri belə deyildi. «Sənə qurban olum, göygöz balam. Ağlamaqdan sellər yudu içimi». Anasının yazdığı bu məktublardan böyüyürdü Ayat. Bir də çağırırdı – Baba!

Həmişəki kimi kişinin yerinə Göyçək dilləndi – Nə var ə, niyə ağlayırsan, ağlaya-ağlaya yedin başımızı?

- Dərsə getmək istəyirəm.
- Qələt eləyirsən sən, gəlib küçük başı kimi başını kəsərim. Alim boyunu yerə soxum. Alim olacaq.
- Ayatın müəllimi dəyirmanı sarı gəlirdi. Yaxınlaşdı, əvvəlcə Ayata baxdı, sonra kababçıya:
- Dərsə niyə qoymursan uşağı?
- Nə dərs?
- Camaatın uşağı on gündü dərs keçir, bədbəxt eləmə, yazıqdı, burax dərsə gəlsin.
- Bədbəxt sənsən ə, mənə qəzəl oxuma. Oxuyub, sən olacaq da...
- Bəlkə, özünə oxşatmaq istəyirsən, hə?
- Mənə nə olub ki, yüz müəllim saxlayaram qapımda.

- Yalan deyirsən gözünün içində. Səninki çörək yemək döyül, ürəyini yeməkdi. Bu saat bax qapıda durub içini yeyirsən ki, indi gələcəklər. Burax uşağı məktəbə gəlsin.

Müəllim güldü, qayıdaraq dəyirməndən uzaqlaşdı. Dəyirməndən qab-qacaq səsi gəldi. Kababçı idi, qab-qacağı divara çırpırdı. Ayat ağlamsına-ağlamsına bir də çağırırdı – baba!

- Yaxşı get itil cəhənnəmə. Səni doğan da bir adam olmadı, sən də. Rədd ol gözümün qabağından.

Toğlular özlərinə gəlib başlarını qaldıranacan Ayat

məktəb yolunda gözləyirdi. Kababçı dənliyin balaca gözlüyünü açdı, qab-qacağı divara çırpırmış kimi acıqla hirsə pulu cibinə qoydu. Dəyirmanın qapısından asılmış taxta lövhəni çevirdi – Bağlıdır! Yolun qırağına çıxıb maşın gözləməyə başladı.

Əliş atası Gülünün geyməsinə geyinib, qamçısını götürüb, atasının otardığı naxırı aparırdı. Əlişin anası hasarların göylüyünə baş uzadan inəkləri qaytara-qaytara naxırın ardınca gəlirdi.

Dəyirman daşının üstündə oturmuş Dəyirmançı yatmışdı, nə idisə, tərpənmirdi. Bıçaq yanındaydı, parıldaya-parıldaya dünyaya diş ağardırdı. Dəyirmançı gördü naxır gəlir, istədi həmişəki kimi «sazını» götürüb çalsın, yəni bıçağını oynada-oynada - ho, ho, gəlin görüm hansınız yağlısız, desin. Əlişin anasını mala qarışdırsın, malı Əlişin anasına qarışdırsın, göz vursun. Amma qaraqabaq dəyirmançının beyni dolu idi. Fikirləşirdi ki, Gülünün ölməyinin üstündə onlara da söz gələcək. Harda içib, dəyirmanda. Naxır gördü Dəyirmançı tərpənmir, haça buynuz inəklər buynuzlarını şəşələyib qabağa çıxdılar. Damarlarına diş ağardan bıçaqdan çəkinə-çəkinə kişinin üstünə getdilər. Kişi başını qaldırdı ki, inəklər üstünü alıb – ha, hu eliyə-eliyə dəyirman daşının üstünə çıxdı. Ancaq inək buynuzlarını torpağa sürüb yerdən toz qaldırdı. Əliş qamçısını yelləyə-yelləyə yüyürdü, anasının səsi gəldi. – Dəymə, qoy cırıqlasınlar kaftarı, mala da zülm eləyib o.

Dəyirmançının nə dediyi anlaşılmırdı. Birdən-birə kəndin camaatı yığışsaydı, onu belə qorxuda bilməzdi. Bu qorxulu bir yuxunu, düz çıxması kimi qorxuluydu.

- Kaftar, sənin evini-eşiyini öz əlimlə yandırmasam, atamın qızı deyiləm.

Naxırı arıxdan keçirdilər. Anası Əlişin yanına getdi, doluxsunub Gülünün içmədiyi, güclü, sağlam vaxtlarını xatırlaya-xatırlaya Əlişin əyninə böyük

olan geyməsinə düymələdi, saçlarını sığalladı, alnından öpdü. Sığallamağında, oxşamağında gizli bir acıq vardı. Bu acıq açılıb yozula bilsəydi, belə anlaşıları – dediyimi eliyəcəm, atan öldü, Əliş, anan ölməyib hələ, ürəkli böyü, dərdin alım, evimizin kişisi sənsən.

- Get dərdin alım, dərsin vaxtında qardaşını göndərəcəm. Kitabı əlindən qoyma. Otara-otara oxu, yaxşımı? Kitablarını islatma, bürüncəyin arasında oxu.

- Yaxşı.

Əliş atasının qamçısını daşlara vura-vura yolun qırağıyla naxırın ardınca gedirdi.

- Əliş nə təhərsən, qardaş... Əliş boylandı, heç kəs yox idi, canı ürپəşdi.

- Yuxarı bax, ə, burdayam.

Əliş başını qaldırdı. İşıqçı Vəli bir vaxt atasının gördüyü kimi çəngəllərini sancıb dirəyin başında dayanmışdı.

- Neçəncidə oxuyursan, Əliş?

- Beşincidə oxuyuram, Vəli əmi.

İşıqçı Vəli havada oturmuş kimi dirəyin başından sallana dayandı.

-Yaxşı, beşincidə oxuyursan. De görüm kökaltdan çıxa bilirsən?

- Bunu hələ keçməmişik.

- Yalan deyirsən bilmirsən. Yaxşı, de görüm cümlə nəyə deyilir?

-Bitmiş bir fikri ifadə edən söz və ya söz birləşməsinə.

- Yaxşı, bunu bildin, sağ ol. Böyüyüb adam olacaqsan, amma içmə, anan yazıqdı, qeyrətli arvaddı. Xeyli vaxtdı mən də içkini atmışam. Ürəyim içmək istəyəndə dirəyə dırmaşıram, qurdalanıram-qurdalanıram yadımdan çıxır. Eşitmişəmmi dəyirmanı bağlayacaqlar? Orda kəsilən toğluların hamısı hardansa ayrı yerdən gəlirmiş.

Əliş bu ayrı yeri fikirləşə-fikirləşə naxırın ardınca

getdi. Haradı bu ayrı yer görəsən. Ayat da ayrı yerdən gəlir yəqin, hər səhər nə qədər tez qalxır, görür ki, Ayat bir dəstə toğlunu qabaqlayıb dəyirmanın yanına aparır. Sonra ədədin kök altdan çıxmasını fikirləşdi, gördü heç nə bilmir. Təpələrdə ot biçən maşınların çıxma bilmədiyi yerlərdə biçinçilər vardı, səsləri gəlirdi. Uzaqdan qoruqçunu görüb qoruğa sarı dartınan na-xırın qabağına keçdi.

Evini-eşiyini yandırmasam, atamın qızı deyiləm – axşamacan da bunu fikirləşəcəydi.

Kababçı rayona çatan kimi özünü birinci Qızılın yanına saldı. Katibə içəri buraxmadı.

- Olmaz.

- Tələsik işdi.

- Gözlə, çıxanda deyərsən.

İçəridəsə, hər şey Qızılın qızıl dişlərinin rənginə çalır. Əlinin qolunun qızıllarını açmışdı. Bircə qızıl dişləri qalmışdı.

- Dövlətin malına qəsd eləmisiz, cavab verməli olacaqsız, amma cavab tapa bilməyəcəksiz.

Bir anın içindəcə hiss elədi ki, çıxmağa yol yoxdur.

- Bəs sizin yediyiniz dövlətin malı deyil? Acından ölsəydim, maraqlanan olacaydımı ki, filankəs acından öldü? Bu boyda təsərrüfatdı da, əyəri də olacaq, əskiylə də.

- Bu sözləri bizə yox, lazımı yerdə deyərsiz. Borcumuzdu nəticəni sizə bildirək.

Birinci Qızılı elə kabinetindəncə apardılar. İkinci Qızılı da artıq aparmışdılar. Üçüncüsü stolunda oturub Caviddən şəir deyirdi. Kövrəlib kədərləndiyindən səsi yapışıqlı idi. Kabinetində yoxlanış gedirdi. Cavan oğlanın biri qalxıb üçüncü Qızılı üz-üzə oturdu.

- Tez-tez deyirdiz bu şeirlərdən?!

Üçüncü duruxdu. Orta məktəb illərini xatırladı. Tutu iliyinə işləyən gözəlliyi ilə gözünün qabağına gəldi. Gündə bir şeir yazardı Tutuya. Hüseyn Ca-

vidi, Səməd Vurğunu əzbərdən bilirdi. Özü də şair olmaq istəyirdi. Amma həftədə bir dəfə dəyişdiyi təzə-təzə bahalı kostyumlar, saatlar, maşınlar onu şair olmağa qoymadı. Bütün bu yersiz, vaxtsız alınan kostyumlar saatlar, hər axşam atasının cibindən çıxan dəstə-dəstə pullar, üçünü, beşini qoymağa yer tapılmırdı. Bunların hamısı tumurcuqdan təzəcə-təzəcə açılmış yaşılca, ətirli otlara səpilən gübrələr kimi idi ki, Cavid, Vurğunu əzbərdən bilən, Tutu adlı qızı sevən, şeir yazan, qəşəng, yaraşıqlı bir oğlanı şişirdib-şişirdib bu günə saldı. O pulların, o kostyumların, o maşınların yerinə balaca bir quzudan danışılırdı?! Sudan, yamacdan ağ-ağ atlardan, ağ-ağ atların, igid-igid yiyələrindən danışılırdı?! Tutu adlı bir qızı sevən oğlan atasının o boyda pulunu görməyəydi, onun yerinə ac qalaydı. Nə olaydı, deyən olaydı ki, günəşdən tutmuş torpağacan nə varsa, hamısı bir-birinə əbədi bir dəqiqliklə bağlıdı, hər şey, bütün olanlar, qalanlar da iş görür, iş görə-görə yaşayır. Suyun gördüyü işin öz mənası, ağacın gördüyü işin öz mənası, divardan asılan xalçanın öz, yerə sərilən xalçanın öz mənası var. Nə olaydı bunları Tutu adlı qızı sevən oğlana deyən tapılırdı. Pulları başına səpib, qəşəng, yaraşıqlı, şeir yazan, kövrək oğlanı dərmanlı bitki kimi şişirtməyədilər. Sonra da üç oldu. Üç qızıl oğlan. Bu üç də beş ola bilər, sevənlər azalar. Cavid, Vurğunu əzbər bilənlər, şeir yazanlar azalar. Sonra da heç kəs bilməz ki, günəşdən torpağacan nə varsa, əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlıdı. Hər şeyin mənası var. Hər şey iş görə-görə yaşayır.

Cavan oğlan cavab gözləyirdi, gördü dillənmir.

-Yox – dedi, heç vaxt yadımıza düşməyib. Orta məktəbdə öyrənmədiyimizdi. Aradan iyirmi il keçib.

Üçüncü qızıl şeirlərdən bir neçə beyt yenə dedi. Birdən-birə uçub divar sökülürmüş kimi hönkürüb başını stolun üstünə qoydu.

Elə bu vaxt kababçı qayıdıb Dəyirmançı ilə üz-üzə oturmuşdu, özünü təmizə çıxarırdı.

- Mən nədən qorxmalıyam, yaxşı. Sənin də sözünə baxıb rayona gedirəm. Niyə gedirəm rayona, kimdi Qızıl oğlanlar, heç tanımıram onları, üzlərini də görməmişəm. Axmaq-axmaq gedib oturmuşam qapılardan da ki, bəs qarğa, məndə qoz var. Yaxşı, nə deyə bilərsən mənə, nə tapa bilərsən? Plan da vermişəm, rayondan neçə kərə gəliblər artıqlaması ilə görmüşəm də. Ölüb, belə ölən in atasının goruna, içməyəydi, ölməyəydi. Mən öldürməmişəm ki... Yeməyə gəlndi. Yeyib gedir. Nə istiyir üzümün suyunu tökə-tökə min oyunla qoyuram qabağına. Bəlkə gedəndə də onunla getməliyəmmiş?!

Bir-iki qarış otaqları vardı, amma Dəyirmançının səsi lap uzaqdan gəlirdi.

- Toğlular kəsirsən ha, bax onu soruşacaqlar ki, bu hardandı...

Göyçək bayaqdan elə bunu gözləyirdi, qalxıb əllərini bir-birinə vura-vura Dəyirmançının ağzına sarı uzatdı.

- Sübut eylə, deynən ki, burdan döyül, ordandı əlimdə tutmusan bəyəm?! Yox, sənin də sözündən işıq gəlir, səndə də bir iş var. Amma mən dəyirmanın boğazından diri çıxmış adamam. Sən özgə dəyirman su tökürsən, kişi. De, görüm, mənə niyə göndərmişdin Qızılların yanına? Göndərmişdin mənə də onlara qatsınlar, hə? Mən burundan yapışib qulaq çıxardanam ey...

Dəyirmançının ayağa durması ilə şapalağının açılması bir oldu.

- Bəsdi də, qırmızı oğlu qırmızı. Bəsdi, mənə yığdın boğaza. Murdar köpəkoğlu. Mənə də murdar elədin.

Göyçək kababçının canı elə yumşaq idi ki, dəyirmançı elə bil arvad döyürdü. Göyçək özünü dəyirman saldı. Unluqdan nə götürdü, nə götürmədi, ci-

binə qoyub çıxdı, ağzının-burnunun qanını silə-silə uzaqlaşdı.

Kənddə gözə görünən yox idi, hamı işində, gücündə idi. Tükəz arvad ha boylandı, sözünü deməyə adam tapmadı. Çıxdı üzünü günəşdən tutmuş torpağacan arada nə vardısı, olanlara, qalanlara dedi – Dən yoxdu, dənciyinə dən düşmür, yeyir bir-birini, hələ harasıdı... Gözlərindən qan gələcək. Heç nə demirəm. Bu suya ki, qan axıtmısan neçə ildir o bəsdə sənə, kaftar. Bir o yetər elə. Bilmirsənmi, hər şeyin yiyəsi var, heç nə yiyəsiz deyil... Ye bir-birini, sən iman yiyəsi deyilsən, qarğış yiyəsisən. Ay Güllü, ay Güllü... Az bir eşiyyə çıx az – Tükəz qarı belə deyib güldü.

Temir müəllim həyat-bacanın ucuq-söküyünü düzəldirdi, bayaqdan sakitlik idi. Arvadı xalçanın üstündə oturub uşaq əmizdirirdi. Dincə qoyulmuş torpaq kimi bir neçə ayın içində cana-qana gəlib gözəlləşmişdi. Bəxtəvər idi Temir müəllimin arvadı. Onun üçün bəxtəvərlik o idi ki, uşağının atası kasıb olsun, amma üzügülər olsun.

«Çıxın eşiyyə, yandıracam bu evi. Yansın oğullu-uşaq. Kişi olub atasına içmə, deyəcək. Kef eləmək olmaz. Temir gərək küllükdə eşələnə». – Neçə il bu səsin qorxusu, peşmançılığı altında evin qaranlığına çəkildilər.

- Allah səni təzədən verdi dərdin alım, günahımı üzünə suyunə bağışlasın. Üzünü danladım-danladım Allahdan təzədən aldım səni. Qulunam, ey Ulu Tanrı, indən belə al canımı.

Güllü arvad gündə dua eləyirdi. Temir müəllim həmişə anasının bircə belə qalmış birçəyini darayan görəndə kövrəlirdi, araq içirmiş kimi içi göynəyirdi, həmişə soruşmaq istəyirdi: «Ana, dərdin alım, doğrudanmı kəsərdin saçını?»

- İnanmazsan da, nələr çəkdiyimi bilməzsən, candan ayrındır. Çox yaxşı günlər göstərmisən anana.

Saçımı da kefimdən kəsirdim. İndi də soruş, gül, məzə yerin olsun anan.

Susdular birdən-birə, elə səssizlik düşdü ki, Temirin qulaqları çəkildi. Başını qaldırıb göy üzünə baxdı. Bu səssizliyi anlamağa çalışdı. Günəşdən tutmuş torpağacan, əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlı olan, bir olan bu səssizliyi canında hiss elədi. Temirə çoxmu yaxın idi, çoxmu uzaq idi. Hardasa bu səssizliyə ürəyi döyünürdü. Temir bir də dinşədi - çıq, çıq, çıq günəşdən tutmuş torpağacan bir-birinə bağlı olanları sarı-mış bu səssizlik saat kimi işləyirdi çıq, çıq, çıq... Yoxsa bu, Temirin özüyüdü, anasının dediyi tək dünyaya təzə gəlmiş kimi ayıq, sağlam, hasarların uçuğunu, həyəti basmış alağı, pəncərənin qırığını görə-görə söykənmişdi divara. Göy üzünə baxa-baxa, səssizliyin içində yaşayırdı.

Tükəz qarının səsinə eşidib daşı hasarın üstünə qoydu. İstəmirdi ki, qarı onu görsün. Gizləndi birdən. Dəyirman uzaqlaşmışdı Temirdən. Nə gözü görürdü, nə səsi çatırdı dəyirmana. Qalan Temir idi. Yoğun kişinin, Qızıl oğlanların, Dəyirmançının, Göyçək kababçının qorxularının üstüylə uzaqlaş-uzaqlaş gedirdi. Göy üz, yer üz arasında bir-birinə bağlı olan nə vardısı, onlardan biri öz işini görmürdü: Dəyirman dəyirmanlığını eləmirdi. Dənlikdə dən olmalıydı, Göyçək kababçı ora pul doldurmuşdu. Unluqda un olmalıydı, doğranmış ət varıydı, küncündə də beş-altı toğlu kəlləsi. İndi Göyçək kababçı taxta lövhəni döndərüb qaçıb çıxıb getmişdi: Bağlıdı! Göy üz ilə yer üz arasında əbədi bir dəqiqliklə bir-birinə bağlı olan şeylər bağlı olub öz işini görmürdü. Dəyirman Temirdən, işıqçı Vəlidən, Çobandan, bir neçə günün içində durulub-durulub cücülərinə qədər göstərə-göstərə Tükəz qarının, Güllü arvadın paltarlarını yuyan balaca arxdan, Ayatın oxuduğu – «Bir dost bulamadım, gün axşam oldu» – mahnısından, kənd arvadlarının suçlu-günahlı tut-

duqları Allah adından uzaqlaşdı. Çünki öz işini görə-görə yaşamırdı!

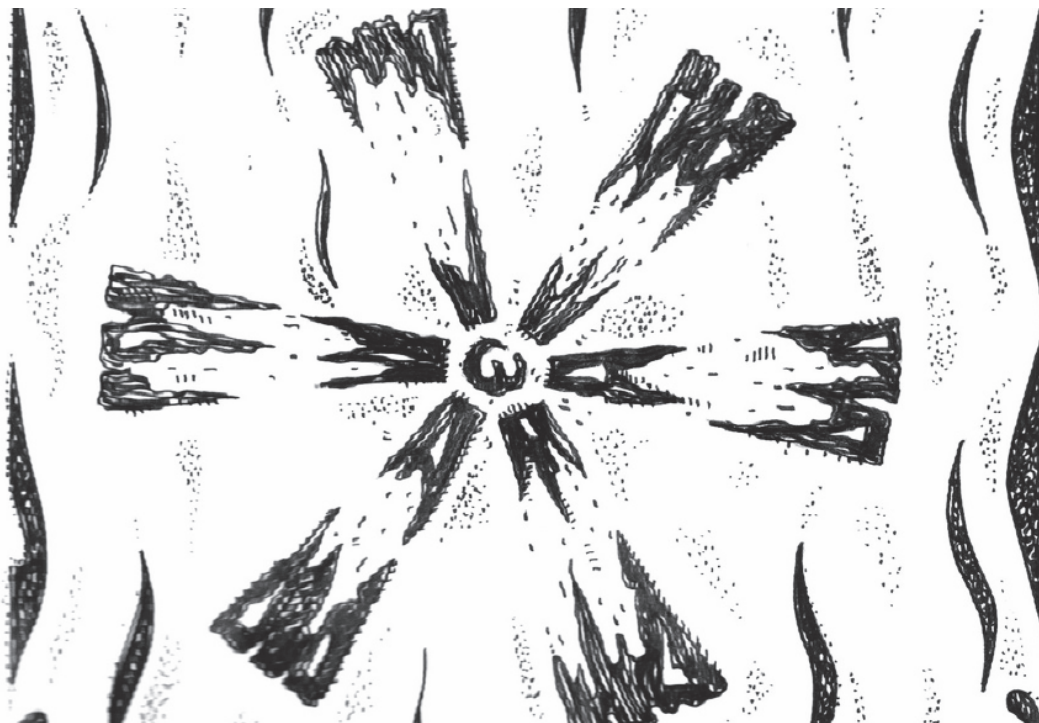
...Cümə axşamının qaranlıq bir gecəsiydi. Gülünün balacaları yatmışdı, bir Əliş oyaq idi, alaqqaranlıqda gözünü döyürdü. Çünki anası hıçqıra-hıçqıra, içini çəkə-çəkə bəxtindən deyiniirdi. Dolanacaq üçün ağlamırdı Əlişin anası, qurulu evi vardı, yaxşı dolanırdı. Kolxozda sağıcı işləyirdi, neçə dəfə şəklini qəzetə vurub tərifləmişdilər. Əlişin anası ona görə ağlayırdı ki, Gülü ölümə öz ayağıyla getdi. Səhəri gözüylə açdı Əlişin anası. Əlişi də götürüb çıxdı. Bir də evin aşağı gözündən nəsə götürdü, hasarın dibi ilə üzünü aşağı endilər. Dəyirmana çatanda anası dedi: Sən burda dayan, qorxmağın yoxdu sənin, belə eləməsəm, ürəyim dincəlməyəcək. Nöyütü ver mənə, day olan oldu bizə, nədən qorxmalıyıq ki...

Dəyirmanın taxta artırmasına, qapı-bacasına, neçə illərdi susuz boğaz kimi qurumuş novuna neft töküüb od verdi. Neçə illər idi, onsuz da kababçının əlindən quruyub daşlarınacan nəmi çəkilməmiş dəyirman bir damcı oda bənd idi. Dan yeri sökülürdü, qıpqırmızı od rəngində idi. Alov da gücləndi-gücləndi, minlərlə adamın qəhqəhəsinə oxşadı. Bir anda kəndə xəbər düşdü, ayağı yer tutan tamaşaya durdu. Anası Əlişin əlindən tutub sağından gəlirmiş kimi sakitcə evinə gedirdi. Dəyirmanın altından keçən balaca arx az qalırdı qaynasın. Balaca balıqlar, su cücüləri, qurbağalar başı alovlu suların qovuşduğu yerə qaçırdı. Hər şey balıqlara, cücülərə, qurbağalara yuxu görürmüş kimi gəlirdi.

Dəyirman günəş bir boy qalxanacan yandı, daşları qapqara qaralıb Nuhdan qalmışa oxşadı. Unluqdakı doğranmış ət bişib kabab olmuşdu, beş-altı toğlu başı bişib dərisi çəkildiyindən hamısı güldürdü. Baltanın, bıçağın sapı yanıb, tiyəsi qaralmışdı. Bir vaxtlar qaraqabaq Dəyirmançının əlindən iştahlı-iştahlı dünyaya baxan bıçaq kömürdən seçilmirdi.

“Dəyirman” povestinə çəkilmiş illüstrasiyalar Ayxanmıdır

P.S. Təzə “Dəyirman”a yazdığım giriş sözünün adını Rəsul Rzanın 81-ci ildə qələmə aldığı məqaləsinin adıyla eyni qoymağım təsadüf deyil. Zaman da atını minib çapır, dövrən də dəyişir, daha o dəyirmanlar da yoxdu, amma dəyirman dərdi var axı... Yoxdusa, niyə Göyçək kababçı, Dəyirmançı, Temir, Sarı Qasım, Qızıl oğlanlar belə tanış gəlir adama?! Bəlkə əsərin bu qədər gizlində qalıb indi üzə çıxmağında da bir məntiq, bir zərurət var... Elə ona görə povestə əl gəzdirmək istəyən müəllifi inandırmağa çalışdım ki, lazım deyil. Mövlud müəllim - “Bəlkə də Dəyirmanı Dəyirmançının qızı, Göyçəyin arvadı yandırmalı idi” - dedi. Amma dəyişmədi sonluğu... İndi də artıq çapa gedəcək mətni oxuduqca düşünürəm axı Əlişin anası atasız qalmış oğlunu yetişdirəcəyini, böyüdəcəyini, oxudacağını deyirdisə, Dəyirmanı yandırması vacib idi. Qəhrəmanın müəllifin “planlarını pozub” öz taleyini ya-

şaması və azad hərəkət etməsi də gerçək nəsr elementidir...

...Mövlud müəllimi Şuşada görəndə çəkinə-çəkinə “təzə yazılarım var” - dedi, “Şuşanın, Qarabağın 30 illik ağrısı keçmişdə qaldı, ağlamaq olmaz daha, yeni əsərlər yazılmalıdı” - dedi. Yeni yazıların gələcəyini, yenə gün işığında oxuyacağımız əlyazmaların yaranacağını, bu dəfə dərdədən yox, qələbədən yazacağını anladım. Gündəmin tələbi budur, bəli. İndi tarixin də, sənətin də iri planında Şuşadır! Qarabağdır!

P.P.S. Növbəti səhifədən müəlliflərimiz Uzaq və Yaxın Şuşadan söz açacaqlar... Vətəndən uzaqda yaşayan yazıçı-esseist Vahid Qazi xatirələrindəki uzaq Şuşadan danışacaq, ilk dəfə doğma şəhərinə ayaq basan gənc şair Ramil Əhməd isə isti-isti təəssüratlarını bölüşəcək...

PƏRVİN

Vahid Qazi
Helsinki, İsveç

Şuşadan yaza bilmək

Payız/2021

Şuşada adını qayalara yazmaq oğlanlar arasında dəb idi. Uşaq vaxtı mən də yazmaq istəmişdim. Cıdır düzündə mismarla oyub adımın baş hərfini bir qayaya güclə həkk eləyə bilmişdim, arxası qaldı, anam çağırırdı ki, gedirik, gəl...

Bir vaxt məndən müsahibə alan gənc xanım belə bir sual vermişdi: “Ruhlar şəhəri”nə səyahətiniz da-

vam edir?” Ağdamı nəzərdə tuturdu. Belə cavab vermişdim: “Davam” sözü bətnində “bitirib, yenidən başlamaq” anlamını gəzdirir. Bu mənada, dediyiniz ünvan-dakı mövcudluğum səyahət yox, qalıb yaşamaqdı”.

“Bütün sevgilərin bir səsi var - pıçiltı”. Müsahibənin başlığına bu cümləm çıxarılmışdı. O vaxt, Yurd sevgisindən danışdığımız o ilq yaz günündə hələ vətəni tərk edib getməmişdim...

Bunu niyə xatırladım?

O gün elə həmin müxbir xanım “Qobustan” toplusunda redaktorluğa başladığını yazdı, topla üçün yazmağımı istədi. İşə bax! Özü də Şuşadan! Yazdı ki, Şuşa azad olunub, daha Şuşa haqda xəyallarla yox, gerçəkdə danışa bilərsiz. Yaddaşınızdakı Şuşadan yazın, dedi.

Deyə bilmədim ki, nə qədər Xocalıya, Xankəndiyə əlimiz çatmır, Şuşaya Ağdamdan getmirik, azad olan torpaqlardan nıgaranlığım var, əlim qələmə yatmır. Boyun qaçıрмаq istəyirdim, alınmadı. Yazacam, dedim, söz verdim!

İndi qalmışam belə. Nə yazım? Necə izah edəydim ki, illər uzun Şuşanı işğalda təsəvvür edə bilmədim. Ağdam hə, Ağdamı da, mənim bütün xatirətimi də onunla birlikdə işğal etmişdilər. Qubadlıda keçirdiyim şirin uşaqlıq xatirələrim də onun kimi əsarətdəydi bu illər uzununu. Yaddaşımın dərinliyində hələ də çağlayan Vəngin altındakı Kolatağ Turşsuyu da eləcə. Hər yan işğal olunmuşdu. Gəncliyimin Bakısı belə!

Şuşadan savayı...

Amma onu da bilirdim ki, “Çöl Qala”mdakı şuşalı rəssamı çoxu anlayıb, duymayıb... Bu yazını oxuyan biləcək, biləcək ki, o rəssam üçün Şuşa heç vaxt işğal oluna bilməzdi... Hə, məndən “Qobustan” incəsənət toplusuna yazı istənirdi... Nə yazım, necə yazım axı!? Neçə vaxtdı, dinc durmuşdum yerimdə, mövzuya yaxın düşmürdüm. Daha xatirələrlə yox, xəyallarla yaşayırdım. Azad edilən şəhərimdə gələcəyin xəyalını qururdum. Hər gecə ev tikirdim, təzə şəhər salırdım fikirlərimdə...

Kasıbın gözü hər yanda itiyini axtaran kimi, qərrib də getdiyi yerlərdə Yurd nişanəsi gəzir. Az olmayıb bu otuz ildə dünyanın dörd bir tərəfində Qarabağı görməyim.

...Bir neçə ilin söhbətidi, uşaqlarla Vyanaya gəzməyə getmişdik. Hotelə düşmədən maşını birbaşa Üzeyir Hacıbəylinin heykəli olan Dunay parkına sürmüşdüm.

Park çayın ortasındakı adada salınıb, Şuşanın “dom otdıx” dediyimiz İstirahət evinin bağçasına oxşayır. Elə

bu oxşarlıq fikrimi uzaq 1981-ci ilə apardı. Heykəlin torun-tozun silə-silə uşaqlara onlar yaşda olanda həmin bağda Üzeyir bəy haqda “Uzun ömrün akkordları” filminin çəkilişlərinə tamaşa etməyimdən söz açdım. Anardan tutmuş Qədir Rüstəmovacan xatırladım.

Yeri gəldi, qoy elə birini də sənə danışım, dostum oxucu! Demək, bir yay həmin İstirahət evində dincəldik. Şəhər yeməklərinin birində yeməxana divarına vurulan elanda oxuduq ki, Cıdır düzündə konsert olacaq. Böyüklərimizlə yığışb getdik. Simfonik orkestri ilk kərə canlı-canlı Cıdır düzündə onda dinlədim - maestro Niyazinin dirijorluğuyla Üzeyir bəyin “Koroğlu” uvertürasını çalırıdılar.

Şuşanın İstirahət evi bir vaxtlar Bəhmən Mirzə Qacarın (Fətəli şahın nəvəsi, Abbas Mirzənin oğlu, Azərbaycan hakimi və taxt-tacın varisi) mülki olmuş böyük ərazidə yerləşir. Bağ Qala divarlarına qədər uzanır. Hərdən Qala divarına çıxar, Qarabağın üfüqəcnə uzanan genişliyinə tamaşa edərdim. İndi də hərdən gecələr yuxum ərsə çəkildə xəyalən o divara dırmaşır, quş kimi özümü o sonsuzluğa atıram,

uçuram, uçuram, beləcə yuxuya keçirəm.

Bənzərini Krimda görmüşəm, Cufut-Kalada. Dörd bir tərəfi sıldırım olan qədim qala-şəhərin darvazasına çıxmışdım. Dimdik durub, qollarımı yana açıb gözümlü yummuşdum. Krimin yox, Qarabağın səmasındaydım onda. Qarovulçu düşürməşəydi, Allah bilir nə qədər qalacaqdım orda.

...Nə vaxtsa heç ağılının ucundan belə keçməzdi ki, Bethovenin “Ay işığı” sonatasını onun Vyanadakı evində dinləyəcəm! Həmin əsəri ilk dəfə Qreta çalanda eşitmişəm. Səkkiz, ya doqquz yaşındaydım. Qriqoryan Qreta Bakı ermənisiydi, Ağdam Musiqi Texnikumunda oxuyurdu. Evimizin birinci mərtəbəsində kirayə qalırdı. İllər uzununu hər səhər yuxudan onun, sonra başqa qızların çaldığı musiqilərlə oyandım.

İndi burda, Bethovenin ev-muzeyində həmin musiqini dinləyəndə huşum artıq Yer üzündən silinmiş bir şəhərin mən olan çağlarına getdi. Heç nə eşitmirdim, Bethovenin özü kimi kar idim. Eşitmirdim, amma onun musiqisini dumanın, tüstünün yerdən qalxan halı kimi görür, yağış isladan torpağın ətri kimi qoxuya bilirdim...

Muzeyin pilləkənləriylə düşəndə Bülbülün Şuşadakı ev-muzeyini xatırlamışdım. Uşaqlara yamyaşıl baxçanın içində o kürsülü, sürəhili evdən danışmışdım. Ordan ən çox yadımda qalan eksponat ona İtaliyada verilən orden idi. Deyirdilər ki, bu ordeni taxan paradda generaldan da qabaqda gedə bilər. O vaxt elə fəxr eləmişdim ki, Bülbüllə.

...Uşaqlar balaca olanda birlikdə səfərə çıxmaqdan, onlara vətən söhbətləri eləməkdən xoşum gəlirdi. Elə indi də hərdən belə səfərlərimiz, söhbətlərimiz olur. Bir gün qədim yazılı daşların qorunduğu Björketorpssten milli parkına getmişdik. Qobustanı görmüşdülər deyə buradakı run yazılarına maraqla baxır, müqayisə edirdilər. Söhbətdən uzaqlaşmadan deyim ki, İsveçdə 3500-dən çox yazılı daş abidə var. Vikinqlərdən qalan bu abidələrin ən qədimi VI-VII əsrlərə aid edilir.

Həmin gün onlara bir vaxtlar Şuşada qayalara ad yazmağın dəb olmasından danışdım. Adımı yarımçıq yazmağımdan söz açdım. “Bax, tariximizi də belə yazmışıq - yarımçıq! Siz gərək bizim səhvlərimizi təkrarlamayasınız”, demişdim.

...Koronavirus ucbatından uzaq ölkələrə səfər alınmadı deyər, bu yay xanımı da götürüb İsveçin Qotland adasına getdim. Yeriniz məlum, adanın bu başından o başınacan yaxşıca gözdik. Məşhur Lummelunda mağarasına girəndə Şuşadakı Xan mağarasını xatırladım. Öyrəndim ki, Şuşa Pedaqoji İnstitutunu bitirsə də, xanımın bundan xəbəri yoxdu. Bilirəm, İbrahimxəlil xanın mağarasını çoxunuz görməmişsiniz. Ona danışdığımı, sizə də deyim.

Xan mağarası Cıdır düzündən üzəaşağı baxanda nəhəng Daşaltı dərəsinin o üzündə sıldırım qayalar arasında kiçik qara dəlik kimi görünür. Uzaqdan balacılığına baxmayın, hündürdür, at belində içəri keçəcək qədər hündür. Deyilənlərə görə, Qacar Şuşanı tutanda İbrahimxəlil xan burada gizlənibmiş.

Adamda, özü də mənim kimi xəyalpərəstdə arzular bitib-tükənməz! Lummelunda mağarasından çıxanda ürəyimdə bir istək yarandı - Şuşadakı Xan mağarasına, bir də Azıx mağarasına getmək istəyi.

Şuşanın məşhur bir şəkli var. Qala divarı, Gəncə qa-

pısı olan şəkli deyirəm, hamınız görmüsünüz. Amma əminəm, böyük əksəriyyətiniz qala divarının o üzündə olmamısınız, ordan üzü bəri açılan füsunkar mənzərəyə baxmamısınız. Qoyun, ordan da danışım sizə.

Ala qapıdan içəridə restoran vardı. 1983-cü ilin yayında dostları atamın sağalıb xəstəxanadan çıxması münasibətilə məclis qurmuşdular. Masanın mən oturan küncündən baxanda Gəncə qapısından üzəşəği Qarabağın yamyaşıl dərələri, təpələri, bir də sonsuz üfüq görünürdü. Hafiz əminin yanında oturmuşdum. Hafiz Sədrzadə Qarabağın zil və yanıqlı səsiylə seçilən xanəndələrindən idi. Şuşalı məşhur müctəhid Məhəmməd ağa Mürşidzadənin oğludu. Həm qohumluğu, həm də atamla dostluğuna görə onu tez-tez görürdüm, xüsusi bir bağlılığım vardı. Qohum toyları onsuz çalınmazdı.

O gün atamgilin məclisi uzun çəkdi. Böyüklərin söhbəti uşaqlara maraqlı gəlməz deyirlər, məndə elə deyildi, özümü kişilər sırasında görür, söhbətlərini dənliyimə yığırıdım.

Gün əyilirdi, Gəncə qapısından o üzə təsvirəgəlməz mənzərə açılmışdı. Ayrı vaxt yüz dil töksən, oxumayan Hafiz əmi özü başladı. Deməsələr, bilməzdim, oxuduğunun “Zəminxarə” olduğunu.

Yaddaşımın ən məhrəm Şuşa hücrələrindən danışaram sizə - ilahi səsle möhtəşəm mənzərənin təmas nöqtəsini göstərmək istəyirəm.

Oxudu, bitirdi. Bizim məclis hələ sükut içindəyəkən başqa masalardan alqış səsləri qala divarlarında əks-səda verdi.

Sonralar Ağdamın, Şuşanın minarələrindən azanı onun səsiylə verirdilər. Mən azanı Kazanda, Sarayevoda, İstanbulda, Maldivdə, Səmərqənddə, bizim Sovetskiddə, canım sizə desin, Kırım Baxçasarayında, Misir Hurqadasında, nə bilim, neçə yerdə eşitmişəm. Hafiz Sədrzadənin azanı qədər mənə xoş gələnə olmayıb. Yutubda “Qarabağ azanı” yazıb siz də dinləyin, görün düzmü deyirəm!

Səhərdən elə ordan-burdan danışaram, başım qa-

rışdı, axı mən yazı söz vermişəm.

“Uşaqlığım Şuşada keçib. Qərribə şəhər idi. Döşəmə küçələr, əyri döngələr, enişli-yoxuşlu yollar, reşotkalı pəncərələr, sürəhili balkonlar, şüşəbəndlər, zəhmli qədim evlər, dəmir toxmaqlı ağır taxta darvazalar, məhləbəşi bulaqlar, kəklikotu ətirli bağlar, çobanaldadan yay yağışları... Adı, tarixi, iqlimi adamlarının xarakterinə təsir eləmişdi. Cibində pulu olmayan da özünü bəy kimi aparırdı. Amma hər adam duymazdı ki, bu qürurlu insanların sinəsində necə kövrək qəlb döyünür. Yayda ölkənin hər yanından adamlar axışırdı Şuşaya. Bəzən gələnlərin sayı yerlilərdən üç-dörd dəfə çox olurdu. Onda şuşalılar başını elə dik tutub gəzərdi ki, elə bilərdin hər biri bir dağın sahibidi. Amma elə ki yayın sonunda gələnlər qayıdıb gedirdi, şəhər ziyarətçiləri dağılışan yas evinə dönürdü. Şəhər də, adamları da sükuta qorq olurdu. Payız yağışları isə bu ovqatın nisgilini daha da artırırdı. Yarpaqlar saralır, şəhərin başını duman-çən alırdı. Adamlar növbəti yayın şux büsətini həsrətlə gözləyirdilər”.

Yox, alınmır! Gərək bağışlayasız məni. Yazmaqla olmur, Şuşa yazmaqla təsvirə gəlmir. Şuşanı yaşamaq lazımdı.

Şuşanı yaşamaq: Gecəsində ulduzlarla yatıb, sabahında günəşlə oyanmaq; Dumanın dərədən qalxıb göy üzünə sürünməyinə tamaşa eləmək; Buludun günəşi görcək yağışını bir anda yağdırıb qaçmasına sevinmək; Dünyanın ən möhtəşəm simfoniyasını - yağış damlalarının çadır alaçığının damında çaldığı musiqini dinləmək...

Yaza bilmədim, amma yaşadım. Bu, elə o müsahibədəki sualda olan “səyahətin davam” yox, cavabdakı “qalıb yaşamaq” idi...

Səbrim boyumdan uzundur! Gedəcəm Şuşaya! Uşaq vaxtı yarımçıq qoyduğum adı qayaya həkk eləməyə gedəcəm.

Əsl Şuşa yazısı bax, o, olacaq.

Avqust 2021

Şuşa eşqi

...Anna Karenina nə qədər etsə də, diqqətini toplayıb başladığı kitabı oxuya bilmir. Çünki aşiqdir, fikri-zikri Vronskinin yanındadır... Zavallı Anna! Eşqi bu dərinlikdə duyub kitab oxuya biləcəyini düşünən zavallı Anna! Şuşadan geri qayıdarkən avtobusda sayğıdəyər redaktor “Qobustan” jurnalı üçün təəssürat yazısı yazmağımı istəyəndə “Anna Karenina” romanının bu səhnəsini xatırladım. Necə ki, Anna qatarda başladığı kitabı oxuya bilmirdi, mən də Şuşa haqqında nə yazacağımı bilmirdim. Bircə onu bilirəm ki, bu yazıya başlayanda öz-özümə dedim ki, zavallı Ramil, sözləri cümləyə, cümlələri abzaslara, abzasları səhifələrə necə çevirəcəksən?! Şəhəri bir yağmurun qəfil yaxalaması kimi Şuşa sevdası səni bir anda yaxaladı və sənin indi bütün fikrin-zikrin eşqdir, necə yazacaqsan? Bu səbəblə buna yazmaq yox, yazmağa cəhd deyəcəyəm və hissini özü kimi qarışıq bir ovqat yazısı olacağını bilərək, üslub uyğunsuzluğunu, sözün yerinə düşməməsi hallarını da indidən gözə alaraq başlayıram.

Qulaq asın: evdə Şuşaya gedəcəyim bilinəndə bir də gördüm ki, köhnə fotosəkillər səliqəylə önümə yığıldı, xatirələr yenidən gün işığına çıxdı. Evdəkilər hara necə gedəcəyimi dedikcə, içimdə öz-özümə təkrarlayırdım. Yuxarı Gövhər ağa məscidindən biraz aşağıdakı küçə məni texnikumun binasına aparacaq, binanın arxasında atamın qaldığı tələbə yataqxanası var, onun qarşısında rəsm qalereyası, anam oradakı evlərin birində qalıb, evə gedən yol sol tərəfdəndir, texnikumun binasının önündə kiçik futbol meydançası da var, oradan sağa düz aşağı düşəndə Vaqifin məqbərəsidir, ondan da biraz aşağıda Cıdır düzü... Nə edəcəyimə dair təlimatları eşidirdim,

çoxlu şəkillər və videolar çəkməliydim. Dəfələrlə eşitdiyim sözlərə bir də yenidən qulaq asdım, mənə hamıya “yaxşı” deməkdən başqa bir söz qalmadı...

Gecə gözümə yuxu getmədi, özümə təskinlik verdim ki, yolda biraz yuxumu alaram, yenə ala bilmədim. “Şuşaya getmək” ifadəsinin həyəcanı yuxunu öldürdü. Əgər bütün tanrıların belə ən sonda təslim olduğu yuxu Allahı Hipnoz vardsa və haradasa bir yerdən mənə baxırdısa, yəqin ki, hiddətlənmişdi...

Uzun ayrılıqdan, həsrətdən sonrakı vüsalın, qovuşmanın həyəcanı bürüdü məni. Bir dəqiqədəki altmış saniyənin varlığı dözülməz bir gerçəklilikə çevrildi. Saniyələr dəqiqə olurdu, dəqiqələr saat, saatlar bir neçə saata çevrilirdi. Uzun incə bu yoldan tez-tez soruşurdum: nə qədər qaldı, de mənə, nə qədər?

Yol boyunca evlərə, adamlara, kimsəsiz boz çöllərə, atlara baxsam da, daha öncə gəldiyim Füzuli şəhərinin yoxluğuna baxa bilmədim. Yolda ilk dəfədir ki, gözlərimi yumurdum. Onsuz yetəri qədər incimişdim, yaramı yeniləməyə gerek görmürdüm. Gözlərimi yumsam da, daha öncə gördüyüm viranəlik gözümün önündən çəkilmirdi. İndi bura bir xatirə, bir ruhlar şəhəridir. Kimin yad-daşında nə qalıbsa, kim burada nə yaşayıbsa, Füzuli odur. İndi bura Füzuli deyirik, amma bura Füzulidirmi, İlahi? Bu şəhər həmənkə deyil. İnsanın evini tapması üçün belə nişanələr yoxa çıxıb. Bu şəhərin canından evləri, küçələri bir-bir söküblər. Küçə-küçə, ev-ev, ağac-ağac öldürüblər bu şəhəri! Evsiz, küçəsiz, kimsəsiz bir boşluğa çeviriblər. Görəsən keçdik? Açım gözlərimi? Nə fayda, onsuz gözümü yumsam da, açıqdır, hafizəmdə ilişib qalanlar rahatlıq vermir. Bu şəhərə ilk dəfə gəldiyim dos-

tumun səsi qulağımda cingildəyir. Şəhərin əvvəlki halını onun mənə danışdığı səsiylə xəyali bir şəkildə canlandırmaq istəyirəm, alınmır, olmur. Küçələri yerinə düz qoya bilmirəm, evləri yerinə yerləşdirə bilmirəm, alınmır, olmur. Dostuma demək istəyirəm ki, sözünü mənə demə, çıx Qaraköpək təpəsinə də, oradan biraz o tərəfi Ərgünəşdir, bax oradan da biraz o tərəfi aləmlərin rəbbidir, onun qulağına də, hər şeyi biləndən soruş itkin uşaqlığını, bir gecədə böyüməyin ağrısını ona danış...

Şuşayla ilk dəfə göz-gözə gələndə qərribə bir şəkildə içimdəki sakitliyə təəccübləndim. Şuşa məndə ilk dəfə gəlmişəm duyğusu yaratmadı. Uzun müddət düşündüm ki, görəsən, səbəb şəhəri az qala fotosəkillərdən, video-lentlərdən sevdiyim bir şey kimi əzbərlədiyim üçün mü belə oldu, yoxsa bu genetik yaddaşla bağlı idi?! Əgər bu gün varamsa, bunu Şuşaya - valideynlərimin ilk dəfə bu şəhərdə tanış olmasına borcluyam. Hələ doğumumun iyirmi yeddi il səkkizinci ayında yenidən doğulacağım-dan xəbərsiz şəkildə şəhərə daxil oldum...

Şüşəsiz pəncərələr, dağılmış binalar, kimsəsiz evlər içimdə bir buruqluq yaradır. Tarixi abidələrə baxa-baxa zaman haqqında, keçmiş haqqında düşünürəm. Xan qızı Natəvanın bulağından su içirəm həsrətin susuzluğunu yatışdırmaq üçün... Yol boyunca böyürtkən yeyirəm... Çörəkçidən çörək alıram... Elə bilirəm bundan şirin su içməmişəm, bundan ləziz böyürtkən dadmamışam, bundan bərəkətli çörək yeməmişəm. Sevdanın rəngindənmi belə gəlir mənə, yoxsa elə bu həqiqətdirmi? Bilmi-rəm, bilmədim, bilməyəcəm, bilmək də istəmirəm! Hə-mi və hər şey gözümə fərqli görünür, səslər qulağıma qərribə gəlir, qoxunu fərqli duyuram, toxunduğum hər şeyi əllərim fərqli qavrayır. Sanki hər şey həm var, həm də yoxdur! Var, amma bilinən kimi deyil, ağac ağac de-yil, yol yol deyil, bulud bulud deyil. Hər şeylə yenidən tanış oluram, salam ağac, salam yol, salam bulud! Öley-kümə salam, canım adamlar! Mən, Ramil! Şad oldum! Elə bil əllərim, qulaqlarım, gözlərim, burnum yenidən doğulub, elə bil hələ indi dərk edirəm - səsi, rəngi, qo-xunu...

Rastlaşdığım bütün hərbiçilərin yerləşində, baxışların-

dakı qüruru duyuram. Bu, xoşuma gəlir. Hamının gözü-nün ulduz kimi parladdığını görürəm. Bu, xoşuma gəlir. Küçələrdə şəhər, məsud uşaqları görürəm. Bu, xoşuma gəlir. Kölgəyə çəkilmiş itlər görürəm. Bu, xoşuma gəlir. Hər şey, hər şey xoşuma gəlir. Hər şeyin hər şeylə arasında bir bağ görürəm, heç nə artıqlıq duyğusu yaratmır. Hər yerdən sevgi qoxusu gəlir, hər şey sevgiyə ifadə olunub. Təbiətin sevgisini duyuram. Ağacların dodaqları yarpaqlar “xoş gəldin” deyir, bilirəm. Yollar ayaqlarımla söhbətləşir, biraz onların söhbətinə qulaq asıram, biraz ətrafdakı adamların söhbətlərinə, “gülümsə” deyirəm özümə, gülümsəyirəm ağaca, yola, insanlara, binalara, ara-sıra yanımdan ötüb keçən köpəklərə!

Şuşada ilk gündən soruşduğum və tapmaq istədiyim bir yer vardı - anamla atamın təhsil aldığı texnikum. Çox təsadüfən texnikum qarşıma çıxanda, şəkildən əzbərimə köçürdüyüm binanın o olduğuna bir daha əmin olmaq üçün cibimdən şəkli çıxarıb bir də baxdım. Bir an inana bilmədim. Pəncərələri, mərtəbələri saydım, yaxınlığında yerləşən rəsm qalereyasının sütunlarını saydım - oraydı! Ağlım kəsəndən gəlmək istədiyim yeri tapmışdım. Uşaq kimi sevindim. O sevinclə də uçuq binanın içərisinə daxil oldum. Birdən içimi bir hüznə bürüdü. Burada oxuyarkən mənim indiki yaşımdan yeddi-səkkiz yaş kiçik olan valideynlərimi düşündüm. Görəsən, onlar ilk dəfə o texnikumun hansı otağında, həyatının harasında görmüşdülər bir-birlərini? Atam nə vaxt anlamışdı ona aşiq olduğunu? Bu iki gənc bu koridorlardan keçərkən, pilləkənləri çıxarkən hansı xəyal, hansı arzu ilə yaşayırmış? İndi mənə uçmuş bir bina kimi görünən bu otaqlarda onlar nə yaşamışdılar? Burada olsaydılar əvvəl bu, elə deyildi, bu, beləydi deyərdilərmi? Mən bir sual vardı içimdə... Birdən divarların yaddaşında saxladığı gənclərin gülüş səslərini eşitdim, alt-üst oldum... Sınıf otaqlarının dağıntıq masaları, stulları hafizəmdəki şəkillərlə üst-üstə düşmürdü. Görəsən, bu otaq nə olub, bəs o, o birisi? Çəkilən şəkillər hansı otaqdandır? Bilmirəm. Kaş ki, şəkəyə olaydı anama zəng edərdim...

Demək, “Ramil” olaraq adlandırılan bir vücudum və adını hələ də bilmədiyim bir ruhum varsa, bu məktəbə

görədir. Doğumuma səbəb burada iyirmili yaşlarındakı iki gənc aşiqin eşqidir. Varlığımın özü bu şəhərdə yaşanan eşqdən doğub. Onun üçün maraqlıdır mənə - o ilk qarşılaşma harada olub? Hər şey öz real və romantik qatlarıyla açıqlır önümdə...

Hələ binaya girərkən yerlərə dağılan valları, Bethovenin, Motsartın şəkillərini görəndə təəccüblənmişdim. Otaqların demək olar hamısında piano görmək təəccübümü biraz da artırdı. Çox güman ki, işğaldan sonra bu bina musiqi məktəbi kimi istifadə olunmuşdu. Birdən divarların yaddaşına hopmuş anamla atamın gözlərini gördüm, başım fırlandı, tək olsaydım çoxdan yerə çöküb hönkür-hönkür ağlamışdım, tək deyildim və iyirmi yeddi illik toplumsal yetişdirilmə şəklim kişi kimi möhkəm olmağımı deyirdi. Pianoda divardan mənə baxan gözlər üçün “Şuşanın dağları”nı ifa etdim. Bilirdim, uzun müddətdir bu divarların qulaqları Azərbaycan dilində sözlər eşitməmişdi, Azərbaycan musiqisini dinləməmişdi. Piano ifa edəndən sonra mənə elə gəldi ki, divardakı gözlər çəkildi, divarlardakı həsrət azad quşlartək uçub getdilər...

Həyatımda ilk dəfəydi ki, sevgini küçə-küçə, məhəllə-məhəllə, ev-ev duyurdum. Bu nə eşq idi, bu nə aşiqlik idi, bu nə sevdə idi belə? Sevdalandım, vuruldum, sevdim! Dəyərmis! Şuşanı yüz il də gözləməyə, onun üçün can almağa, can verməyə! Ayaqlarım hanı, İlahi? Niyə yerə dəymir? Bu nə sirdir, Xudavəndi-aləm? Kəşfi-əsrarı mümkünmü? Yuxumu, rəyamı yaşadığım? Bilmirəm, bilmədim, bilməyəcəm, bilmək də istəməzdim! Səninlə sözlərsiz anlaşımaq necə də gözəldir! Yaxşı ki, aramızdakı sükutu sözlə kirlətməyə gərək qalmır. Yaxşı ki, gözlərimizə baxıb anlaşıq bilirik...

Söz demişkən, Şuşaya səfərimizin qayəsində sözün, şeirin dayanması da ayrıca bir zövqdür. Bir ədəbiyyat adamı olaraq Vaqif Poeziya Günlərinin yenidən bərpa edilməsi və bu tədbirdə iştirak etmək qərarı vericidir. Bir neçə ay öncə Şuşada keçirilən “Xarıbülbul” festivalı ilə səsimiz, Vaqif Poeziya Günləri ilə isə sözümlə yenidən Qarabağa qayıtdı. Bu ilin yanvar ayında cənab Prezidentin Şuşaya ilk səfəri zamanı Natəvanın, Bülbün

lün, Üzeyirin heykəllərinin aid olduğu yerə qayıtması, avqust səfərində Vaqifin məqbərəsinin, Xalçaçılıq Qalereyasının, Bülbülün ev-muzeyin açılışında iştirak etməsi Qarabağa mədəniyyətimizin qaytarılması, bizim Şuşaya mədəniyyəti qaytardığımızı göstərən önəmli rəmzlərdir.

Cıdır düzündə dibi görünməyən uçuruma baxdıqca adama elə gəlir ki, özünü atsa, birdən qanadları çıxacaq və uçacaq! Qayaların dibinə qədər düşürlər adamlar. Sanki ölüm deyə bir şey yoxdur, olmayıb, olmayacaq. Hamı rahatdı, nə etsələr də, hər şey yaxşıqla bitəcək. Üzlərdə məğlubluq, əzliklik duyğusu yoxdur. Üzlər gülr, gözlər gülr...

Geri qayıdanda dostlardan biri feysbukda şəhərdən doymadığını yazır. Ürəyimdə deyirəm ki, gərək başqa cür yazaydı. Məsələn belə: gözəl şəhərlər də həqiqi sevda kimidir, heç vaxt özlərini tükətmirlər!

Bu uzun yazının sonunda diqqətini heç cür toplayıb kitab oxuya bilməyən Anna Kareninanı və özünü yazıyla ifadə etmənin anlamını düşünürəm. Kaş ki, bir bağban olaydım və bunca uzun bir yazı yazmaq yerinə Şuşada bir gül əkəydim! Gülün sevdası arı-arı, adam-adam

gəzəydi dünyanı. Şuşada əkdiiyim bircə güllə deyə biləydim hər şeyi, olardımı? Bilmirəm, bilmədim, bilməyəcəm, bilmək də istəməzdim!

Şuşanın dağları, ondan biraz o yana buludlardır, biraz da ötəsi sənsən, bilirəm! Nəzərin üstümdədir! Məni sevirsen, mən də səni və sənə ən yaxın olan bu şəhəri! Bu boyda eşqi canıma sən üfürmüşən, sənsiz eşq də yoxdur, sevda da, sevmək və sevilmək də!

Bircə onu bilirəm ki, sevdalandım!

Aşiqliyim hər halımdan bəlli!

Bir şəhərə duyulan eşq sərxoşluğu buymuş!

Gözlərimdə parıldayan ulduz bu qədərmi bəlli?!

Şuşa sevdası, Şuşa sevgisi, Şuşa eşqi üzümdən, gözümə oxunur!

Varlıq səbəbim ol eşqi buldum, bəlkə də, ondandır, özümə qayıtdım, ruhən doğuldum! Hamının bu eşqi duymasına xəfifcə gülümsəyir, öz-özümə deyirəm: "Bu nə sirdir, sirri-eşqin demədən bir kimsəyə, şəhrə düşmüş mən səni sevdim deyən avazələr..."

**31 avqust-
8 sentyabr 2021**

Ernest Hemingway və Pyer Lotinin İstanbulu...

Payız/2021

Amerikalı Nobel mükafatı laureatı, jurnalist-yazar Ernest Hemingway və məşhur fransız yazıçısı Pyer Lotinin həyat hekayələri araşdırıldığında hər ikisinin qeyri-adi bir ömür yaşadığı məlum olur. Hemingway jurnalist, Pyer Loti isə dəniz zabiti kimi dünyanın müxtəlif ölkələrini, şəhərlərini, sivilizasiyalarını, insanların müşahidə etmək, tanımaq imkanına malik olublar və öz təəssüratlarını müxtəlif əsərlərində qələmə alıblar. Bu iki yazıçının ortaq cəhətlərindən biri də fərqli tarixlərdə Türkiyə və İstanbulda olmaları, xatirə və səfər qeydlərində, yazılarında türkləri və İstanbulu təsvir etmələridir.

Ernest Hemingway 1922-ci ildə “Toronto Star” qəzetinə müxbir kimi gələrək qısa müddət ərzində İstanbulda yaşayıb və o dövrdə Birinci Dünya müharibəsində qalib gələn dövlətlər tərəfindən işğala məruz qalan türkləri və onların həyat tərzini müşahidə edərək bir neçə məqalədə “kənardan”; 1876-1919-cu illər arasında dəfələrlə İstanbulla gələn və uzun müddət İstanbulda yaşayan Pierre Loti isə əsərlərində bu şəhəri və onun əhalisini “içəridən” təsvir edib.

Qərbin hər sahədə Şərqdən üstün olduğunu iddia edən şərqsünaslar XVIII əsrdən etibarən istər səyahət-

namələrində, səfər qeydlərində, istərsə də müxtəlif səpkili əsərlərində - “Şərq mədəniyyət baxımından inkişaf etməmiş bir məkandır. Hələ də cəhalət içindədir, Şərqdə kişilər “tənbəl, ləzzət düşkünü, düşünmək qabiliyyəti olmayan; qadınlar isə kölə təfəkkürlü, əxlaqsız, pərdə altından baxan (hicab nəzərdə tutulur) varlıqlardır” kimi təsəvvürlər yaradıblar. Sonrakı illərdə bu vəziyyət Qərb ziyalılarının əksəriyyətində Şərqə qarşı qərəzli münasibət formalaşmasına, Şərqə və Şərq xalqlarına yuxarıdan aşağı baxılmasına səbəb olub.

Bu səbəbdən Qərb səyyahları və ziyalıları Şərqə, özəlliklə də Türkiyəyə, İstanbula, türklərə dair qiymətləndirmələrini özündə əks etdirən əsər və məqalələrini çox vaxt subyektiv nöqteyi-nəzərdən qələmə alıblar. “İngiltərə səyahət kitablarında türk qavrayışının dəyişdirilməsi” mövzusunda aparılan araşdırmaya görə, XX əsrin ortalarına qədər yazılan əsərlərdə və səyahət kitablarında Türkiyə və türklərə qarşı mənfi düşüncənin hər zaman üstünlük təşkil etdiyi müəyyən edilib və bu qavrayış getdikcə daha da artmağa başlayıb. Şükürlər olsun ki, son 50-60 ildə vəziyyət müsbətə doğru dəyişməyə başlayıb.

Fikrimcə, bunun əsas səbəbi türklərin Avropa Hun İmperiyası vasitəsilə Qərbi Roma İmperiyasını dirçəltmələri, daha sonra əsrlər boyu davam edən səlib yürüşləri zamanı Qərbi daim məğlub etmələri və nəhayət, Şərqi Romanın ürəyi olan İstanbulu fəth edərək Vyana qapılarına dayanmaları olub. Dünyanın incisi İstanbulu itirmək Qərb cəmiyyətlərinin və Qərb ziyalılarının hələ də həzm və qəbul etmək istəmədiyi tarixi bir məğlubiyyətdir. Bu məğlubiyyətin acısı həmişə Qərb ziyalılarının əksəriyyətinin İstanbula və türklərə münasibətdə qərəzli yanaşmasına səbəb olub. Bu günə kimi dünya gözəli İstanbulu səyahətə gələn avropalı turistlərin əlində üstündə “Konstantinopol” yazılmış yol xəritələrini görmək mümkündür. Son bir neçə ildə İstanbulda yaşadığım müddətdə bu möcüzə

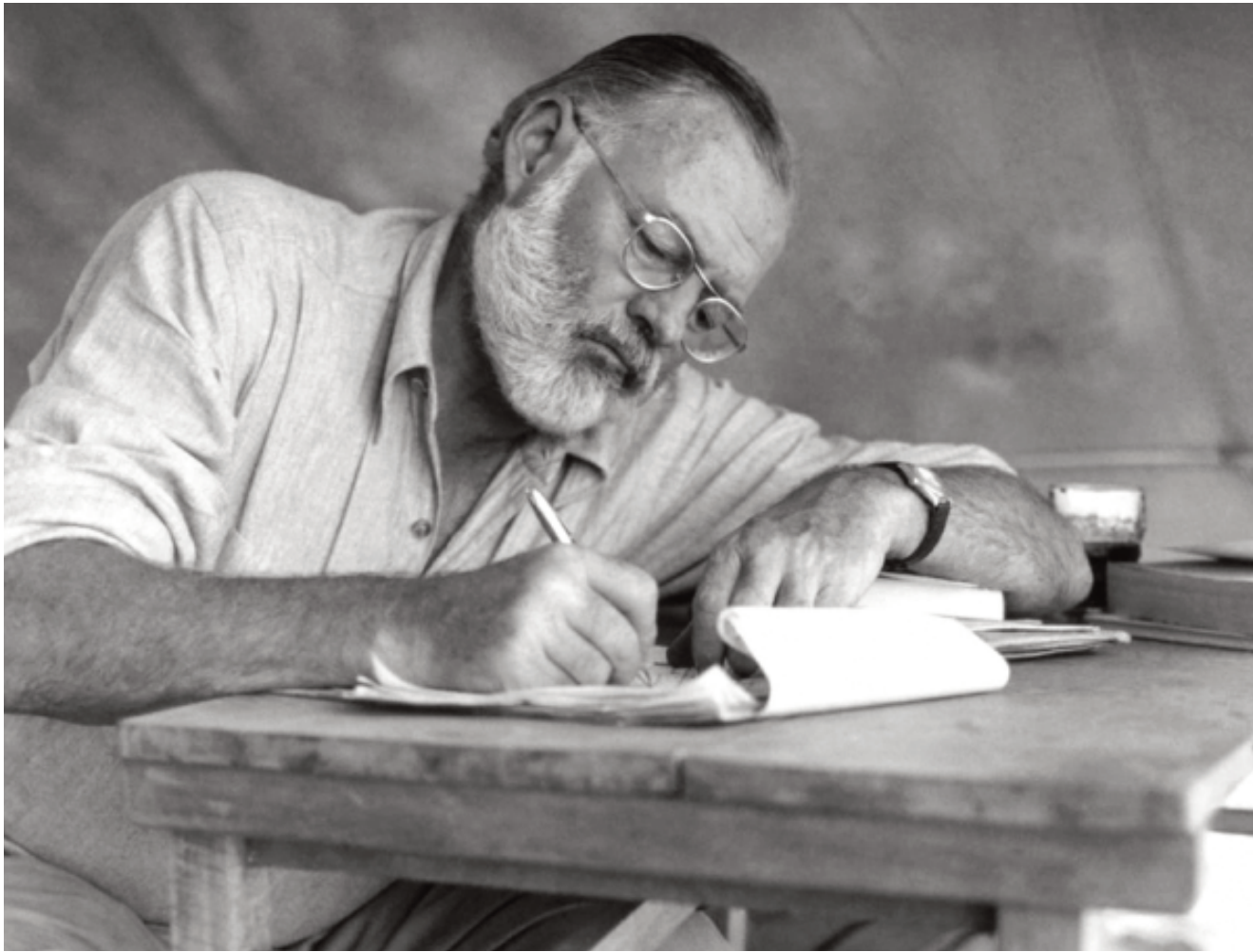
şəhəri küçə-küçə, məhəllə-məhəllə kəşf etdikcə, bürünən bənzərsiz təbiətini duyduqca və yazılmamış qanunlarını daha yaxşı öyrəndikcə qərbliləri gözəl anlaşıram. İstanbul gözəl bir sevgili kimidir, onu itirmək-lə heç vəchlə barışmaq olmaz.

Bəli, Albert Eynşteynin gözəl bir fikri var: “Ön mühakimələri qırmaq atomları parçalamaqdan daha çətinidir”. Qərəzlə hərəkət edənlər “baxsalar” da, həqiqəti görmələri mümkün deyil. Çünki “baxmaq” və “görmək” bir-birindən çox fərqli mənalara malikdir. Baxmaq şahid olmaq, görmək dərinlik deməkdir. Görmək yalnız gözlərlə olmur. Görmə ağıl-gözün iştirakı ilə baş verir. Baxmaq göz hərəkətidir, görmək şüur və dərkətmə fəaliyyətidir.

Bu baxımdan E.Heminquey İstanbula və türklərə kənardan “baxır”; Pyer Lotinin isə içəridən “görərək” danışdığını söyləmək olar. Bu qərəzli münasibətdən dolayı Ernest Heminquey “bəsirətsiz” gözlə “baxdığı” İstanbul; “Toz-torpaq içində, yağış yağanda palçıq qorq olmuş, insanların rahat gözə bilməyəcəyi dar küçələri, iğtişas və qanunsuzluğun hökm sürdüyü, küçələrdə siçovulların, itlərin gəzdirdiyi, hər kəsi tələyə salan, bütün qeyri-qanuni işlərin mərkəzi” olan bir şəhərdir...

Heminquey “təsvirində bu şəhərin sakinləri “günün bütün saatlarında dar küçələrin kənarındakı çirkli kafələrdə oturub düşünmədən qəlyanlarını sümürən, rakı içən tənbəl, miskin insanlardır...” (E. Heminquay, İşğal İstanbulu və İki Dünya Savaşı, tərcümə edən: M.Ali Kayabal, II nəşr, 1988, s.13-16)

1876-cı ildə İstanbula gələn Pyer Lotini 1922-ci ildə İstanbula gəlib təəssüratlarını qələmə alan Ernest Heminquey “fərqləndirən və onu İstanbul aşiqi edən cəhət isə Pyer Lotinin bu şəhəri və insanlarını, sivilizasiyanı “görməyə” meyl etməsidir. İstanbuldakı kosmopolit həyatı içəridən, “görərək” duyan Pyer Loti insanlarla mehriban davranır, şəhərin müxtəlif mədəniyyət

Ernest Hemingway

yətləri əks etdirən məhəllələrində gəzir, təbii ki, Heminqey kimi bu şəhər və onun insanları ona “yad” deyil. Bu səbəbdən başına fəs taxır, camaatla eyni pal-tarı geyinir, İstanbul küçələrində gəzir, Eyyübdə yaşayır, Bəyaziddə, Süleymaniyyədə kafelərdə oturur, fərqli dünyagörüşünə malik yerlilərlə qəlyan çəkir.

Bu səbəbdən şəhərə və onun əhalisinə kənardan “baxan” Heminqeydən fərqli olaraq Pyer Lotinin şəhəri və əhalisini içəridən “görərək” İstanbulu təsviri adamın ruhunu oxşayır: “Sakitlik, hüzur, rahatlıq və tolerantlıq...” şəhəridir deyir İstanbul. Eyni zamanda, İstanbul “məscidlərin həyətlərində göyərçinləri, küçə-

lərdə dolaşan leyləkləri, məscidlərin minarələri səviyyəsində ucalan sərvləri, ağ libaslı, ağ saqqallı insanların oturduğu qəhvəxanaların səssizliyi ilə insana rahatlıq bəxş edən əfsunlu bir şəhərdir. Möhtəşəmdir Boğaz mənzərəsi...”

Ernest Heminqueyin İstanbulla gəldikdən sonra 30 sentyabr 1922-ci il tarixli məqaləsində ilk qiymətləndirməsi Xristianlıq və İslam istiqaməti ilədir. Pyer Lotinin Şərqə və İstanbulla olan heyranlığının fərqi olan Heminqey, “baxdığı”, lakin Pyer Lotinin “gördüyü” şeyləri gözlərini yumaraq yazır və onları tənqid edir. Pyer Loti türkləri və İstanbulu bütün gözəllikləri ilə tərənnüm edərkən, Birinci Dünya müharibəsindən təxminən 46 il sonra işğal altındakı İstanbulla jurnalist kimi gələn Ernest İstanbul və türklər haqqında bircə cümlə də olsun müsbət fikir qələmə almır... Bu, həm də onun o illərdəki jurnalist şəxsiyyəti ilə bağlıdır. Lakin sonrakı illərdə yaratdığı ədəbi əsərlərə nəzər saldıqda usta müşahidəçinin türklər və İstanbulla bağlı müşahidələrinin obyektivliyi əks etdirməməsi də olduqca düşündürücüdür.

Ernest Heminqueyin Avropa, Avropa cəmiyyətləri və liderləri, Avropa siyasətinin gələcəyi, Əf-

Pyer Loti

İstanbulun “Pyer Loti” zirvəsindən görünüşü

qanıstan və Birinci Dünya müharibəsi zamanı və ondan sonra orada baş verən hadisələrlə bağlı müşahidələrinə əsaslanan qiymətləndirmələri çox dəqiq olsa da, Şərqlə, xüsusən də Türkiyəyə dair fikirləri, Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Atatürk haqqındakı qiymətləndirmələri qeyri-dəqiqdir. Demək olar ki, ustad

yazıçı və çox yaxşı müşahidəçi olan, tarixi hadisələri qərəzdən uzaq olduğu halda müvəffəqiyyətlə şərh edən Ernest Heminqueyin Qərb və Şərqlə bağlı qiymətləndirmələrindəki bu ziddiyyət onun həqiqətdən və obyektivlikdən uzaqlaşması və qərəzli davranması ilə bağlıdır.

Məsələn, Ernest Heminqey: “İstanbulda neçə nəfərin yaşadığını heç kim bilmir. İndiyə qədər heç bir siyahıyaalma aparılmadığını ...” deyəndə, tarixi faktlara məhəl qoymadan asanlıqla mühakimə yürüdə bilər. Lakin Osmanlı İmperiyasında ilk siyahıyaalma 1831-ci ildə aparılıb və bu siyahıyaalmanın nəticələrinə görə İstanbul əhalisi müfəssəl şəkildə müsəlman, erməni, yunan, yəhudi, bolqar və digər azlıqlara bölünüb. Bu müharibələrdən sonra başlayan 1910-12-ci il Balkan müharibələri, 1914-18-ci illər Birinci Dünya müharibəsi və 1919-1922-ci illər arasında İstiqlal müharibəsi, bu müharibələrlə İstanbulla gələn və gedən köç dalgaları şəhər əhalisinin sayını qeyri-müəyyənləşdirib.

Üstəlik, Ernest Heminqey “İşğal İstanbulu və İki Dünya Müharibəsi” başlığı ilə türkcəyə tərcümə edilən məqalələrindən birində Sakarya Meydan Savaşında yunanların məğlubiyyəti nəticəsində on minlərlə insanın Makedoniyaya köçünə şahidlik edir və bu müşahidələrini qələmə alır... Əslində, Çar ordusunun on minlərlə zabiti və Mustafa Kamalın tərəfdarlarının şəhəri işğaldan xilas etmək üçün İstanbulla gəldiyini və onların sayının bilinmədiyini də özü etiraf edir. Lakin bütün bunlara rəğmən, şəhər əhalisinin qeyri-müəyyənliyini tarixi faktlara və mövcud vəziyyətə uyğun qiymətləndirmir.

Düzdür, Pyer Lotinin İstanbul sevgisini eyni zamanda bir eşq hekayəsi müşayiət edir. O, Azadiyə adlı cariyəyə aşiq olur və bu sevgi Pyer Lotini yaşadığı şəhərə ehtiraslı bir şəkildə bağlayır. Eyyüb silsilələrindən gördüyü Qızıl Buynuz, Beşiktaş, Üsküdar və Sarayburnu, Ayasofya, Sultanəhməd, Süleymaniyyə silsilələrindən baxdığı Boğaziçi, Qız qalası... qısacası İstanbulu bütün gözəllikləri ilə təsvir edir.

Ernest Heminqey İstanbulu işğal edən qalib dövlətlərə və qərb imperialist qüvvələrinə haqq qazandı-

rarkən, Mustafa Kamal və tərəfdarlarının yunanları məğlub edib İstanbulu geri alacağından narahatlığını ifadə edir; Pyer Loti isə əsərlərində işğalı pisləyir, Qərb dövlətlərinin Osmanlı İmperiyasına və Türkiyəyə qarşı yürütdüyü imperialist və ədalətsiz siyasətini sərt şəkildə tənqid edir.

Pyer Loti İstanbulun bütün gözəlliklərini, tarixini, sivilizasiyasını, insanlarını və məkanlarını ətraflı təsvir edərkən, Ernest Heminqey türk-islam sivilizasiyasına aid monumental memarlıq əsərləri bir yana, dünya memarlığının şah əsərlərindən biri, üstəlik, Qərb mədəniyyətinin abidələrindən olan Ayasofya və digər əsərlərdən dilucu da olsa bəhs etmir. Bir sözlə deyə bilərik ki, Ernest Heminqey İstanbulla və türklərə sadəcə baxır, Pyer Loti isə Boğazın mirvarisi olan bu şəhəri və insanlarını duyaraq görür...

Bəlkə də buna görə İstanbulda Ernest Heminqeylə bağlı yalnız türkcəyə tərcümə olunmuş kitabları var. Halbuki bu şəhərdə Pyer Lotinin adı verilmiş “Pyer Loti təpəsi”, Pyer Loti küçəsi və Pyer Loti qəhvəsi bu gün də onun əziz xatirəsini daşıyır.

Elə Pyer Loti adını daşıyan qəhvədə oturub baxıram... Yazımın son nöqtəsini qoyub gəzməyə çıxmışam öz ələməmdə. Amma düşünürəm, məgər bir kasıb qocanın son ehtiyacını, son ehtirasını, o balığı yırtıcılara yem olsa belə tutmaq arzusunu anlayan yazıçı bu qədər qərəzli ola bilərdimi?! Heminqeyi deyirəm... Söz yox, bu gün inkişaf etmiş və dünyanın cazibə mərkəzinə çevrilmiş gözəl şəhərlə Ernestin gördüyü arasında fərq çoxdur. Amma bütün ömrünü öyrənməkdə, döyüşməkdə, kişi işləri ilə məşğul olmaqda keçirən Heminqey o təsvir etdiyi çatışmazlıqlar içindəki üstünlükləri də görə bilməliydi axı... Pyerin gördüyü kimi, duyduğu kimi. Bunu yazıram və Pyer Lotinin dəli eşqini xatırlayıram. Görünür, şəhərlərə də, bütöv bir xalqa da, yaxud elə zamanın özünə də münasibət insanın şəxsi duyğularından asılıdır...

Rəssamın rənglər dünyası

Azərbaycan təsviri sənət tarixində xüsusi mərhələ sayılan Mikayıl Abdullayevin 100 yaşı tamam olur. M.Abdullayev Azərbaycan rəssamlığının əfsanələrindən, nəhəng sütunlarından biridir. O, həm fırçası, həm də qələmi ilə mədəniyyətimizə, incəsənətimizə böyük töhfələr verib.

Dahi rəssam bir qış günündə, 1921-ci ilin 19 dekabrında Azərbaycanın taleyində çoxqatlı dəyişikliklərin baş verdiyi dövrdə dünyaya gəlib. Həmin dövr Azərbaycanın Sovet İttifaqının tərkibinə daxil olduğu zamana təsadüf edirdi. Rejim və onun senzurası milli sənətin inkişafını əngəlləsə belə, xalqın özünüdərk prosesində maneələr yaransa da, bu dövrdə ilk dövlət muzeyi açıldı, ilk rəssamlıq məktəbi fəaliyyətə başladı. Mikayıl Abdullayevin məxsus olduğu yeni nəsil də elə bu dövrdə formalaşırdı. Yeni dövrün reallıqlarının əks etdirilməsi, Azərbaycan təsviri sənətinə təzə ab-havanın gətirilməsi də onların üzərinə düşürdü. M.Abdullayevin özünəxas üslubu elə ilk gənclik illərindən formalaşmağa başladı.

Əslən Təbrizdən, varlı tacir ailəsindən olan M.Abdullayev ailənin kiçik uşağı idi. O, bacısı, qardaşı kimi gözəl təhsil almışdı, bir neçə xarici dil öyrənmişdi. Lakin Sovet hakimiyyəti qurulan kimi Abdullayevlər hər şeydən məhrum oldular, onların əmlakı müsadirə edildi. Repressiya illərində Mikayılın atasını dünyaya gəldiyi İrana dönməyə məcbur edirlər, universitetdə dərs

deyən böyük qardaşı isə Sibirə sürgün olunur. M.Abdullayev özünün tərcümeyi-halında bəhs etdiyi kimi, onların evində Mikayıl Müşfiq, Cəfər Cabbarlı, Səməd Vurğun kimi görkəmli şair və yazıçılar, mədəniyyət xadimləri qonaq olarmış. Mikayıl evin küncündə oturub onların söhbətlərini dinləyər, cizma-qaralarını edərmiş.

Uşaqlıqdan ailəsi ona Azərbaycan ədəbiyyatına, poeziyasına məhəbbət aşılayırdı; evdə daim Nizami və Füzulinin şeirləri oxunurdu. Sonralar M.Abdullayevin yaradıcı üslubunun formalaşmasında onun müəllimlərinin də misilsiz rolu oldu. Bakı rəssamlıq texnikumunda ilk dərslərini Ə.Əzimzadə və rus realist rəssamları Q.Pirajlov və M.Gerasimovdan alan gənc rəssam sonralar təhsilini V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda başa vurdu.

Yaradıcılığının ilk illərindən o, Qərb meyllərini öyrənsə də, tezliklə qədim Şərq üslubuna, milli müstəviyə və ənənələrə bağlanır. İstər onun "Dədə Qorqud" mövzusunda triptixlərində, istərsə də Nizaminin "Xəmsə"sinə çəkdiyi əsərlərində Şərq və onun romantik pafosu qabarıqdır.

1947-ci ildə Qarabağda olarkən bir mənzərədən təsirlənib yaratdığı "Axşam" əsəri elə uğurlu alınır ki, bu əsər sənətsüenaların böyük marağına, səs-küyə səbəb olur. Qarabağın axşam çağı gözəlliyini vəsf edən rəssam qısa müddətdə şöhrətlənir. "Mingəçevir suitası" silsiləsindən yaratdığı əsərləri içərisində "Mingəçevir işıqla-

Payız/2021

rı” (1948) tablosu mənzərə janrına gətirilmiş yenilik sayılır. Əsər ümumittifaq sərgilərində, habelə Parisdə nümayiş etdirilib. Onun adı 1960-cı ildə ADR-də nəşr edilmiş “Əsrlərin rəssamları”, “Kottadan müasir dövrə qədər” adlı kataloqa daxil edilib.

“Mingəçevir suitası” silsiləsinə “Rəfiqələr”, “Kür sahillərində”, “Axşam hövzədə”, “Doğulmuş dəniz”, “Beşilliyin yollarında”, “Səadət qurucuları” kimi tablolar daxildir. “Səadət qurucuları” əsərində rəssamın hərtərəfli istedadı tam dolğunluğu ilə üzə çıxır.

“Sevinc” (1956) tablosunda rəssam ana məhəbbətinin xilas etdiyi, işıqlandırdığı dünyanı təsvir edir. İqor Qrabar bu əsəri belə qiymətləndirir: “M.Abdullayevin “Sevinc” tablosu ifrat dərəcədə boya və işıq dolğunluğu ilə fərqlənir. Bu əsərdə günəş şüalarının işıqlandırdığı çəmənləkdə uşaqlı qadın təsvir edilmişdir. Əsərdə Avropa plener və impressionizm sənətini xatırladan heç nə yoxdur, burada sonsuz səadətə bəstələnmiş əsl ilhamverici himn nidaları səslənir”.

Sənətkarın “Çay plantasiyası” əsərində təxəyyül ilə həyat həqiqətləri arasındakı uyğunluq göstərilir. Çay kolları arasından göstərilən qadınların hər birinin özünəməxsus xarakteri görünür. Ümumiyyətlə, M.Abdullayev xarakter ustadıdır. Onun bir çox silsilələrində sadə zəhmətkeşlərdən tutmuş dahi şəxsiyyətlərə kimi müxtəlif adamların xarakterlərini, ən incə cizgilərinə kimi işlənmiş obrazlarını görmək olar. Məsələn, sadə bir üzümçü qadının əliqabarı, fiziki cəhətdən yorğun, amma mənən əyilməz görkəmi nə qədər təsirlidirsə, Mirzə Fətəlinin “qanad açmış” obrazı o qədər dərinidir. Bu mənada bəzən rəssamın bir rəsmlə, tablo ilə dediyi, göstərdiyi ideya adama böyük bir roman oxumuş kimi təsir edir. İkinci Dünya müharibəsinə həsr etdiyi “Azərbaycan tarlalarında” triptixi onun ən şiddətli emosional təsirə malik əsərləri sırasındadır. Triptixin “Qırx birinci ilin iyunu” adlanan mərkəzi hissəsində zəhmətkeş qadınların üzündəki ifadə müharibənin ən qəddar, acımasız tərəflərini əks etdirir.

Bu mənada Azərbaycan qadınının da xarakteri onun yaradıcılığında bütün çəxtərəfliliyi ilə əks olunub.

“Xaçmaz qızları”, “Astarada çay yığımı”, “Qarabağlı qızlar”, “Abşeron qadınları” və başqa əsərləri bu fikrimizi təsdiqləyən sənət nümunələridir.

M.Abdullayev Azərbaycan ədəbiyyatının böyük heyranı idi. O, Nizamidən üzübəri bir çox şair və yazıçılarımızın portretlərini yaradıb, onların əsərlərinə illüstrasiyalar çəkib. O, Nizami, Füzuli, Nəsimi, M.F.Axundov, M.Ə.Sabir, C.Cabbarlı, Üzeyir Hacıbəyli, S.Vurğun, R.Rza və başqalarının portretlərini çəkərək zəngin portret bir silsilə yaradıb. Onun yaratdığı kitab illüstrasiyaları Azərbaycan qrafika sənətinin ən gözəl nümunələri hesab edilir. 1950-ci ildə Maksim Qorkinin “ANA” əsərinə ilk dəfə illüstrasiya çəkən rəssam, sonralar “Kitabi Dədə Qorqud” dastanına, C.Məmmədquluzadənin “Molla Nəsrəddin”inə, Füzulinin “Leyli və Məcnun”una, N.Gəncəvinin “Xəmsə”sinə, M.İbrahimovun “Gələcək Gün”, S.Rəhimovun “Şamo” əsərlərinə illüstrasiyalar çəkib.

M.Abdullayev dahi N.Gəncəvinin yaradıcılığına həsr etdiyi monumental əsərlərin müəllifidir. Onun Xəmsə mövzusunda yaratdığı mozaika pannosu Nizamini adını daşıyan metro stansiyasına qeyri-adi aura bəxş edir.

F.Əmirov onu “bəstəkar ürəkli rəssam” adlandırırdı. Sanki bütün sənət növləri - musiqi, söz, şeir və s. onun rənglərinin dili ilə ifadə olunurdu.

M.Abdullayev həm də bir vətəndaş sənətkar idi, milli təəssübkeşlik duyğusu onda çox üstün idi. O, 20 Yanvar faciəsinin qurbanlarına həsr etdiyi “Nakamların dəfni” əsərində şəhidlərimizin qəhrəmanlığını əks etdirirdi.

Rəssam öz fırçası ilə sözünü dediyi kimi, qələmi ilə də bir çox şəxsiyyətlər, görkəmli sənətkarlar haqqında yazılar yazıb. O, 3 kitabın və 200-dən çox publisistik məqalənin müəllifiydi. Ə.Əzimzadədən Ü.Hacıbəyliyə, F.Əbdürrəhmanovdan M.Rəhmanzadəyə kimi bir çox sənət adamları haqqında yazıları onun istedadlı qələm sahibi olduğunu göstərir.

M.Abdullayev eyni zamanda, xeyli şagird yetişdirmiş müəllim idi. Onların arasında görkəmli sənətkar kimi tanınan rəssamlar da az deyil. O, uzun illər Azərbaycan

Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin Təsviri Sənət kafedrasının müdiri vəzifəsində işləyib. Bakıda Rəssamlıq Akademiyasının yaradıcılıq emalatxanalarına rəhbərlik edib. Ali Sovetnin deputatı M.Abdullayev mədəniyyət və elm xadimləri ilə yanaşı, sadə zəhmətkeşlərlə də dostluq edib.

M.Abdullayevin əsərləri ümumittifaq və respublika sərgilərində, habelə xaricdə nümayiş etdirilib. İlk dəfə əsərləri 36 yaşındaykən Moskvada sərgilənib. O, Azərbaycan rəssamları arasında SSRİ Xalq rəssamı adına layiq görülmüş ilk sənətkardır. M.Abdullayev SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının həqiqi üzvü, SSRİ Rəssamlar İttifaqının katibi seçilib. Azərbaycanda da onun fəaliyyəti yüksək qiymətləndirilib, ölkənin ən nüfuzlu ordeni - İstiqlal ordeni ilə təltif olunub. O, Hindistan silsiləsindən çəkdiyi bir çox əsərlərə görə Cəvahirəl Nehru adına Beynəlxalq mükafatı alıb.

Görkəmli rəssamın yaradıcılığı haqqında Xalq yazıçısı Anar, akademik Rəsim Əfəndiyev, AMEA-nın müxbir üzvü Kərim Kərimov, professor Nurəddin Həbibov, sənətsünaş tənqidçi Paşa Hacıyev kimi yazıçı və alimlərin dəyərli yazı və tədqiqatları var. Xüsusilə, Anarın "Mikayıl Abdullayevin fırçası və qələmi" yazısı yazıçının onun şəxsiyyətinə olan dərin hörmətinin bariz nümunəsi idi.

Sözsüz ki, M.Abdullayev bir rəssam kimi xalqının yaddaşında əbədiyyən qalacaq. Onu yaddaşlarda əbədi edən də onun işıqlı, unudulmaz şəxsiyyəti və zəngin irsidir.

“...1943-cü ildə C.Cabbarlı adına Azərbaycan Teatr muzeyinin açılışına hazırlıq görüldü. Muzeyin ekspozisiyasında böyük bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəylinin də portreti olmalı idi. Bu şərəfli iş mənə tapşırılmışdı. Mən portreti naturadan çəkmək qərarına gəlmişdim. Lakin məlum oldu ki, Üzeyir bu barədə heç nə eşitmək istəmir. Hansı rəssam ondan şəklini çəkməyə razılıq verməsini xahiş edirdisə, rədd cavabı alırdı. Xeyli danışiq və təbliğdən sonra Üzeyirin bu işə razılıq verməsi xəbəri mənə çatanda sevinc qarışıq həyəcan keçirməyə başladım. Həcm etibarı ilə çox da böyük olmayan bu portreti 3 günə qurtardım və muzeyin tələsdiyinə baxmayaraq, bəstəkara bağışladım. Mən hiss edirdim ki, Üzeyir Hacıbəyli portreti çox bəyəniş... Tezliklə muzey üçün ikinci, həcm etibarı ilə böyük portreti başladıq. Bu dəfə kabinetdəki iş masasının arxasında, tünd qırmızı xalçanın fonunda o, əllərinin barmaqlarını bir-birinə keçirib əyləşdi və yavaşca dedi - İndi də belə oturaq - Poza mənim çox xoşuma gəldi... 1944-cü ildə üçüncü portreti işləməyə başladım. Onda Üzeyir özünün ən xoşuna gəldiyi fotosəkillərindən birini mənə bağışladı. O fotosəkilin köməyi ilə üçüncü portreti işləyib qurtardım. Sonra həmin portret Teatr muzeyinə, ikincisi isə Milli İncəsənət muzeyinə verildi...” (Mikayıl Abdullayev, “Unudulmaz obraz”).

Xalq şairi Səməd Vurğunun bu məşhur portretini Mikayıl Abdullayev Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifi ilə çəkib. Hal-hazırda sevilən şair Birliyin ikinci mərtəbəsində yeni nəsil qələm adamlarını beləcə salamlayır.

“Səadət qurucuları” 1951

“Qış qayğıları” 1987-1988

“41-ci ilin iyunu”
“Azərbaycan tarlalarında” triptixinin mərkəz hissəsi

“1941-ci ilin iyunu”
ifadəsi öz-özlüyündə
Mikayıl Abdullayevin
təsvir etdiyi insanların
ovqatı haqqında tam
təsəvvür yaradır.
Bəli, bu, müharibədir
və onun amansızlığı
sadə, zəhmətkeş
insanların simasından
yağır. Lakin bizə görə,
rəsmi ən təsirli
məqamı dünyadan və
onun müharibəsindən
bixəbər balaca
qızcığazın kədəridir.
Rəssam bu ürkək
xarakteri profildən
belə dəqiq ifadə edib.

“Pəncərə önündə”

Adətən, rəssam
Mikayıl Abdullayev
əksər rəsmlərində
Azərbaycan qadınının
zəhmətkeş, hətta bir
qədər də əzabkeş
obrazını önə çəkir.
Əlbəttə, rəssamın
Azərbaycan qadınının
fədakar xarakterini
yaratması sənətsüenaların
diqqətindən yayınmayıb.
Lakin məhz bu əsərində
dənizin, rəngarəng
meyvələrin “arasındakı”
azad, asudə, güclü
Abşeron qadını
obrazını seyr etmək
qəribə bir rahatlıq,
məmnunluq hissi oyadır.

*Qeyd: Xalq rəssamı Mikayıl Abdullayevə
həsr olunmuş səhifələrdə Azərbaycan Milli
İncəsənət Muzeyinin ekspozisiyasından və
Xalq bankın “Xalq əmanəti” albomundan
istifadə edilib.*

Pərdə-pərdə pərdəsiz tar...

Yayın axır günləridi... Qora bişirən fəsil sinoptiklərin verdiyi 18-21 dərəcənin arasında var-gəl edir... Elə bu ilıq günlərin azadlığı-asudəliyi içində şəhərin küçələrini gəzirəm. Ötən ilin gərginliyindən, qarışıq duyğularından və qələbə fərəhindən sonra sanki hər şey özünə qayıdır. Həyat axarına, duyğularımız öz məcrasına dönmür, bağlı qapılar açılır... Parkların yanından ötdükcə balacaların şən səs-küyündən ürəyim dağa dönür, şükürlər olsun - deyirəm. Musiqi məktəbinin açıq pəncərəsindən müxtəlif alətlərin səsləri küçənin tıxac hövsələsizliyini ört-basdır edir. Ayaq saxlayıb dinləyirəm... Müəllim təlimat verir balaca musiqiçiyə - tarı düz tut, belini dik saxla, oğlum - deyir və bu bir cümlə film kimi canlanır gözümdə. Tar haqqında çoxdan yazmaq istəyirəm. Mühəribə vaxtı da təsirli video-çarxların fonunda səslənən tar ifalarından parçalar ruhuma işləyib deyəsən... Ən ümidli, ya ümitsiz anımda tar sədası eşidən kimi ovqatım düzəlir, sağım-solum işıqlanır. Ona görə deyirəm, yubatmaq olmaz, nə qədər o ab-hava keçib-getməyib yazmalıyam. Həm də bu yaxınlarda tarın təkmilləşdirilməsi haqqında öyrəndim. Hətta bu yeni tarda ifanı dinlədim də televiziya yayımlanan konsertdə.

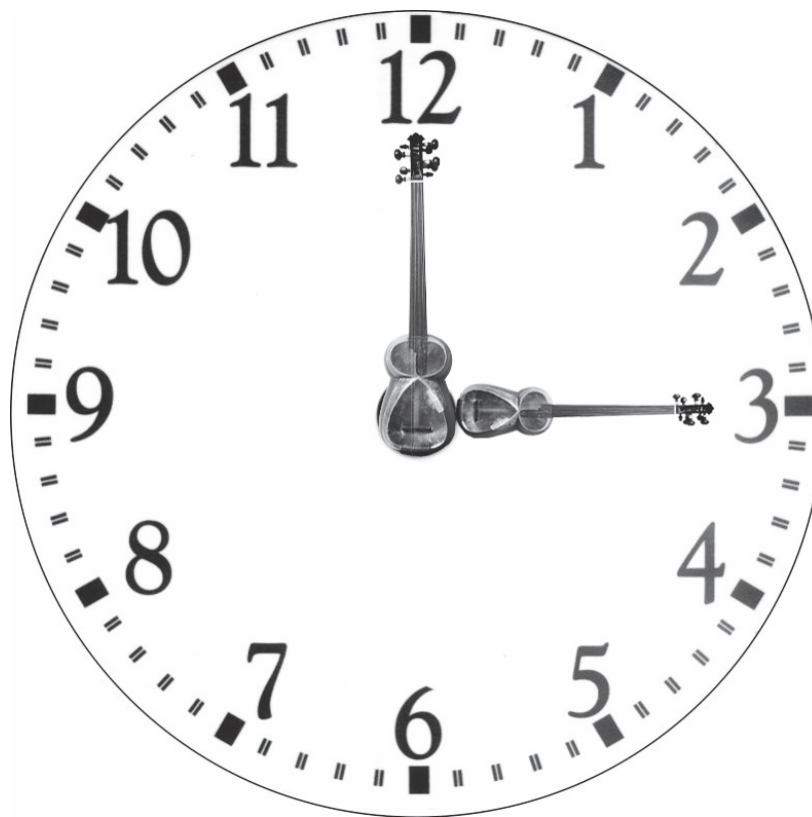
...Tanış küçəylə işdən evə qayıdanda da yolboyu yazacağım mövzunu beynimdə o tərəf - bu tərəfə çevirirəm. Hardansa tarın ecazkar səsinə eşidirəm yenə... Başımı qaldırıb yuxarı, hündürmərtəbəli binalara sarı boylanıram. Görəsən, həqiqətənmi yaxınlıqda

tar çalınır? Özüm də bilmirəm nə baş verir, yaradıcı ovqatın "hoqqabazlığıdır" bəlkə...

Mənzil başına çatmağıma xeyli var. Gözümü küçənin boz rəngli asfalt səkisinə zilləsəm də, tarın səsi qulağımdan çəkilməyib, fikrim-zikrim onun yanındadır, yazmasam, dincəlməyəcəyəm. Deyirəm, görən, tarın neçə yaşı var? Tarixçilər müxtəlif rəqəmlər ortaya qoyurlar. Bəziləri Miladdan əvvələ gedib çıxır, bəziləri X əsrdən üzə bu yana sayırlar. Çox vaxtda fikirlər haçalanır, sonra ortaq nöqtəyə gəlirlər, sonra... Amma nədənsə, bu yerdə, tarixçilərin sözü heç inandırıcı görünmür ey.... Məncə, tar elə insan övladının öz ürəyinin səsinə eşitdiyi, duyğusunu tanıdığı gündən yaranıb. Bu alətin yaradıcıları da onu köksünə sıxan müdrik simalı, dərviş ruhlu, ifa zamanı öz varlığını belə unudan musiqiçilərdi. Bəlkə, elə hər bir ifaçı öz sinəsinə sıxdığı tarın tarixidir...

...Qulağıma gələn tar sədası küçədə qaynaşan adamların addım səslərinə qarışır, alabəzək vitrinlərin şüşəsinə çırpılıb çiləklənir. Görünür, bu səs elə keçmişdən gəlir.

Bu an, şəhərin mərkəzində, adamların qarışqa kimi qaynaşdığı, maşınların sürətlə şütüdüüyü yerdə, keçmiş məni durmadan özünə çəkir, irəlilədikcə neçə əsr geriye qayıdır. Xəyala dalmağın da belə üstünlükləri var, vallah. Zaman maşını yalandı... Hə, indi hardasa döyüş cəngisi çalınır. Ulu Şah İsmayıl Xətəinin atası Şeyx Heydər cahartarı (dördsimli tar) sınaqdan

keçirir. Bir tərəfdə qılınclar cingildəyir, o biri tərəfdə qoyunlar şaqqalanıb simdən asılıb, ruhuna döyüş havası hopmuş igidlər məşq edirlər. Yaşıl xalı kimi yerə sərilmiş düzənlikdə kəpənəklər uçuşur, hardasa üzgözündən Dədə Qorquda bənzəyən dəmir biləkli nurani adam atları nallayır... Bu cür təsvirləri gecə düşənəcən xəyalımdan keçirib danışa bilərəm. Nə var ey, dəbdəbəli danışmağa?! Amma bilirik axı, tarın tale yolu heç də hamar olmayıb. Bir zamanlar tarı susdurmaq, nağıl dünyasını viran qoymaq istəyənlər də az deyildi. Tarın milli duyğular oyatması, genetik kodları diriltməsi, ya da ölməyə qoymaması çoxlarını əndişələndirib. Bu da qəribədir ki, tarı susdurmaq istəyənlərə ilk etiraz edənlərdən biri olan gənc və istedadlı şair Mikayıl Müşfiq də bu ruh dostunun tale-

yini yaşayıb. Tarix öz sözünü deyib, tarı da, Müşfiq də yamanlayar elə o gedər-gəlməzə göndəriliblər... Hələlikse, Müşfiq danışır:

Oxu, tar, oxu, tar!..
Səsindən ən lətif şeirlər dinləyim.
Oxu, tar, bir qadar!..
Nəğməni su kimi alısan ruhuma çiləyim.
Oxu, tar!
Səni kim unudar?

Tanınmış musiqiçilər Üzeyir Hacıbəyli, Əfrasiyab Bədəlbəyli, tarzən Mənsur Mənsurov və bir çox ziyalılar da tarı durmadan təbliğ edərək onun bədxahlılarına tutarlı cavablar veriblər. Yaxşı ki, o qara günlər arxada qalıb. Zaman keçdikcə tar Azərbaycan musiqi dünyasında öz möhtəşəm yerini möhkəmləndirib, layiq-

li qiymətini alıb.

Deyir, əvvəllər tarın forması da tamam başqa imiş... Görən, bu gün bizim sevə-sevə dinlədiyimiz tarın Miladdan 2000 il əvvəl misirlilərin “nabla” adlı musiqi aləti ilə nə qədər yaxınlığı, oxşarlığı var? (Hərçənd ki, bəzi mənbələrdə “nabla” daha çox gitaraya bənzədilir.) Doğrudanmı nabla bizim tarın qədim əcdadıdır? Kim bilir... Dəqiqliklə bildiyim isə budur ki, tar azərbaycanlı tarzən Sadıqcan (Mirzə Sadıq) tərəfindən təkmilləşdirilərək forma və məzmunca büsbütün milliləşdirilib. Bu məşhur tarzən beş simli tara daha altı sim əlavə edərək onun ecazkar səsinə artırır, eyni zamanda, tarın tutma qaydasını dəyişərək onu diz üzərindən sinəyə qaldırır.

Keçmişdə də, elə bu gün də ustad sənətkarların hər biri tara xüsusi əlavələr edib, onun təkmilləşməsində və yeni musiqi imkanlarının zənginləşməsində böyük işlər görüblər. Deyəsən, tar bu sahədə “bəxti gətirən” alətdir axı...

Tarı geniş kütləyə, fərqli musiqi zövqünə malik insanlara sevdirlərin sayı birdirmi, ikidirmi? Üzeyir Hacıbəyli, Qurban Pirimov, Hacı Məmmədov, Əhsən Dadaşov, Mirzə Mənsur Mənsurov, Əhməd Bakıxanov, Bəhram Mənsurov, Kamil Əhmədov və daha kimlər, kimlər...

Əsas olan budur ki, təkmilləşdirilmiş bütün növ tarlarda ifa ənənələri qorunub saxlanılıb, milli ruha toxunulmayıb.

...Beləcə, şəhərin ortasında, keçmişlə gələcək arasında gəzişirəm. Keçmişdən gələcəyə, gələcəkdən keçmişə nələrisə daşımağa çalışıram. Köhnənin müasir havada təqdimatı da bir ayrı zövq verir, əlbəttə. Bir müddət öncə “Cəngi” Estrada-Folklor Ansamblının “Ad Libitum” adlı televiziya konsertində eşitdiyim ifalar məhz belə təsir bağışlamışdı. Sonra ansamblın rəhbəri, Xalq artisti Mircavad Cəfərovdan öyrəndim ki, sən demə, konsertdə tarın yeni, təkmil formasından istifadə olunub. Ağa Bəyim ağanın “Xarıbül-bül”ünə, şəhid Xudayara həsr olunmuş təsnifə, ya da ən müasir bir kompozisiya olan “Take five”ə qulaq

asdıqca bayaqdan bəri keçmiş-gələcək arası gedib-gəlmələrim də elə təbii görünür ki özümə... Adlibitum termini azadlıq, seçim sərbəstliyi mənasında işlənir. Necə də yerinə düşür bu məqamda, axı “Cəngi”nin hər işi, hər yeni layihəsi elə azadlığın, sərbəstliyin və axtarışların ifadəsidir... Bəs pərdəsiz tar necə olur, öyrənmək istəyirəm.

Bunun üçün hər hansı kitaba, mənbəyə ehtiyac yoxdu. Mənbə elə Mircavad Cəfərovun özünü... O, pərdəsiz tarın müəlliflik hüququna da malikdir. Onunla söhbətimiz əsnasında öyrəndim ki, pərdəsiz tara kənardan baxanda pərdə görünmür. Ustad tarzən tarın üst hissəsindəki ipək sapları xırda, incə sədəflərlə əvəz edib. Bu, həm ifa zamanı barmağa maneçilik yaratmır, həm də diqqət edəndə istənilən notu orada görmək olur. Yeni tarın hazırlanması çox da asan olmayıbmiş. Bu tar musiqi alətləri ustası Zöhrab Mürsəlovlə birlikdə Mircavad müəllimin təlimatı ilə bir neçə eksperimentdən sonra ərsəyə gəlib.

Tarın yeni pərdəsiz növündə ipək sapların yerinə barmaq toxunanda orada başqa, yarım tonun da yarısı qədər fərqli səs yaranır. İpək sapın üst hissəsində də, alt hissəsində də not səsi var. Tarın qolunda 22 ədəd sapdan ibarət səs düzümlü olduğundan, saplar çıxarılandan sonra artıq 44 səs düzümlü alınır. Hansı ki, bu səslər də öz növbəsində tara daha böyük əsərlərin, eləcə də milli muğamlarımızın ifası zamanı geniş imkanlar açır. Yeni pərdəsiz tarda tembrallıq olduğu kimi qalıb. Eyni zamanda bu tarda yeni səslər mükəmməl alınır.

Musiqimizi dünyada tanıdan, hər zaman yeniliklərə can atan Mircavad Cəfərov elə şövqlə danışır, musiqiçi olmasam da, anlayıram ki, bu yenilik sənət üçün faydalı olacaq və bu təkmilləşmə Azərbaycanın qədim alətinin yeni və daha dərin səs fəlsəfəsini eşitməyə, anlamağa imkan verəcək.

Artıq pərdəsiz tarda ifa edilən “Mahur” və “Baya-tı-şiraz” muğamlarına sənət xiridarları xeyir-dua veriblər. Bu alətin ilk ifaçısı elə Mircavad müəllimin oğlu, gənc və istedadlı tarzən Mircavid Cəfərov olub.

Sənətdə istənilən yenilik çətinliklə qəbul olunur, şübhəsiz. Amma inkişaf eksperimentlərin, polemikaların, hətta mübahisələrin, rəqabətin nəticəsində yaranır. Mircavad Cəfərov da hər cür eksperiment və müzakirələrə açıq sənətkardı və deyir ki, əldə etdiyi nailiyyətlərin xalqa fayda verməsini, millətin malı olmasını arzulayır: “Mən rəsmilərə müraciət edib pərdəsiz tarın təqdimatını keçirməyə hazır olduğumu bildirmişəm. Klassika və ənənələrə dayanan sənət hər zaman aktualdır, amma yeniliklər də bizim ancaq xeyrimizə ola bilər. İstərdim ki, geniş təqdimatımız-

dan sonra bəstəkarlar pərdəsiz tarı müraciət etsin, bu aləti nəzərə alıb yeni əsərlər yazsınlar. Hətta musiqişünaslar bu tarın elmi əsaslarını araşdırsalar, daha təkmil, daha maraqlı fikirlər ortaya qoysalar, bizə gördüyümüz işin dərinliklərini anlatsalar, çox gözəl olar”.

O təqdimat gününü səbirlə gözləyirəm... Yadımdadı, karantinin-qadağaların şıdırğı vaxtında, bircə muzeylərin açıldığı günlərdə sənət üçün yaman qərubsəmişdim. Heydər Əliyev Mərkəzindəki Musiqi alətləri muzeyini ziyarət edib müxtəlif video və audio instalyasiyalardan milli alətlərimizdə ifaları dinləyib rahatlıq tapmışdım az da olsa. Elə həmin muzeydə Ud alətimiz məhz Mircavad Cəfərovun ifasında təqdim olunub. İndi də söhbət əsnasında sənətkarın şövqündən, həvəsindən güc alıram sanki. Düşünürəm, kim bilir, bəlkə yaxın zamanda haqqında danışdığı yeni, təkmil alət də muzeydə təqdim olundu... Yazımın bu məqamında yenə xəyal dünyama azadlıq verirəm;

özümü böyük konsert salonunda hiss edirəm. Səhnədə rəngli işıqlar yanır. Ustad tarzənin barmaqları tarın üzərində gəzişir. Hər dəfə dinlədiyim səslərin içərisində indi başqa səslər də eşidirəm. Bu səslərə qoşulub hələ yaxşı tanımadığımı, bəlkə tam dərk etmədiyim başqa bir aləmə dalıram.

Pərdəsiz tərda ifa edilən musiqi səsi salondan ətrafa yayılır, sonra pərdə-pərdə səmaya qalxır. Pərdə-pərdə, yoxsa pərdəsiz? Amma nə fərqi var ki, əsas odur, tarın sehrli, ecazkar səsi göylərə yüksəlir...

Esmira Nəzərli

Sən də getdin...

**“Bu günü apar.
O ötən ömrü
Yenidən qaytar”**

Fikrət Qoca

Qaytar?! Ehh ömrü qaytarmaq mümkün olsaydı... Nə vardı ki?! Ötüb keçən ömrü tutub saxlamaq və geri döndərmək əlimizdə deyil. Şair bunu bilməmiş olmazdı. Amma qələm adamına şairənə bir arzunu dillər əzbəri etməyə nə mane ola bilər?! Bir də rəhmətlik Fikrət Qoca özü amansız gerçəklərin fərqi deydi axı: “Son nəfəsimizdə də ölümün nə olduğunu öyrənirik” - yazan da odur...

Ömrün bir sınaq meydanı olduğunu, Yaradanın hər addımda bizi imtahana çəkdiyini də yaxşı bilirdi şair. Kimini məhəbbət yaşadır, kimini sərvət... Kimisi dost-yoldaş qazanır, kimisi də var-dövlət. İnsanlara mərhəmət göstərər, xeyirxahlıq edənlər də var, şükür. Təkcə yaşadıkları ilə yox, həm də yazdıqları ilə... Şair Fikrət Qoca kimi...

**“Məhəbbət ürək kimi,
Ürək kimi.
Yandırır, yaşayır
Ürəklər sevən zaman.
Sevən zaman
Yaşamağa başlayır.
Sevgidən keçib gedir,**

**Keçib gedir
Ömrün, günün yolları...”**

Mərhum şairin həyat yoldaşı ilə görüşə hazırlaşırıam. Şeirlər kitabını vərəq-vərəq eləmişəm. Ümumiyyətlə, Fikrət Qoca şeirləri ən bədbin hallarımda da mənə təsəlli, həmdəm olur. O, 500-dən artıq mahnı mətni yazıb. Bəstəçilər bu mətnlərə böyük şövlə nəğmələr qoşublar. Müğənnilər bu mahnılarla qəlbləri ovsunlayıblar. Fikrət Qoca sözü dillər əzbəri olub, sevgililər hər ovqatlarını şairin sözüylə, nəğməsiylə pıçıldaıyıblar birbirinə. Amma sözü, şeiri ona belə böyük şöhrət gətirən şair o qədər təvazökar idi ki... Yazdıqları oxucunun, dinləyicinin qəlbində əks-səda verirdi, amma o, yenə də müvazinetini itirmirdi, əksinə, dünyanın, bizim dünyamızın tarazını düzəldirdi:

**“Mənim xoş üzə
Ehtiyacım var,
Sənin xoş sözə.
Götür kitabımı,
Oturaq üz-üzə.”**

Fikrət Qoca ilə uzun müddət birgə çalışmışıq. “Qobustan”ın baş redaktoru olduğu illərdə lap yaxından müşahidə eləmişəm onu. Zamanla onu xoş üz, xoş sima adam kimi kəşf etmişəm. Ömrü boyu fiziki və mə-nəvi ağırları, özünün və cəmiyyətin “xəstəlikləri” ilə döyüşən, mübarizə aparan, sözüylə, əməliylə, xeyir-xahlığı ilə xalqına xidmət edən şair hər şeyə nikbin, təmkinli yanaşırdı. Problemlərdən, dərddən, ölümdən də yazırdı, amma təsvir etdiyi ağrının da içində bir işıq vardı.

Vaxtilə Səməd Vurğunun ölümündən sonra yazdığı misraları oxuyuram kitabından:

**“Ölüm də qanundur, yaşamaq kimi,
Odur ki, artıqdır göz yaşları, qəm.
Deyib qurtarmamış hələ fikrini
Şair necə ölər, başa düşürəm”.**

Bu misraları yazan uzaqgörən şairin heç fikrinə belə gəlməzdi ki, onun da qələmindən çıxmış son şeiri belə-cə yarımçıq qala bilər.

Hələ sağlığında Fikrət müəllimlə apardığım müsahibədə onun bu misralarını sitat vermişdim:

**“Şair qocalmır,
ömrü bir yaz olur...
Şair ölmür,
Qara qələm kimi yazılır...”**

Sonuncu misranın ardınca gələn “qurtarır” kəlməsinə o vaxt qəsdən yazmamışdım. İndi isə bu sözü əlavə etməyə məcburam. Bəs yarımçıq qalmış şeiri necə olsun?

Bunu Raya xanımdan soruşmağa çəkinirəm... Bayaقدan bəri şairin iş otağında barmaqlarımın ucunda dolanıram. Şəxsi əşyalarına, əlyazmalarına əl dəymək belə ağır gəlir adama. Həyatı boyu ömür-gün yoldaşının qul-

luğunda duran, şairin oncildliyinin çapa hazırlanmasında böyük zəhməti olan Raya xanım da hələ ki, bu iş otağında heç nəyə toxuna bilmir. Otağın səliqə-sahmanı şairin sağlığında olduğu kimidir. Raya xanım deyir ki, burda hər bir əşya öz görünüşüylə, tarixçəsiylə onu çox-çox uzaqlara - acılı, şirinli xatirələrə aparır...

**“Uçan quşlar dayansın,
Küləklər də əsməsin.
Xatirənin səsinə
Pıçıldılar kəsməsin.
Yaman düşmüşən könlümə,
Qayıt ömrümə, günümə.
Qoy səslənsin şirin səsin
Xəyalımda həzin-həzin.
Xəyalımda...”**

...Ötən əsrin əvvəllərindən hər il may ayının 1-dən zəhmətkeşlərin Həmrəylik günləri qeyd olunurdu. Həmin günləri hərə bir yerdə keçirir, dincəlib, istirahət edirdi. Tələbələr də fürsətdən istifadə edib, dərslərinə yekun vuraraq, öz bölgələrinə can atırdılar. Bayramı valideynləriylə birgə keçirmək üçün.

I kurs tələbəsi, evdən-əşikdən təzəcə ayrılmış, valideynləri üçün çox darıxmış Rayanın da ürəyi uçunur, Ağdaşdakı evlərinə gedəcəyi günü səbirsizliklə gözləyirdi. Bəlkə Rayanın həssas qəlbi bu dəfəki səfərin ona nəşə yeni müjdələr verəcəyini hiss edirdi...

Kür qırağında gözəl bir meşəlik var. Təbiətin oyanan çağı quşların səs-səsə verməsi can dərmanıydı sanki. Həmişəki kimi, atası onları Kür qırağındakı həmin meşəliyə aparmaq istəyirdi. Raya xanım deyir ki, valideynləri Qocayevlər ailəsiylə yaxından tanış imişlər. Amma Raya Qocayevlər ailəsinin ilk övladı olan Fikrəti - bu cavan şairi ilk dəfə həmin may bayramında gördü. Amma daha əvvəl onun şeirlərini qəzet-jurnal səhifələrindən oxumuşdu. Hətta məktəbliyə gənc şairin Allahla bağlı bir şeirini oxuyub etiraz etmişdi: “Belə də şeir olar? Heç

uca Tanrıyla belə danışarlar?” Sualın cavabını şairin özündən də soruşa bilərdi. Amma sevdiyi müəlliflərə məktub yazan, onlara münasibətini bildirən oxuculardan deyildi.

Amma bilməzdi ki, Fikrət o qədər səmimi, mehribandı. Həmin gün axşamədək ailələr birlikdə gözəl istirahət edirlər. Sabahı günü Raya Bakıya qayıtmalı imiş. Atası Eyvaz kişi xahiş edir ki, Fikrətgil yola çıxanda Rayanı da özləriylə aparsınlar. Raya xanım söhbətinin bu yerdə xəfif gülümsəyir. Deyir, səhər açıldı, Fikrətgilin ailəsi yola çıxdı. Sən demə, Eyvaz kişinin xahişi

unudulub. Yarı yoldan Rayanın dalınca geri qayıdırlar. O gün hər şey başqa cür olsaydı, tale birləşdirədimi bu gəncləri görəndə... Raya xanım deyir, yaxşı ki, belə oldu, Fikrət kimi qeyri-adi insanla bağlandı ömrüm.

Birgə ömrün bəhrəsi-barı əskik deyil. Ağillı balalar, gözəl nəvələr, bir də qəlblərə toxunan şeirlər...

**“Məhəbbət toxunub yanaqlarına,
Gözləri qaynayan büllur çeşməsən,
Gəl mənə qərq eylə gözəlliyinə,
Gülüm, sən nə yaman gözəlləşmişən?**

**Gül-çiçək бүrüyüb bütün çölləri,
Yoxsa bu çöllərdən gəlib keçmisən?!
Mən sənə könlümü açandan bəri
Gülüm, sən nə yaman gözəlləşmisən?!"**

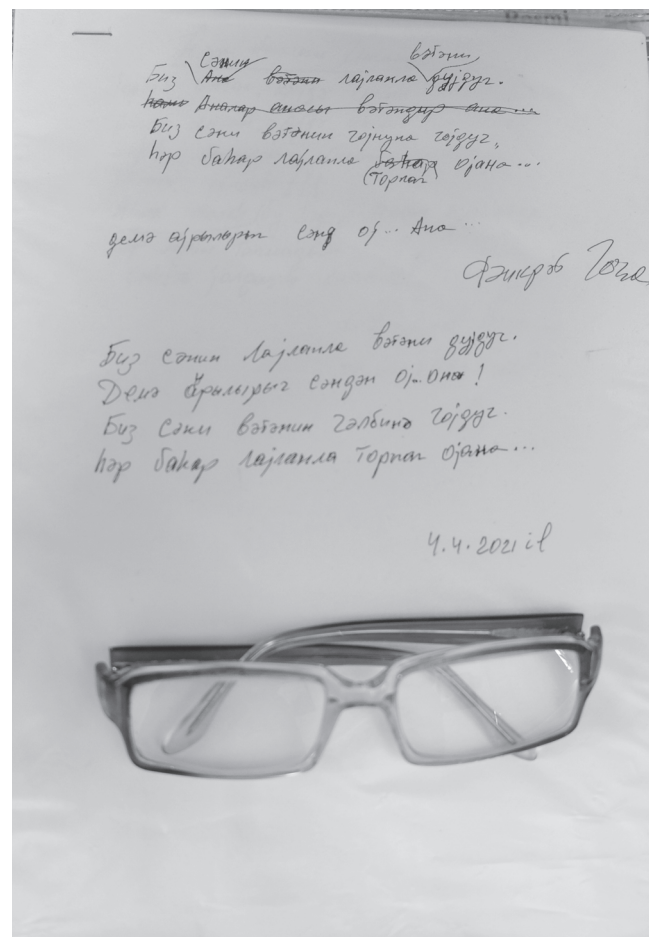

Fikrət Qoca gözəllik şairidir. Elə ilk qələm təcrübələrindən insana aid ən mübhəm hisslərin, ən gözəl duyğuların, eşqin tərənnümçüsü olub. Onun yazdığı gözəllər sadəcə zərif və incə deyillər... Həm də güclüdürlər, mərdirdirlər: "Gülər üzlü, qara gözlü gözəllərə, Ana yurda oğul olan, qardaşına qardaş olan, bizim igid oğlanlara saf ürəkli sirdaş olan Azərbaycan gözəllərinə..." - sonsuz sayda şeirlər yazırdı. Amma Raya xanımın sözlərindən başa düşürəm ki, ona olan hissləri başqa imiş, onu zirvə bilirmiş, ona məhəbbətini hər şeydən uca tuturmuş:

**"Yenə gəldin sən, baxıb güldün sən,
Bahar gəldi, güllər açdı,
Çaylar daşdı, nəğmə qoşdu sənə.
Çiçək açmasa, gələrsən, yaz gələr".**

Fikrət müəllimin hər misrası onun nə qədər səmimi və işıqlı olduğunu deyir. İndi mənzilinin ayrı-ayrı guşəsini bəzəyən rəngarəng rəsmlərindən bu işığı alırıq. Onun istər qrafik üslubda çəkilmiş, istərsə də rəngarəng portretləri eyni dərəcədə cəlbedicidir, təbiidir. Böyük rəssamlarımız da onun xarakterini yaratmağa çalışıblar, əsərlərinə, şəxsiyyətinə biganə qalmayıblar. Raya xanımla söhbət edə-edə bu rəsmlərə dalıram, şairin misraları dolaşır beynimdə. Həmsöhbətimin kədərli olması, ömür-gün yoldaşı haqda keçmiş zamanda danışa bilməməsi bu rəsmlərə də başqa bir rəng, kölgə gətirir. Şairin yazı masası üstündəki yarımcıq şeir diqqətimi cəlb edir. Misralar aydınca oxunur:

**"Mavi gözlüm,
Göyə baxdın
Göy maviyəndi.
Suya baxdın,
Dalğalara mavilik endi.
Mavi gözlüm,
Göyə baxdın,
Üfüqlərə yağdı mavilik.
Dağa baxdın,**

**Zirvələri oldu mavilik.
Mavi gözlüm, mavi gözlüm.
Mənə baxdın
Mavi gözlüm,
Neyləyim indi?
Qərq oluram
Gözlərinin dərinliyində.
Maviliyində,
Mavi gözlüm”.**

Görəsən, bu sətirləri şair kimə həsr edib? Hansı mavigözlünü vəsf edib? Görən Raya xanım haçansa bu sualla həyat yoldaşına müraciət edibmi? Qaragözlülərə həsr etdiyi şeirləriylə sudan quru çıxan şair görən bu dəfə yarının könlünü necə alıb? Araya zarafat salıb hömsöhbətimi kədərli fikirlərdən yayındırmağa çalışıram. Raya xanım gülümsəyir: “Heç vaxt yazdıqlarına müdaxilə edib, sorğu-suala tutmamışam onu. Qısqanclığı da yaxın buraxmamışam. Təsəvvür edirsiniz, hər misranın haqq-hesabını çəksəm, nələr olardı?! Onda gərək ömrümüz dava-dalaş içində keçəydi. Əksinə, Fikrət qısqanc idi. O da cavanlıqda. Sonralar yadına salanda gülürdü, çox güclü özünə ironiyası vardı Fikrətin”.

**“Sən dönsən də, mən dönmərəm.
Günəş sönər, mən sönmərəm.
Əzabından deyilmərəm,
Var böylə nişanım mənim.**

**Sən gizlətmə gül üzünü,
Gəl qaraltma gündüzümü.
Söz eyləyib hər sözümü,
Küsüb barışanım mənim”.**

Fikrət müəllimlə Raya xanım arasındakı yaş fərqi özünü tanışlığın, ailə həyatının ilk illərdə göstərirmiş. Birində gənclik çılgınlığı, o birində təmkin, səbr, höv-

sələ. Tamamilə bir-birinə əks xasiyyətlər. Amma bir-birilərinə o qədər bağlıydılar ki, bir də göz açıb gördülər ki, sanki birdən-birə xarakterləri eyniləşib.

“Fikrətlə tanış olandan bəri bütün həyatım boyu ondan öyrəndim, çox şeyi görüb-götürdüm. Sanki bir məktəb keçdim, həyat dərsi aldım ondan. Valideyn olandan sonra həyatımız tamam dəyişdi. Ailənin müqəddəsliyini, onu qorumağın vacibliyini dərk etdik. Həyatın bu dönəmini də, əlbəttə ki, Fikrətin mehriban münasibəti, xoş duyğuları sayəsində yaşadığımız. O tərifi heç sevməzd. Elə bilirəm indi də bu sözlərimi eşidib bir zarafat edəcək, söhbəti yayındıracaq”.

Raya xanım o qədər səmimi danışır ki, ən toxunulmaz mövzularda da suallar verirəm. Axı o, Fikrət müəllimin ikinci evliliyi idi. Birinci evliliyi baş tutmayan şair ömrünü birdəfəlik bu xanımla bağlamışdı. Amma mühitin də dedi-qoduları, mənasız müzakirələri onlardan yan keçməmişdi. Raya xanım bu mövzuda çox rahat danışır: “Yaxşı ki, biz o söz-söhbətləri ürəyimizə salmırdıq. Deyirdilər guya mən dağıtmışam onun ailəsini. Amma yalan idi, biz tanış olanda ayrılmışdı artıq. Və mən onun əvvəlki ailəsinə qayğısına, balalarına münasibətinə görə daha çox bağlanırdım ona. Əsl kişi xarakteri vardı, ona doğru adamların əziyyət çəkməsinə yol verməzdı. Dostlarını da münasibəti bu cür idi”.

**“Günəşin bir parçası,
Sən mənim sevincimsən.
Gözlərimin ilk ovu,
Sən mənim birincimsən”.**

**“Mənim gözüüm,
Şirin sözüüm,
Xoş gəlmisən bu dünyaya sən.
Günlərimi bəzəyəsən
Xoş səsinlə.
Xoş gəlmisən bu dünyaya sən”.**

Fikrət müəllimin balalarına şeirlərini yada salan Raya xanım yenə zarafatlaşır şairin xəyalı ilə. Deyir şeir yazmaq sadə işdi, uşaqların tərbiyəsi ilə isə ana məşğul olmalıdı. Qızlarını şeirləri ilə sevindirən, özizləyən şair həm də onların həmdəmi, dostu imiş...

**“Xoşbəxt qızım, sənə gözəl
Dünyamızı bağışlaram.
Daim sənə yollarına
İşıq salar baxışlarım...”**

**“Sən ömrümün axşamını
Yaşa, qızım, səhər kimi.
Sənin totuq əllərinə
Tapşırıram taleyimi”.**

“Hər addımlarını izləmişəm, amma qızlarımız sirlərini atalarıyla bölüşüblər. Onların hansısa gizlin işlərini həmişə Fikrətdən sonra öyrənirdim. Heç vaxt vər dövlət düşkün olmamışıq. Fikrətdən heç nə tələb etməmişik, ona ancaq cansağlığı arzulamışıq. Övladlarımızı da məhz belə tərbiyə etmişəm. Bəzən məşhurların balalarının yaşam tərzi haqqında mətbuatda nələrsə oxuyanda təəccüblənirik. Axı elə hamıdan çox onlar nümunə olmalıdırlar. Fikrət də, mən də uşaqlarımızı xalqın bir parçası kimi böyütməyə çalışmışıq” - deyir Raya xanım.

Mən özüm də qızları hələ yeni yetmə vaxtlarından tanıyıram. Günay da, Gülay da çox mehriban, gülərliz, xoş əhvalı qızlardırlar. İllərdir ki, tale Günayı okeanın o tayına atıb. O, Amerikanın İndiana ştatında yaşayan, Bakıya gəlib, müsəlmanlığı qəbul eləyən hindli oğlanla ailə qurub. Şairin kiçik qızı Gülay isə dünyaya daha bir Fikrət gətirib - Qocayev Fikrət.

Raya xanım balaları ilə yaşadıkları acılı-şirinli günlərdən, hər il okeanın o üzünə səyahət edib qızı, nəvəsi ilə keçirdikləri xoş anlardan danışır. Başa düşürəm ki, bu xatirələrdə unudulmaz Fikrət Qoca yaşayır. Həmişə də yaşayacaq. Amma digər tərəfdən bu danışılanlar məni bəlli həqiqətə bir daha inandırır; ailəsi, əzizləri, doğmaları üçün yaşamayan, onların qayğısını çəkməyən adam millət dərdinə də qala bilməz. Və bütün bu keyfiyyətlər Fikrət müəllimin şəxsi həyatında da, ictimai fəaliyyətində də, yaradıcılığında da əksini tapıb.

80-ci illərdə Raya xanım da “Qobustan”da çalışırdı, onları illərlə yanaşı görmüşəm. İndi danışdığı əhvalatla-

rın da bir çoxu tanışdı mənə. O da sadəliyi, səmimiyyəti ilə heç də Fikrət müəllimdən geri qalmırdı.

Fikrət müəllim işdə çox şən, bəmüzə, zarafatçı adamdı. Bu ruhda şeirləri də az deyil:

**“Hələ bacarsan,
Son nəfəsdə zarafat elə,
Camaat gülə-gülə qalsın,
Sən də aradan çıx
gülə-gülə”.**

Amma xəstəliklərinin sayı ilbəl artdıqca, zamanə-

nin ağır yükü çiyinlərindən basdıqca Fikrət müəllimin xasiyyəti də dəyişirdi. Bəzən icaslarda, tədbirlərdə də dinməzçə oturub xəyala dalırdı. Onun hər sözü, hər misrası bir aforizmdə sanki. O deyirdi ki, ağlamaq üçün ən gizlin yer leysan yağışın altıdır. Görəsən, şair özü neçə kərə düşüb bu leysanın altına?

Qardaşı, tərcüməçi Hamlet Qocanın ölümündən çox keçməmişdi ki, ciyərparəsi Yalçın şairə dağ çəkdi. Yazıçılar Birliyində xəbər yayıldı ki, Fikrət Qocanın oğlu Yalçın dünyasını dəyişib. Başsağlığı vermək borcum idi. Kabinetində tək oturmuşdu. Tək-tənha. Yenə gözlərini dikmişdi bir nöqtəyə. Nə deyəcəyimi bilmirdim, sadəcə

susub baxırdım. Söz aciz idi. Elə bilirdim bu anları, bu hissləri sözlə ifadə etmək mümkün deyil. Amma o, bu vəziyyətini də şeir kimi əbədləşdirə bildi:

**“Mən səni qorudum uşaqlığından,
Mən səni qorudum cavanlığından,
Qorudum səni mən baba olunca.
Demirəm izlədim, gəzdim dalınca...
Bu sözü atalar deyib əzəldən:
“Ac qarın özünü verər qılınca”.
Bəlkə yaxşı ata ola bilmədim,
Səni öz əlindən ala bilmədim.
Sən öldün, amma mən ölə bilmədim.
İndi yaşayıram qalan vaxtımı.
Yaşamaq... Yəni bu yaşamaqdımı?..”**

Məəttəl qalmışdım. Fikrət Qoca haqqında yazı hazırlarkən bu kitab hardan keçdi əlimə? Bilmirəm. Yazı yarımçıq qaldı. Marağ güc gəldi mənə, əsərin sehrinə düşdüm. “Dayanacaqda görüş” povestini oxumağa başladım.

**“Bu dünya bir dayanacaq.
Allah bilir,
Kim nə qədər
Dayanacaq”.**

“...Molla, Soltan müəllimə yanaşdı:
- Professor, qəbrə düşün, uşağın yanına, mən Quran oxuduqca ona toxunur.

Soltan istədi etiraz etsin, desin ki... “Oğul atanın məzarına enər, ata oğulun yox”. Dili tərپənmədi, dodağı açılmadı. Məzara endi. Əlini kəfəyə toxunduranda qəlbində qəribə bir ümid oyandı: “Bu, çox yaxşı adətdi. Bəlkə uşaq ayıldı. Əlbəttə ki, yanında olmağım yaxşıdı. Ayılar, qorxar”.

Təəccüb götürdü məni. Necə ola bilər axı? On il

bundan əvvəl çapdan çıxmış bu kitabı evin içində - dolabın bir küncündə ola-ola indi oxuyuram. Oxuduqca da Fikrət müəllimin Yalçının ölümündən sonrakı halını xatırlayıram. Yaradıcılığın belə kədərli öndüyümü var... Qələm adamı başına gələcəkləri öncədən duyub yazır sanki! Amma kaş ki!

“Anar qardaşdan da artıq olub mənə. Onunla həmişə fəxr etmişəm. Hər bir işdə birinci onun rəyini, fikrini, münasibətini öyrənməyə çalışmışam. İnanmışam ki, doğrusunu, sözün düzünü mənə yalnız o deyə bilər. Ona görə ki, həmişə Anarın elminə, savadına, bacarığına, səbir və hövsələsinə, təmkininə, bir sözlə, böyük ürəyinə dərin inam və hörmət bəsləmişəm”.

...Bunları Fikrət müəllim müsahibəsində demişdi. Həm də dostunun təklifini, yalqızlığını dilə gətirmişdi. Ömrü boyu yanaşı olan, birgə addımlayan dostların ideal münasibəti məni hər zaman düşündürüb. Çağdaş dövrdə möhkəm dostluqlar təəccübləndirir adamı. Raya xanım da deyir ki, Fikrəti Anardan ayrı görə, təsəvvür edə bilməyib heç vaxt: “Vaqif küçəsindəki Yazıçıların binasında Anar müəllimlə qonşu olmuşuq. Onu bir yazıçı kimi oxuyurdum, insan kimi isə qonşu olandan sonra tanımağa başladım. Fikrətlə dostluqları isə məndən ötrü möcüzə idi. Çörəklərini də bir bölüblər, heç vaxt bir-birinin əksinə getməyiblər. Həmişə çalışıblar ki, bir-birlərini qorusunlar. Həm də hər ikisi həmişə düz danışılıblar. Dost dar gündə tanınar - deyirlər. Anar müəllim də həmişə çətin günlərində, xəstə olanda Fikrətin yanında olub. Hətta axır vaxtlar ürəyiylə bağlı problem yarananda da birinci özünü çatdıran Anar müəllim oldu. Ölümündən də necə kədərləndiyini, dərin qüssəyə qərd olduğunu gördüm. Yəqin indi Anar müəllim də bizim kimi o böyük boşluğu hər gün hiss edir”.

Raya xanımın səsi həyat yoldaşını xəyallarından

Portretin müəllifi Xalq rəssamı Toğrul Nərimanbəyovdur

ayırırdı: “Ay Fikrət, niyə bikefsən? Sən axı şeirlərində də hamıya məsləhət verirsən ki, nə qədər fikirli, qəmli olsan da, hər kəslə gülər üzlə danışmalısən. Niyə son vaxtlar belə qaşqabaqlısən? Mən buna alışmamışam...”

Şair yenə də şeirlərində təsəlli tapırdı. Amma dörd şeirə sığmayanda belə susqun olurdu... Bir neçə dəfə ölümün pəncəsindən xilas etmişdilər onu. İlk dəfə hələ Sovet dönməndə Heydər Əliyevin yardımı ilə həyata qayıtmışdı. Sonralar Heydər Əliyev xəstələnəndə ona “Yaşa prezidentim” - yazmışdı şair. Bədxahları onu ittiham et-sələr də, bu səmimi minnətdarlığını açıq şəkildə dilə gətirirdi. İkinci dəfə də xəstələnəndə, əməliyyatdan sağ çıxması sual altına düşəndə ölkə prezidenti İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva şəxsən nəzarətə götürmüşdülər şairin müalicəsini. Elə ağır xəstəliklərdən sağ çıxması möcüzə idi. Necə ki, Qarabağın azad olması da, hər gün eşitdiyi zəfər müjdələri də möcüzə idi onun üçün. Axı o illərlə ad gününü 8 mayda qeyd edə bilməmişdi. İndi Qarabağın, Şuşanın azadlığından sonra ilk dəfə əsl doğum gününü qeyd edə bilirdi. Ömür vəfa etsəydi...

Axır ki günlərin birində Fikrət müəllim ürəyində gizli saxladığı, heç kəsə açıb deyə bilmədiyi, amma onu rahat edən qorxusunu ömür yoldaşına söyləməli oldu:

“Raya, elə hiss edirəm ki, otaqda bizdən başqa bir nəfər də var”.

Başqa bir vaxt Raya xanım dözməyib, yenidən xəbər alırdı:

“Ay Fikrət, çox fikirli görünürsən. Elə bil nəyinsə kiffətini eləyirsən e...”

“Səni fikirləşirəm, Raya, məndən sonra sən neyləyəcəksən?” - deyərək Fikrət müəllim suala sualla cavab verirdi.

Fotolar Şirməmməd Nəzərlinindir

Şair səhhətinin get-gedə gerilədiyini hiss edirdi və bunu məqam tapınca misralara köçürürdü:

**“Demişdi, gözlə, gələrəm,
Baharım, gülüm, gəlmədi.
Açılmış bir qızılgülüm,
Mənim bülbülüm gəlmədi.
Getdin, apardın ruhumu,
Nitqim, dilim getdi sənnən.
Gözləməkdən könlüm ağlar
Eşqim gəlmədi, gəlmədi.
Həsrət uzun, zülüm yolu,
Çox yoruldum gözləməkdən.
Sənsiz yalvardım ölümə, yalvardım,
Gəlmədi, ölüm gəlmədi”.**

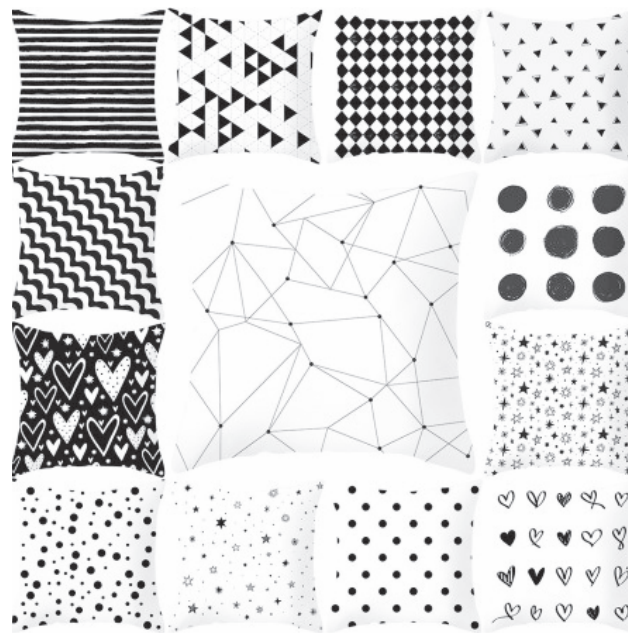

Söhbətimizin axırında Raya xanım fəxrlə bir də təkrar etdi: “Mən elə bilirəm ki, əlli il Fikrət Qoca məktəbi keçmişəm”. Sonra əlləri ilə üzündəki kədəri örtüdü.

Sevimli şairimiz Fikrət Qoca təkcə Raya xanım üçün deyil, bütün ailəsi üçün, yurdunun gəncləri üçün böyük məktəb qoyub getdi.

“Qurama”

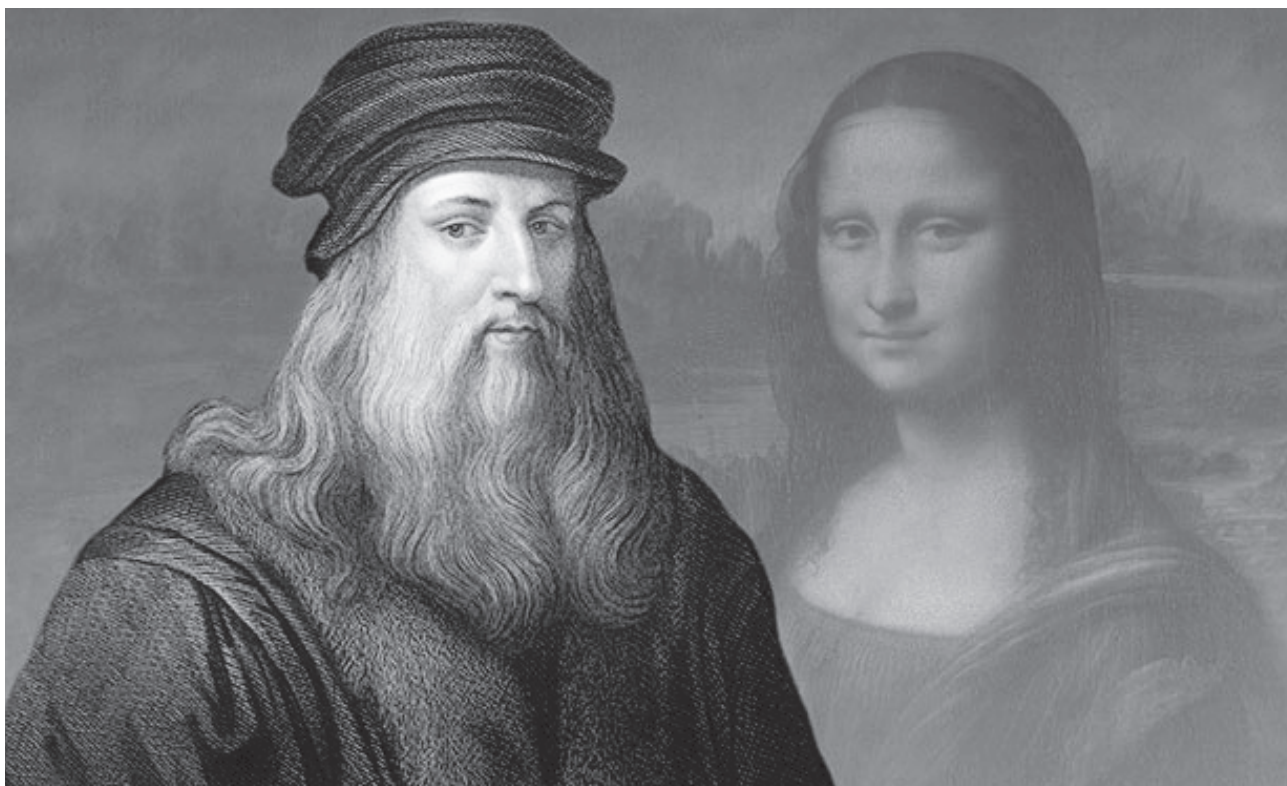
Əlli il öncə, “Qobustan” dərgisinin elə ilk nömrələrində “Qurama” başlığı altında rəngarəng səhifələr yayımlanırdı. O zaman da ağ-qara çıxan dərginin “Qurama”sı sadəcə mövzu baxımından al-əlvan idi. Müxtəlif mövzularda maraqlı məlumatlar və daha çox məzəli sənət xəbərləri bir layihədə birləşib elə gerçək qurama təsiri bağışlayırdı. Toplunun müəllifləri layihəyə kiçik bir giriş sözü də yazmışdılar: “Balaca-balaca parçalar... Rəngbərəng parçalar... Kiçik, əlvan parçaların yaratdığı ürəkaçan, şux ahəng... Tovuz quşu kimi, nənə qurşağı kimi, rəngdən rəngə çalan qurama yorğan. Təkcə məişət əşyası yox, zövq, sənət, gözəllik örnəyi. Rəng, biçim, ahəng duyumunu ifadə edən xalq yaradıcılığı. Qurama yorğan hansı Azərbaycan evinə, hansı azəri ailəsinə tanış deyil ki?! Bu qədim sözü, bu gözəl sözü alabəzək səhifəmizə başlıq seçmişik. Qurama qarşınızdadır...” Biz də sələflərimizin bu maraqlı ənənəsini davamı kimi kiçik “Qurama”mızı oxucularımıza təqdim edirik...

1. İkinci Dünya müharibəsi zamanı qənaət məqsədi ilə “Oskar”ları metaldan deyil, taxtadan hazırlayırmışlar. Hətta belə “taxta medalı” ilk dəfə, amerikalı aktyor, radio-aparıcı Edqar Berqenə təqdim ediblər. Nə olacaq e... Təki mükafat olsun!

2. Daniel Defonun “Robinzon Kruzo” əsərinin bütöv adı “Yorkdan olan balıqçı Robinzon Kruzonun özünün həyatı, maraqlı və təəccüblü sərgüzəştləri barədə yazdıqları”dır. Lap Mirzə Fətəlinin “Hekayəti Müsyö Jordan Həkim-i Nəbatat və Dərviş Məstəli Şah Cadükuni Məşhur” komediyası yada düşür... Kiminsə bu əsərlərin adlarını bütöv deməsi heç inandırıcı deyil valah...

3. Homerin “İlliada”sı 15.000 sətirdən ibarətdir. 15 min ey... Görən Homer indiki zamanda yaşasaydı, bu boyda yazardımı?! Yazardı bəlkə də. Bəs oxuyan olardı mı?! Bəs indi varmı oxuyan?! Hamlet demiş - budur

məsələ...

4. Rentgenin göstərdiyi məlumatlara əsasən, Leonardo Da Vinçinin "Mona Liza"sının orijinalından əlavə, üç ilkin variantı mövcud imiş... Çağdaş texnika daha necə sirlərin üstünü açmadı?! Amma sirrinin açılması Mona Lizanın - Cokondanın seyrini azaldırmı?! Yox!

5. Roma papası da Mikelanceloya Sikstin kapellasının divarındakı "Dəhşətli məhkəmə" şəklində təsvir olunan çılpaq insan bədənələrini "ört-basdır" etməyi tapşırılanda o, "qoy papa əvvəlcə dünyanın qeydinə qalsın, bu şəkli düzəltmək mənim əlimdə 5 dəqiqəlikdir" deyər cavab vermişdi. Əlbəttə, bir rəsmi səlhiqəyə salmaq dünyanı düzəltməkdən qat-qat asandır. Amma sənətkar üçün elə bu da sadə məsələ deyil...

6. Kinematoqrafiya tarixində ən ucuz ekran işi

1903-cü ildə rejissor Edvin Stenton Porterin çəkdiyi "Qatarın oğurlanması" filmi hesab edilir. Bu filmin ərsəyə gəlməsinə 100\$ pul xərclənmişdi, gətirdiyi gəlir isə 20.000\$ olmuşdu. Film Tomas Edisonun studiyasında çəkilib. Ekran işində dövrün texniki imkanlarına baxanda edilən yeniliklər, maraqlı effektlər tamaşaçıları biganə qoymayıb...

7. "Qəzet" sözünün tarixi XVII əsr Venesiyasından başlayır. Belə ki, burada çıxan Notose Skritte xəbərlər məcmuəsini bir italyan sikkəsinə - Qadzettaya satırdılar. Elə həmin məcmuənin də adına qısaca "qəzet" deyilirdi...

Səhifəni hazırladı: Zülfiyyə Qəniyeva

SÖZ GƏNCLƏRDƏ...

(layihə)

“Soyuq Günəş”:
yeni bir sənət hadisəsi,
yaxud pandemiya zamanı təsəlli...

Bu ilin əvvəlindən Azərbaycan sənət gündəmini “Soyuq günəş” ətrafında müzakirələr yaxşı mənada zəbt edib. Pandemiyadan öncə çəkilən filmin qala gecəsinə çox az qalmış karantin elan olundu. Müəlliflər xeyli səbir edib gözləyələr də, pandemiyanın sonu görünmədiyi üçün filmi yutub kanalına yerləşdirdilər. Və belə bir ekran işinin tamaşaçıya həm də bu qədər təmənnəsiz, gözləntisiz təqdim edilməsi çox böyük maraqla qarşılandı. Qısa müddətdə milyonlarla baxış sayı və yüz minlərlə müsbət rəy toplayan ekran işi trendə düşdü, soundtreki dillər əzbəri oldu, baş rolların ifaçıları gənc nəslin sevimlisinə çevrildilər. “Soyuq günəş”də Yarmət və Yarqunatın sevgi hekayəsindən bəhs olunur. Film ssenari müəllifi Sədaqət Kərimovanın şəxsi vəsaiti hesabına çəkilib. Bu ekran əsəri ləzgi xalqının ilk tammetrajlı bədii filmi hesab edilir. Filmdə ləzgilərin qədim adət-ənənələri və həyat tərzləri əksini tapıb. Quruluşçu rejissor Elşən Zeynallı, quruluşçu operator Elxan Rüstəmovdur. Baş rolları İranə Kərimova - Yarqunat, Firəngiz Babayeva - Yarqunatın qocalığı, Mirsənan Kazımov -Yarmət, Füzuli Hüseynov - Yarmətin qocalığı, Qəmər Məmmədova - Eminat, Ədalət Abdulsəməd - Məhəmməd, Dilarə Fərəcullayeva - Avsiyat və digər sevilən sənətkarlar canlandırıblar.

“Soyuq günəş” filmi bu ilin aprel ayından yutub platforması üzərindən seyrçilərə təqdim olunsa da, aylardır ki, müzakirələr səngimir. “Qobustan” dərgisi də yeni, “Söz gənclərdə” layihəsi çərçivəsində gənclərin film haqqında fikirlərini oxucularına təqdim edir. Əslində, bu layihə redaksiyamızda filmin yaradıcı heyਰəti ilə daha geniş bir müzakirəni də labüd edir... Beləliklə, söz gənclərdə...

Paşazadə Xumar

Kino sənətinin son dövrlərdə durğunluq yaşadığını nəzərə alsaq, “Soyuq günəş” filminin ərsəyə gəlməsi bədgümanlığımızı bir qədər yumşaltmışdı və gənclərdə müasir Azərbaycan filmlərinə qarşı olan soyuq münasibətin aradan qaldırılması yolunda ciddi hadisə oldu. İstər filmə yazılan şərhlərdə, istərsə də, həmsöhbət olduğum yaşlılarımdan ekran əsəri barədə çoxlu tərif eşidirdim. Nə qədər qərribə səslənsə də, bu ağızdolusu müsbət rəylər filmə baxmaq arzusu yaratmırdı. Niyə?! Çünki indiki zamanda reklam edilən və sosial şəbəkələr trendinə düşən bir çox yeniliklər qüsurlu və hətta bayağı olur... Amma “Qobustan”ın yeni layihəsinə qatılmaq üçün filmə baxanda fikirlərim dəyişdi.

Filmin mövzusu nakam və dillərə düşən eşq hekayəsindən götürülüb. O eşq ki, xoşbəxtlik gətirmir. Diogen

necə deyir, sevgini cəsarətlə üçqat oğru adlandırmaq olar - o yatmır, cəsurdur və insanın hər şeyini əlindən alır. Məhz bu süjetdə də bunu müşahidə edirik; sevgi bir an belə dinib-dayanmır, korşalmır, qarşısına çıxan çətinlikləri maksimum səviyyədə dəf etməyə fokuslanır və sonda əldə “kasıblıq”, kimsəsizlik qalır...

Burada nəzərə çarpan ilk vacib və daha sonra hadisələrin gedişinə əhəmiyyətli şəkildə təsir edəcək bir adətə diqqət yetirmək istərdim. Kənddəki toy səhnəsində gənc Osman Yarquната bir addım daha yaxınlaşmaq məqsədi ilə onun qarşısında oynayıp və qızı rəqsə dəvət edir. Yarqunat nə qədər tərəddüd etsə də, adətə poza bilməz və rəqsə qoşulmalıdır. Qızı dəlicəsinə sevnən Yarmədin bu rəqsdən kefi pozulsa belə, heç bir şey edə bilməz. Çünki adət-ənənə bunu tələb edir. Həmçinin, Yarqunatın toyunda bütün o kədərin içində ləzgilərin toy adətləri də aydın göstərilir; gəlinin bəy evinə ağ at üstündə qırmızı örtüklə gətirilməsi, qayınananın xeyir-duası, cavan qızların gəlinin başına yığılması və s. də diqqətəlayiq məqamlardır. Obrazlara verilən adlar da həmin ab-havanı ifadə edir: Yarməd, Yarqunat, Sadir, Qatfar, Eminat adları da bu cür antroponimlər kimi səciyyələnir. İstər-istəməz bu adları daşıyan qəhrəmanların ləzgi olduğunu dərk edirsən və hadisələrin ölkəmizin şimalında baş verdiyini anlayırsan. Kaş ki, aktyorların danışığında da məzmunadakı təbiiliyin qüvvətlənməsi baxımından şimal aksenti hiss olunardı. Əlbəttə, filmin ləzgi dilində də dublyajı var, lakin elə azərbaycanca olan versiyada da şimal ləhcəsi, ən azı daha yaşlı nəslin bu cür danışığı müəlliflərin niyyətinə xidmət edərdi.

Aktyor oyununa gəldikdə isə baş rolları ifa edən hər iki gənc işlərinin öhdəsindən gözəl gəlirlər. Mirsənan Kazımovu daha öncə tamaşa və seriallardan tanıyırdıq, İranə Kərimova isə məhz Yarqunat obrazı ilə tanındı, sevildi. Həmçinin, hər iki qəhrəmanın yaşlı vaxtını canlandıran Füzuli Hüseynov və Firəngiz Babayeva xarakterlərini dəqiq yaradıblar. Digər aparıcı rolları ifa edən aktyorların da haqqında bunu demək mümkündür. Lakin təəssüf ki, bəzi epizodlarda bu peşəkarlıq axıracan aparılmır. Bu mənada ilk diqqətimi çəkən məqam

məhz Yarmədin müharibəyə yollanması səhnəsindəki köməkçi aktyorların soyuq, quru, cansız oyunu oldu. İnsanların üzündən müharibə əhvalı duyulmurdu, sanki gənclər döyüşə yox, tarlaya pambıq yığımına gedirlər. Ona görə mövcud vəziyyətdə ötürülmək istənilən əhvali-ruhiyyə havadan asılı qalmışdı. Və biz bu “dəjavü”nu daha sonra müharibədən gələn “qara kağız”ların ailələrə çatdırıldığı səhnədə də yaşayırıq - övladının ölüm xəbərini alan valideynlərin, bacıların ruhsuz “məhv olmaları” çox qəribə gəlir adama.

Bütün bu kiçik çatışmazlıqları nəzərə alsaq belə, yenə də film uğurludur. Çünki mövzusu ilahidir, çünki sevgi heç bir zaman biganə qoymur insanı. İlahi sevgi anlayışı bəlkə də pafoslu görünür. Amma elə “Soyuq günəş” və onunla səsleşən gündəm göstərir ki, Füzuli kədəri aktuallığını itirmir. İkinci Dünya müharibəsi ərəfəsində, bu qədər mühafizəkar mühitdə baş vermiş sevgi hekayəsinin hazırkı dövrdə də şahidi ola bilirik - sevdiyi başqasıyla rahatca təsəvvür edən, beynində qurduğu ssenarilərə inanıb özünə başqa həyat “cığırı” açan Yarməd, sevgisinə sadıq qalan dağ kimi ucaqəlbli modern Leyli - Yarqunat və qaratikan rolunu oynayan, maddi cəhətdən üstün olan, lakin o ilahi duyğuları yaşamaq üçün deyil, sırf prinsip xatirinə (başqaları ona yüksək məhəbbət bəslədiyi halda, bir nəfər onu rədd edir və bu da təbii olaraq, prinsip “müharibə”sinə gətirib çıxarır) “sevnən” müasir İbn Salam - Osman prototipi.

Qovuşa bilməyib intihara əl atan yeniyetmələri, gəncləri sosial şəbəkə gündəmlərində görəndə Yarməd və Yarqunatın valideynlərinin də ardıcıllarının bol olduğuna inanıram.

Yarqunat xəstəlik tapandan sonra ailəsinin peşmanlığı sözün həqiqi mənasında qıcıq doğurur. Gənclərin qovuşmasına ən çox mane olan ata, ana və qardaşın münasibətindəki dəyişiklik, hətta bir qədər sonra köklü peşmanlıq kədərləndirir. Yaxud elə başqa ziddiyyətli məqam; Osmanın ailəsi Yarqunatla Yarmətin bir-birlərini sevdiklərini bildikləri və buna baxmayıb elçi getdikləri halda, toyun səhəri günü bu sevgini qızın “başına çırpırlar”. Bütün bunları köhnəliyin, geriliyin tən-

qidi kimi qəbul edə bilərik... Axı yüz-yüz illərdir ki, marifçilərimiz bunu deməyə çalışırlar. Sadəcə heç bir şeyin dəyişməməsi - ərəb qızı Leylinin, ingilis Cülyettanın, türk xanımı Təhminənin və ləzgi qızı Yərqunatın bir-birindən əsrlərlə ölçülən vaxt məsafələrində eyni taleyi yaşaması üzücüdür...

Bəli, nəticədə yanan da, yaman da, yarım qalan da Yərqunat oldu.

Aytac Zeynalova

“Soyuq günəş” Azərbaycan kino tarixində ilk ləzgi bədii filmi kimi çox böyük maraq doğurdu. İlk kadrlardan mövzunun ancaq məhəbbət olduğunu düşünsəm də, filmə diqqətlə baxanda anladım ki, belə deyil. Film həm ləzgi xalqının məişətindən, adət-ənənələrindən söz açır, həm də bəşəri problemə - müharibə mövzuna toxunur. Müharibə hər zaman günahkardı. Bəlkə Yarmət müharibəyə getməsə, mübarizə aparıb qovuşa bilərdilər sevən ürəklər... Amma!

Təbii ki, filmi milyonların sevimlisinə çevirən ilk növbədə yaradıcı heyət və daha çox da aktyorlardır...

Mirsənan Kazımovu Yarmət, İranə Kərimovanı Yərqunata və müsahibələrində dedikləri kimi - hər yerdə bu adlarla çağırılıb tamaşaçı sevgisinin obyektinə çevirən ortaya qoyulmuş uğurlu işdir.

Lakin təəssüf hissi ilə qeyd etməliyik ki, aktyorların gənclik və yaşlılıq məqamlarına diqqət yetirsək, uyğun olmayan bəzi məqamları görə bilərik. Ən çox da Yarmədin yaşlı vaxtını canlandıran Füzuli Hüseynov istər xarici görkəm, istərsə də davranış cəhətdən gənc Yarmətin davamı kimi görünür. Ekran əsərinin sonlarında Yarmət elə filmin adına uyğun olaraq soyuq davranır. Belə ki, əvvəllərdə bu sevgidən aşib-daşan Yarmət əsərin sonunda, demək olar ki, yox kimidir. Bunu Yərqunatın sözlərində də görə bilərik: “Mən elə zənn edirdim ki, sən qayıdanda qəlbimə məlhəm olacaqsan, demə, uzaqda olanda mənə daha yaxındın”.

Ümumiyyətlə, filmin Yarmətin Yərqunatla uzun illər sonra görüşməsinədək olan hissəsi daha böyük maraqla baxılır. Sona doğru hadisələrin dinamikası azalır. Məsələn, 40 il Yarməti görməyən Yərqunatın onu ilk baxışda tanıması nə dərəcədə inandırıcıdır görün?! Hadisələrin əslini öyrənən Yarmədin böyük fədakarlıqla bütün ömrünü bada verən Yərqunata yenə tək qoyub getməsi isə adamda üsyan ovqatı yaradır. Bəlkə də, ömrünün qalan hissəsini öz ata yurdunda Yərqunatla birlikdə qalsa idi, daha ədalətli olardı hər şey. Amma bu, sadəcə tamaşaçı arzusudur. Filmin mövzusu real həyat hadisələrindən götürüldüyü üçün bu iradəimizin yersiz olduğunu başa düşürük.

Filmə ən sevdiyim məqam - Sadirin Yarməti tapmağına səbəbin Yərqunat mahnısı olmasıdır.

Sosial şəbəkələrdə XX əsrin 40-cı illərinin məhəbbətini XXI əsr gənclərinin sevgisi ilə qarşı-qarşıya qoyan izləyicilər Yərqunatın sadıqlığını təqdir edir və Yarməti vəfasızlığına görə yıxıb-sürüyürlər. Çoxlarını düşündürən belə bir sual var: bu dövrdə belə sevgi varmı, görəsən?

Çoxu “yoxdur” - deyir. Mən amma inanmaq istəyirəm ki, var belə sevgilər... Təki Yərqunatın taleyi təkrarlanmasın!

Arzu Quliyeva

Mirzə Ələkbər Sabir deyir: “Ata gördüm, qızını oxutmaq üçün gecəni bir baş soğan və boyat çörəklə keçirir, özü yemir-içmir, qızını oxudur. Ata da gördüm qızını öz varlı dostunun gəda oğluna hədiyyə kimi bağışlayır, daim şan-şöhrət içində yaşamaq üçün. Və əgər qızı bir gün üstünə qayıdarsa, “namusumu ləkələmə, qayıt xarabana” deyir. Namusunu nə vaxt itirdiyindən xəbəri də yox”.

“Soyuq günəş”ə baxanda istər-istəməz dahi Sabirin bu fikirləri yadıma düşdü. “Kasıb oğlana qızı vermək-dənsə, imkanlı biriylə qohum olub güzəranını yaxşılaşdırmaq” kimi standart düşüncənin xoşbəxtlik gətirmədiyini anlamağımız üçün neçə yüz il keçməli idi görün... Elə “Soyuq günəş” filmi bu fikrin necə yanlış olmasını Yarqunatın valideynlərinin peşmanlığı ilə göstərir.

Filmin əsas təməlini Yarqunat və Yarmətin sevgi hekayəsi təşkil edir. Yarqunatın Yarmətə olan sevgisi, sədaqəti Azərbaycan qadınının sadiqliyinin ifadəsidir: “Mənə sənə bağlı xatirələr yetər”.

Yarqunat, gəncliyindən Yarmətin nə zamansa gələcəyini düşünərək yaşasa da, artıq müəyyən vaxtdan sonra onun yoxluğuyla barışmışdı. Filmə bu günün ovqatıyla baxanda şəhid xanımlarını düşünürəm. Axı on-

lar əbədiyyətə qovuşmuş yarlarının yasını saxlayaraq ömürlərini başa vururlar. Sonrakı taleyin necə davam etməsindən asılı olmayaraq bu kədər həyat boyu aman vermir onlara. Elə bu filmdə Yarqunatın müharibədən sonra da sevgilisini necə gözləməsinə baxdıqca onların çəkdiyi əziyyəti, kədəri, yalqızlığı biraz da olsa, dərk edə bilərik.

Hadisələrin məhz 1941-45-ci illər İkinci Dünya müharibəsi dövrünə təsadüf etməsi filmin təsir gücünü artırır. Müharibənin özü ilə gətirdiyi dərdlər, itkilər burada əksini tapır. Elə Yarmətin öz ölkəsinə, ailəsinə, sevgisinə geri qayıda bilməməsinə səbəb də müharibə və rejimin amansız qanunlarıdır.

Ölkəmizin şimal bölgəsi təbiətinin gözəllikləri, ləzgi xalqının adət-ənənələri, ləzgi qızlarının üzündəki məsum gözəllik, balaca evlərin, kiçik məhəllələrin yaratdığı ab-hava filmi daha da baxımlı edir. Üstəgəl, filmin musiqisinin, Yarqunat mahnısının təsirli olması da ekran işinin uğurunu şərtləndirir.

Sevinc Kərimzadə

“bütün qadınlar saf məhəbbətlə sevir, amma kişilər sevgini dərk etmir...” tezisi ilə yanaşır bu filmə, daha doğrusu, filmin ideyasına. Məncə, burada qınanılacaq obraz varsa, o da Yarqunatın anası Eminatdır. Aktrisa Qəmər Məmmədova bu zəhmli və hökmlü qadını dəqiq yaradır. Sonradan yumşalması da, tar-mar olmuş ailəsinin bu hala gəlməsində özünü günahkar bilməsi də daha dərin mövzudur. Həm də ana-qız qarşıdurması istər-istəməz “yaxşı adını yaman edirsən” - deyən ananı, Leylinin anasını yada salır.

Sözü dinlənilməyən, arzularına, istəklərinə baxılmayan və əşya kimi başqa bir evə göndərilən Leyli, yəni Yarqunat.

Övladını zamanın qaydalarına təslim edib onun hiss-

“Soyuq günəş” filminin mövzusu izləyiciyə çox təsir edir. Və ən təsirli olan məqam bu filmin mövzusunun gerçək həyatdan götürülməsi və məhz həqiqətlərin lentə alınmasıdır. Filmin çəkilişi üçün seçilən məkan, obrazların xarakteri, ləzgi xalqının adət-ənənələri, yaşam tərz, arzu-istəklərinin ifadəsi, hətta qəhrəmanların geyimlərinə qədər hər bir kiçik detal ideyaya xidmət edir. Filmin uğuru haqqında sonsuz qədər danışmaq olar. Lakin hər bir uğurlu işdə olduğu kimi, irili-xırdalı qüsurları da yox deyil. Apardığım kiçik araşdırma göstərdi ki, izləyicilərin rəylərində əksəriyyət Yarməti vəfasız, xəyanətkar adlandırır. Və

lərini heç sayan - Eminat. Gəlin onların dialoquna diqqət yetirək:

Yarqunat: Kənddə Osman qədər zəhləm gedən ikinci bir adam yoxdur. O haçandan kişi olub?!

Eminat: Az, sən nə bilirsən kişi nədir, hə?! Elə şeyləri bilmək üçün sən hələ uşaqsan.

Yarqunat: Uşağamsa, onda niyə məni başınızdan tez eləmək istəyirsiniz?”

Bu dialoqda da ananın öz fikirləri arasında yaranan ziddiyyətin şahidi oluruq. Və elə indi də övladına “sən bilməzsən” - deyib onu uçuruma yuvarladan valideynlər göz önünə gəlir.

Yarqunatın böyük ürəyi və böyük sevgisi sadəcə Yarmətə sona qədər sadıq qalması ilə görünür. Yarmətin anasına yorulmadan son nəfəsinə qulluq etməsi, onun evinə köçməsi, onun nəslindən olan uşağı götürüb savadlı bir övlad kimi böyütməsi və s. Yarqunatın xarakterini tamamlayır. Əsl saf sevgi elə belə olur!

Ən acı gerçək isə müharibədir. Nədənsə, məhz müharibə xəbəri daha çox təsirlidir filmdə. Adı üstündə - MÜHARİBƏ. Yarımçıq qalan xəyallar və talelər, işığı sönmə, zülmətə qorq olan evlər, dul qalan qadınlar, bir gecədə saç ağaran analar və qəddi əyilən atalar. Nə yaxşı ki, biz zəfər çaldıq. Amma bununla belə, müharibənin bu amansızlığı da qaçılmazdı. Filmdə də belə bir səhnə var:

“Kimisi qalib qayıdan yoldaşının, qardaşının, oğlunun şərəfinə süfrə açıb deyib-gülür. Amma kimisi də yollara baxıb, “bəş mənim balam niyə gəlmədi” deyib köks ötürür.

Yarqunat belə bir cümlə işlədir filmdə: “Yarmət, bizi Allah yox o ZALIMLAR ayırdı!” Zalım olan tək cəmə mühit, adamlar, sevgini əsrlər boyu cinayət bilən nandanlar deyil. Həm də müharibədir... Hadisənin gerçək olması bir daha göstərir ki, həqiqi eşq sadəcə əfsanə deyil. Sevgi hər zamanda, hər dövrdə var və olacaq. Amma gerçək sevgi hekayələri acı sonluq və hicranla bitir! Əsl sevənlər qovuşa bilməyib dastana dönənlərdir!

Paşayeva Ülkər

Doğrusu, indiki zamanda kiminsə şəxsi vəsaiti hesabına film çəkməsi elə qəribdər ki... Axı balaca, ya böyük büdcəsi olan hər kəs bir az daha çox qazanmağa, hətta varlanmağa çalışır. Sosial şəbəkələrin alver məkanına çevrildiyi bir zamanda, hər kəsin reklam, nə bilim “gəl ay müştəri” hayında olduğu vaxtda Sədaqət Kərimovanın ssenari yazması və öz vəsaiti ilə çəkilməsi çox təsirləndirdi gəncləri. Üstəlik, pandemiyanın filmin təqdimatını əngəlləməsi, ekran işinin kinoteatrlarda nümayiş edilərək gəlir gətirməməsi də başqa problem idi. Müəlliflərin heç nəyə baxmayaraq filmi gənclərə hədiyyə etməsi, ictimaiyyətin ixtiyarına belə təmənnasız verməsi pandemiya dövrünün ən böyük təsəllisi oldu, deyə bilərik. Bütün sənət ocaqlarının bağlı olduğu bir vaxtda, yeni əsərlərin qurulmadığı, filmlərin çəkilmədiyi bir zamanda “Soyuq günəş” ciddi bir hadisə oldu.

Filmin ilk kadrlarından xoş bir ab-hava duyulur. Bir azdan sevgi iri planda görünəcək - Yarmət və Yarqunatın sevgisi. Bu saf sevgi onların aid olduğu xalqın - ləzgilərin adətləri ilə yanaşı verilir. Nə yazıq ki, bu

adətlərin içərisində sevinc gətirəni də var, kədər gətirəni də. Sevinc gətirən toy adətidirsə, kədər gətirən valideynlərin balalarına azadlığı çox görməsidir.

Rejissorun ən böyük uğuru elə bu iki ab-havanı yanaşı göstərə bilməsidir. Kino tariximizdə başqa bir sevilən film də belə adətlər əks olunub. V.Mustafayev və C.Mirzəyevin “Bəyin oğurlanması” filminə həm toy adətləri, etnoqrafik detallar və bir-birini saf sevgilə sevən gənclərin mübarizəsi yumoristik müstəvidə göstərilib. “Soyuq günəş”də isə hər kadr kədər, göz yaşı, təəssüf oyadır.

Filmi araya-ərsəyə gətirən komandanın peşəkarlıq səviyyəsi haqqında birmənalı söz demək çətindir. Bir tərəfdən kiçik vəsaitlə çəkilən ekran işində hansısa uyğunsuzluqlar da təbiidir. Amma digər tərəfdən məsələn, Yarmətin qoca vaxtının ruhsuzluğu, yaxud yaşa dolmuş Yarqunatın zarafatlarının duzsuz təsir bağışlaması bu məqamların daha incə işlənməsi arzusu yaradır.

Filmi yazılmış rəyləri incələyəndə çağdaş tamaşaçının, xüsusən gənclərin belə filmlərə ehtiyacını hiss etdim. Sadəcə “Yarqunat” mahnısının hitə çevrilməsi də bu reallığın, ehtiyacın göstəricisidir.

Yeni əsrin köhnə sindromu - Xəsislik

Orta məktəbin 9-10-cu siniflərində oxuyanda şeirlər yazırdım. Təbii, hansısa qəzet səhifəsində dərc olunmaq istəyim də aşırı-daşırdı. Belə məsələlərə daha çox yaradıcı insan münasibətilə yanaşan atam hər dəfə mənim ilk qələm təcrübələrimi oxuyub, dodaqaltı gülümsünür, sirli bir təbəssümlə “çap olunmağa tələsmə” - deyib tez də mövzunu dəyişirdi. Mən 11-ci sinifdə də oxuyanda da belə oldu. Atam yenə də “tələsmə” dedi. Ali məktəbin birinci kursunu da çap olunmaq is-

təyim eyni sirli təbəssümlə qarşılandı. Ancaq bu dəfə əlavəsi də oldu: “Çalış öz üslubunu tap, sözə qarşı xəsis ol”... Bu “üslub axtarışı” olan şey nəydisə, heç özüm də bilmədən məni Q.Q.Markesin, V.Folknerin, Heminqueyin, Herman Melvilin, Cəlil Məmmədquluzadənin, Anarın, Elçinin və başqalarının çoxsaylı cildlərindən keçirdi. Bu cildlər mənə sözün sanballı, xəsis boyalarla verilən ənginliyini anlatdı. Sözə münasibətdə xəsis olmağın zəngin üfüqlərini açdı önümdə. Burası öz yerində... Ancaq cəmiyyət, insanlıq üçün çox ağır olan xəsislik sindromu haqqında yazmaq istəyimin yolunu da bağlamadı... Gördüm ki, bu sindromun dünya ədəbiyyatından keçən bir ayırı üzü də varmış.

Bu aləmi özlərinə məxsus xarakterik simaları ilə çoxsaylı obrazlar sistemi, qalereyası izləyir. Ən müxtəlif baxış bucaqlarından nəzər salınsa da, dönə-dönə çözülsə də, bu mövzuya qayıdış ehtiyacı vaxtaşırı fikri, düşüncəni özünə çəkir. Necə ki, qədim Roma yazıçısı Tit Mark Plavtdan yönü bəri Aristofan, Şekspir, Balzak, Molyer, M.F.Axundzadə və başqaları eyni mövzu üzərinə dönə-dönə qayıtmışlar... Ancaq ha yazılır, göstərilir, deyilir, gorbagor olmur ki, bu naqis xislət... Xərçəng kimidir. Bütün zamanların bəlasıdır. Kök atır. Yeni dövrə yeni sifətlərlə adaptə olunur. Beləliklə, ədəbiyyatın məşhur tiplərini, bu tiplərin xislətlərini əsrdən-əsrə, ölkədən-ölkəyə daşıyırlar. Həmin daşınmışlar haqqında yazmaq istəyirəm.

Olduqca, həddən ziyadə gülüş, ironiya doğuran bir

səhnədir, elə bir o qədər də ağırlı, acı göz yaşı doğuran gerçəklik...

Deməli, heç gözləmədiyi halda ağzına qədər dolu qızıl küp tapmış Evklion sahib olduğu xəzinəni gözdən iraq yerdə saxlamaq üçün hər cür cəfaya qatlaşmalı olur; çoxsaylı çalalar qazır, yatıb-dincəlməyi özünə qadağan edir, xidmətçiləri qarabaqara izləyir, doğma qızının qayğısına qalmağı belə unudur... Ən gülməlisi (eyni zamanda da ağlamlısı) o olur ki, həyətdə eşələnən xoruzdan belə şübhələnməyə başlayır. Şəklənir. Elə bilir xoruz onun gizli xəzinəsinin izinə düşüb, yeri eşməsi, vurnuxması qızıl küpünü əldə etməsi üçündür.

Xəsislik dünya ədəbiyyatında bu mövzuda yazılmış ilk əsərin baş qəhrəmanı Evklionun həyatını zülmətə belə çevirir. Evklion, qədim Roma yazıçısı Tit Mark Plavtin "Xəzinə"sinə bu miskin görkəmilə düşür. Bu mövzu dünya ədəbiyyatına bu miskin xislətdən şəxələ-nir. O yerə qədər ki, görkəmli fransız yazıçısı J.B.Mol-yer dünyaca məşhur "Xəsis" komediyasını yazarkən "Xəzinə" sahibinin utancverici cizgilərindən, əsərdə təsvir olunan hadisələrin gedişindən bol-bol istifadə etmişdi. O yerə qədər ki, bu bəhrələnmələr çox vaxt eyniyyət təşkil edir... Və ən qərribəsi də odur ki, bu bənzəyişə görə heç cənab Molyeri qınamaq da olmur. Çünki xəsisliyin gerçək mənzərəsi belədir.

Bu, üçkünc tikana bənzər elə bir xislətdir ki, hansı üzünə çevirsən, qarşına eyni biçimdə çıxacaq. Elə dünya ədəbiyyatı xəsislərinin bir-birinə bənzərliyi, əksər halda bir almanın iki üzünə oxşamaları da bu məlum xislətdən irəli gəlir. Təbii ki, hər bir xəsisin öz milli kimliyi, yaşadığı zaman, mühit və coğrafi ərazi nəzərə alınmaqla...

Bu mövzuda ən diqqətçəkən cəhət ondan ibarətdir ki, zamanın, vaxtın, vədənin yaşı min illərlə ölçülən əvəzlənmələri artıq əsrlərarası mirasa dönmüş xəsisliyin təbiətində heç bir dəyişikliyə nail olmayıb. Yəni xəsislik sindromu öz təbiətinə xilaf çıxmayıb. Gözdə-qulaqda olmaq həssasiyyəti, təşvişi, instinkti sayıqlıq həyəcanı bir əldən o biri ələ ötürülüb. Ola bilsin ki, xəzinə miqyası, tutumu bu təlaşların üstünə yeni və daha

tələtömlü, səksəkəli çalarlar gətirib, zəncirvari bağlılıqlar, instinkti əlaqələr şəbəkəsi meydana gətirib. Ancaq bu mərazin toyuq, cücə, xoruz eşələnməsindən belə, ən cüzi titrəyişə, hərəkətliliyə qarşı səksəkəsi dəyişməyib, eynilə Evklionun qorxu, təlaş dolu durumunu anladır. Yəni "bu səri-çəşmə əzəldən bulanıb, ey qafil..." Şekspirin "Venetsiya taciri"ndəki Şeylok, Balzakın, "Qobsek"indəki Qobsek, Molyerin "Xəsis"indəki Qarpaqon, M.F.Axundzadənin "Hacı Qara"sındakı Hacı Qara eyni bulantılardan gəlir. Aristofan (e.ə. 446-cı il) "Sərvətində eyni xudbinliyin faciəsini anladır. Fərq dövrün diktəsindən irəli gələn və yazıçı mövqeyi, yazıçı şəxsiyyətilə şərtlənən cəhdlərdədi... Bu mövzuda kim hansı hədəfi vurmaq istəyibse, o yeri nişan alıb. Bütövlükdə, bütün xəsislərin bir düşkünlüyü, eyni mə-rəzi var.

Onlar, bir əsas cəhət birləşdirir ki, istənilən halda ən yaxın ətraflarının dili, əli, oyunları vasitəsilə ələ verilir, ifşa olunurlar. Onların əməlindən ilk növbədə öz yaxın ətrafları, doğmaları əziyyət çəkir, utanc hissi keçirirlər.

Həyatda dibi olmayan bir çəllək, quyu acgözlüyü yaşayan bu bədbəxt tiplər "nə özüm, nə də başqaları" düşüncəsinin daşıyıcılarıdır. Onların acıqları pula, sərvətə olan düşkünlükdür. Axmaqlılıqları üzərinə xəsislik mə-rəzi də əlavə olunmuş bu insanlar üçün artıq, hazır bir yarlıq mövcuddur: "Xəsis!" Hansı zaman və məkan daxilində yaşayıb, fəaliyyət göstərmələrindən asılı olmayaraq, bu xislət onları eyniləşdirir. Deyək ki, Plavtin xəsis qəhrəmanı Evklion bir parç suya qənaət məqsədilə üzünü göz yaşı ilə belə yumağa başlayırsa, Molyerin Qarpaqonu 10-15 nəfər qonağı 5-6 nəfərlik yeməklə yola verməyin üsulunu icad edir. Mirzə Fətəlinin Hacı Qarası pul üstünə pul gətirmək naminə ömrünün ixtiyar çağında qaçaqmalçılığa qurşanmağı belə özünə rava bilir. Bu xarakterləri ilk növbədə var-dövlətə olan hərislik birləşdirir. Fransız Jan Rasinin faciə qəhrəmanı Fedra günahlarının bağışlanması üçün Allaha yalvarmaq əvəzinə göydəkinə deyil, özünün yerdəki Allahına - qəlbində daşdığı İppolita üz tutduğu kimi, xə-

sislik mərəzinin daşıyıcıları olan bütün Qarpoqonların tapındığı, etiqad etdiyi istinad nöqtəsi var-dövlət, pul hərisliyidir. Qarpoqon obrazı Molyer üçün ilk növbədə sərvət hərisliyinin mahiyyətinin, bu xəstəliyin təbiətini sağalmaz sindrom kimi cəmiyyətə təqdim etmək üçün vasitə idi. Hər nəsnənin mahiyyəti, gerçək təbiəti Molyeri lap gəncliyindən maraqlandırmışdır. Hələ 7 il müddətinə Klermon kollecinə təhsil aldığı illərdə o, Roma şairi Tit Lukresinin “Şeylərin təbiəti haqqında” poemasını fransız dilinə tərcümə etmişdir. Və təbii ki, onu bu tərcümə işinə cəlb edən başlıca səbəblərdən biri elə həmin “şeylərin təbiəti”nə olan ciddi maraq hissi olmuşdur. Onu əhatə edən “şeylərin təbiəti”ni bütün çılpəqlığı ilə sərgiləməyin yolu isə Molyer üçün ilk növbədə səhnədən, teatrdan keçirdi. Bu fikrin onun mənsub olduğu Poklenlər nəslinə üçün arzuolunmazlığı

belə gənc ədibi yolundan döndərə bilmir. Soyadını dəyişib, Molyer фамилиясы götürməli olur. Və bu təxəllüs altında cəmiyyətdə olan nöqsanlara öz “gülməli poemaları” - məşhur komediyaları ilə ağır zərbələr vurmağa başlayır. Bilirdi ki, “Ciddi nəsihətin ən yaxşı nümunələri belə satira ilə müqayisədə çox zəifdir”. Bilirdi ki, “teatr böyük islahedici qüvvəyə malikdir”. Və Molyer ilk növbədə bu böyük islahedici qüvvəyə malik teatrın, bədii, satirik gücün öldürücü zərbəsini hər cür xudbinliyə, xəsis, acgöz təbiətlərə qarşı endirirdi. O, komediyanı “insan nöqsanlarını maraqlı hadisələrin

nəqli ilə aradan qaldırmağa yönəlmiş gülməli poema” adlandırdı. Dövrün nöqsanlarını ortaya qoymaq onun bacardığı ən ümdə vəzifə, iş idi. Bu nöqsanlarsa, birmənalı olaraq, qırxayaqlı həşərat, böv kimidir. Onun bir caynağını mənqirlədiyi səhnədən qoparıncə, o biri caynağıyla yapışır. Birinin arxasınca o biri gəlir. Necə ki, xəsislik simvolu Qarpoqonun ardınca başqa bir coğ-

rafi ərazidə özünəməxsus, tipik xarakteri olan Hacı Qara peyda olur. İctimai quruluşlar dəyişir, ancaq hər yeni dövr özünün xarakterik, tipik Qarpoqonları, Hacı Qaraları üçün münbit mühitini də gətirməmiş olmur. Xəsis Qarpoqonların, Hacı Qaraların əsəbləri olan yeni iş adamları, sahibkarlar zümərəsi yetişir. Cəmiyyətin bu yeni təbəqələrinin gerçək obrazlarını ortaya qoymaq üçün yeni Molyerlərə, Mirzə Fətəliyə ehtiyac da bu yöndən yaranır. Hər birinin taleyini, sonunu eyni həyat gerçəkliklə-

ri izləmiş olsa da belə: Paris arxiyepiskopu Qarley de Şanvallon fransız Molyerin xristian adətincə dəfn olunmasını qadağan etmişdi... Əmmaməliyə Mirzə Fətəlinin müsəlman qaydasınca dəfnini əngəlləmişdilər. Hər iki sənətkar allahsızlıqda suçlayıb dəfninə gəlməkdən imtina etmişdilər...

Görünür, cəmiyyətin ciddi nöqsanlarına ağır zərbə endirənlərin həyatını qısqanc, qısır, xudbin, xəsis təbiətlər mütləq şəkildə izləməkdədir. Həyatın gedişi bu əksliklərin mübarizəsindədir. Çıxış yolu xəsisliyin, xudbinliyin qısırlaşdırılmasındadır!

Gənc heykəltəraşın vəfa borcu

Payız/2021

Rəssamlıq Akademiyasında kiçik bir emalatxanaya daxil olar-olmaz heyrət bürüyür adamı. Bapbalaca məkana dünyanı sığışdırmaq olarmış sən demə... Bura gənc heykəltəraş Fərid Məmmədovun emalatxanasıdır. Hələ ilk işlərinin yer aldığı bu kiçik məkanda elə gur işiq var ki... Baxdığın hər işdən, hətta yarı-yarımçıq işlərdən də o işığı - istedadı duymaq, hiss etmək olur. Bu maraqlı, düşündürücü sənət nümunələrinin 25 yaşlı bir gəncə aid olması inanılmazdı. Həm də heykəltəraşlıq sənət növünə gənclərin marağının azalmasını nəzərə alsaq, Fərid Məmmədovun istedadı, öz işinə sevgisi qənimət sayıla bilər. Kiçik və irihəcmli işləri bir-bir incələyirəm.

Zamanın qəniməti olan çağdaş insan çox maraqlı ifadə edilib.

Köhnə və yeni Bakı bir narın içərisinə yerləşdirilib.

Hələ müasir gənclərin dilindən düşməyən "başını burax" - ifadəsinin əksi, necə də gülməlidir.

Bunlardan danışa-danışa emalatxananın ən əzəmətli və qeyri-adi məqamına yetişirəm. Bu,

şəhid Vüsal Musayevin heykəlidir. Fərid 44 günlük müharibədə çiyin-çiyinə döyüşdü-

yü və şəhidlik zirvəsinə yüksələn dostunun adını bax belə əbədləşdirib. Gənc

heykəltəraş şəhid dostunun heykəlini sıgallayır, sanki öz səhvlərini

axtarır, düzəliş edəcəyi incəlikləri seçir. Qəhərlən-

diyini hiss edirəm...

- Fərid, təşəkkür edirəm ki, müsahibə verməyə razı oldunuz. Burdakı ab-havadan yalnız öz işinizə kökləndiyinizi hiss edirəm. Ona görə bəlkə bu işlər haqqında danışmaq da ürəyinizcə deyil...

- Əksinə, ürəyimcədir! Məhz Vüsalın adına görə bu gördüyüm işə marağınızın yaranması sevindirdi

məni. Əvvəlcə onu deyim, sanki Vüsal mənə yaşamağı öyrətdi. Bunu elə döyüşlər vaxtı da başa düşmüşdüm. Amma indi heykəlini yaratdıqca düşünürəm o, mənə sənətimi də yenidən, daha dərinədən öyrədir. Heykəltəraşlığa meylim uşaqlıqdan yaranıb. Anam deyirdi əlinə plastilin düşən kimi nəse yapırdın... (gülür) Bunu yapacağımı düşünməzdim amma.

- **Oxucularımız bioqrafiyanız, fəaliyyətiniz haqda az xəbərdardırlar. Bəlkə kiçik bir məlumat verəsiniz...**

- İlk dəfə gül düzəltmişəm plastilindən... Yəqin elə ordan başlayır hər şey. Çox böyük marağım olub bu sənətə. Erkən yaşlarımdan düzəltdiyim kiçik fiqurlarla sərgilərə qatılmışam, sertifikatlara layiq görülmüşəm. Böyüklərim bu marağımı görüb yönləndiriblər məni, 6-cı sinifdən İncəsənət gimnaziyasında təhsil almışam. Orda ixtisas fənləri içərisində heykəltəraşlıq istiqaməti də vardı. Məktəbi bitirib əsgəri xidmətə getdim. Qayıtdıqdan sonra Rəssamlıq Akademiyasına qəbul olundum. Təsəvvür edin ki, ayrı heç bir ixtisas yazmamışdım seçim edəndə. Yalnız bu ixtisası istəyirdim.

- **Müəllimləriniz kim olub bəs?**

- Əvvəlcə İslam müəllimdən dərs alırdım. Son-

ralar Fuad Salayev, Akif Əskərov, Ömər Eldarovdan da dərslər aldım. Hal-hazırda da təhsilimi magistratura pilləsində davam etdirirəm.

- **Seçdiyiniz peşənin elmini də öyrənmək, hətta müəllimləriniz kimi ardıcılarınızı yetişdirmək istəyirsiniz?**

- Xeyr, mənim dərs demək fikrim yoxdur. Sadəcə müharibəyə gedib qayıtdıqdan sonra özümə tələblərim çoxaldı. Bu işi daha dərinləndirən öyrənmək qərarı verdim. Tələbəlikdə anatomiya elmindən başlamışdım heykəltəraşlığı öyrənməyə. Çünki canlı insanın quruluşunu, onun əzələ sistemini öyrənməsən, heykəl yarada bilməzsən. Döyüşlərdən sonra hiss etdim ki, sanki formatlanıb beynim, ona görə hazırlayıb magistr pilləsinə daxil oldum. Verdiyim fasilədən sonra təhsilimi davam etdirmək sadə olmadı. Qanun çərçivəsində bir sıra imtahanlar verməli, mər-

hələlərdən keçməli idim. Sağ olsun əziz Ömər Eldarov başda olmaqla Akademiyamızın əməkdaşları. Bu yolda mənə hər cür dəstək oldular.

- Bəs döyüşlərdən əvvəl necə idi planlarınız? Müharibə nəyisə dəyişdimi?

- Səmimi deyəcəm, mən özümü çox xoşbəxt hiss edirəm ki, bu 44 günlük Zəfər döyüşlərimizdə iştirak etdim, ilk gündən qatıldığım müharibədə Şuşaya kimi gedib çıxdım. Sanki Allah mənə şans verdi. Uşaqlıqdan rəhmətlik Çingiz Mustafayevin çəkdiyi kadrılara baxırdım, onun necə igidlik göstərməsindən təsirlənirdim, düşünürdüm - mən də belə olaram, heç vaxt silahı qoyub qaçmaram. Elə bil Allah bu şans verdi ki, özümə sübut edim özümü, dedi - get görüm, qaçaqsa ya yox...(gülür)

- Vüsalı necə tanıdınız, onun hansı cəhəti bu heykəlin yaranmasına səbəb oldu?

- Məncə, onu tanıyan, onunla birgə döyüşən hər kəs bu fikri təsdiqləyər ki, Vüsal bambaşqa adam idi. İnanırsız, o, ən çətin vəziyyətdə də söz tapırdı deməyə, hamını ruhlandırır, üzündən işıq yağır, elə bil. Mən ehtiyatda olan çavuş kimi təlimlərə qoşulmuşdum, elə Vüsalla da orda tanış olmuşduq. Yəni hələ müharibədən öncə... Bilirsiniz, adamların mənfi cəhəti də olur, müsbət də. Bu, normaldı. Amma mən onda bir cəhət də mənfi cəhət görmürdüm, indi də yalnız yaxşılıqları ilə xatırlayıram onu. Birgə çox vaxt keçirirdik, bəlkə mənim illərlə tanıdığım, ünsiyyətdə olduğum adamlar onun qədər doğma deyilələr. Qısa zamanda qardaş, həmdəm, dost olmuşduq.

- Müharibə insanların əsl simasını üzə çıxarır...

- Bəli, məhz bunu demək istəyirdim ki, elə yerdə adamların əsl xarakteri görünür. Çünki ölümlə üz-üzə olan adam nəyisə oynaya, qura bilməz. Təsəvvür edin ki, elə yerdə Vüsal hamının sevimlisi idi. Onu hamı çox istəyirdi. Biz Ərgünəş yüksəkliyinə qalxırıdık. Tapşırıq gəlmişdi. Həmin gün mən uşaqlara demişdim ki, ad günündü. Amma ad günüm avqustdadı, sadəcə elə bilirdim həmin yüksəklikdə şəhidlik mənə qismət olacaq. Ona görə elə demişdim. Ancaq şəhidlik zirvəsi Vüsala qismət oldu. Ən doğma adamlarımı da itirmişəm, amma Vüsalın ölümü qədər təsirli nə isə yaşamamışam. O təpədən düşəndə bir az özümə gəldim... Və əhd elədim ki, sağ qalsam, Vüsalın heykəlini yaradacam. Mən onun haqqında, oradakı davranışlarından danışsam, elə bilərsiz ki, nəyisə bəzəyirəm, mübaliğəyə yol verirəm, amma inanın, tam başqa insan idi.

- Onun heykəlini yaradarkən hansı elementləri əsas götürdünüz?! Onun xasiyyətinə xas olan hansı cəhəti qabartmışız, sizcə?

- Onu qayanın üstündə qürurlu və məğrur duruşu ilə göstərməyə çalışmışam. Mənim üçün o, hər zaman elə qalacaq. Bəlkə də elə durmamışdı orda, amma mən indi xəyalımda o cür görürəm onu: Uca zirvədən bizə baxır! Heykəlin solundan baxsaz, qürurunu, mərdliyini, sağından baxsaz, təbəssümünü görə bilərsiniz. Bir sözlə, onun gücünü daha dəqiq ifadə etməyə çalışmışam.

- Ailə üzvləri bu heykəli görüb-

İrmi? Necə reaksiya veriblər?

- Mən müharibə bitəndən, qələbəmizdən sonra evə qayıdanda uzun müddət gedib onun ailəsi ilə görüşə bilmirdim. Alınmırdı, ayağım getmirdi, nə deyəcəyimi bilmirdim. Deyib yaralarını qanatmaq istəmirdim. Sadəcə qardaşına demişdim niyyətimi. Bu heykəli ilk olaraq diplom işim kimi yaptım. Bu müddətdə onun ailəsinə heç nə demirdim. Təxminən 7-8 ay çalışdım, əlimi işə yatırımağa çalışırdım. Nəhayətdə şükür ki, alındı. İndi Xırdalanda onun yaşadığı evin yerləşdiyi küçəyə Vüsalın adı verilib. Arzum odur ki, bu heykəl də həmin küçədə ucaldılsın. Ümid edirəm ki, yerli icra orqanları da buna biganə qalmazlar.

- 44 günlük müharibə və zəfərimiz bədnam qonşuların sənətə də necə qənim kəsildiyini göstərdi. Tarixi abidələrimiz dağıdılıb, yurdlar viran qoyulub. Sənət adamı kimi necə təsir edirdi sizə bunları seyr etmək?!

- Əlbəttə, üzürdü gördüklərimiz, amma həm də nikbin idik. Oranın təbiəti, mənzərəsi minbir sənət nümunəsindən daha təsirlidir. Məsələn, Füzuli bilirsiniz, dağıdılıb başdan başa, amma orda axşamçağı topa-topa buludları seyr edib heyrlənirdim, deyirdim İlahi, mən bunları görmədən necə sənətlə məşğul ola bilərdim?!

- Demək ki, sənətinizin dərinliklərinə yiyələnmək üçün həyat təcrübəsinin, görüb-götürməyin əhəmiyyəti böyükdür...

- Əlbəttə, çox böyük. Xəbərsiz adamlar bizim nədən təsirləndiyimizi təsəvvür etməzlər. Amma bütün başqa sənət sahələrində olduğu kimi, heykəltəraşın da həm gördükləri, həm də oxuyub öyrəndikləri küll halında təsir edir ona...

- Bir neçə nümunə gətirə bilərsinizmi?

- Məsələn, bir çoxları İmadəddin Nəsimini əzabın simvolu kimi görür. Mən onu oxudum və onu elmin, kitabın içində hiss etdim, o cür gördüm. Əgər Nəsimi hər yerdədirsə, mənim gördüyüm Nəsimi kitabın içindən çıxır...

- Bəs sənəti ilə sizə təsir edən, özünü ustad bildiyiniz heykəltəraşlar varmı?

- Əlbəttə, çoxdur. Sadalamaqla bitməz. Amma təbii klassikanın yerini heç nə vermir. Bilirsiniz, bizim indi əlimizdə bütün müasir texnika, lazım olan hər bir ləvazimat, alətlər var. Belə şəraitdə qarşıya qoyduğunuz məqsədə çatmaq, istədiyi yaratmaq çətin deyil. Sadəcə zəhmətdən qorxmamalısınız və Tanrının verdiyi istedadı azadlıq verməlisən. Ancaq təsəvvür edin öz zamanında Leonardo Da Vinçi o cür sənət əsərlərini yaradıb. Heç bir texnika və köməkçi ləvazimatlar olmadan. Bunu daim düşünürəm... Dahilik elə budur. Onların etdiyi...

- Fərid, son illərdə Bakının simasının daim dəyişdiyini görürük. Bu yeniliklər içində təzə hey-

kəllərin də öz payı var. İstərdim bir gənc mütəxəssis kimi son zamanlarda qoyulan heykəllər haqqında danışasız...

- Çətindi bu suala cavab vermək. O heykəllərin müəlliflərini tanıyıram, izləyirəm, hörmətim var hər birinə. Amma heykəltəraşlığın bir qanunu da var ki, istərdim ona əməl olunsun. Hansısa iş sifariş olunur, qonorarı ödənilir və vaxt qoyulur müəllifə. Qısa müddətdə hazırlanıb təhvil verilməlidir əsər. Axı heykəli yaratmaq, yapmaq işin bir tərəfidir, digər məsələ ona ruh verməkdir. Baxın, o ən incə detallar, ştrixlər var ki, onlar zaman alır, bəlkə bir balaca element üçün illər lazım olur heykəltəraşa. Kənardan sadə görünür, amma bunlar əsəri canlı edir, təsir gücünü artırır.

- Son olaraq planlarınızdan danışmağınızı istərdim...

- Planım daha çox işləmək, peşmə daha dərinlən yiyələnməkdir. Ömər Eldarov mü sahibəsində deyir ki, hansısa şairin heykəlini yaradacaqsa, ilk olaraq onun əsərlərini oxumağa başlayır və zamanla obraz yaranır beynində. Mən bu fikirlə tam razıyam və deyə bilərəm ki, bizim işimiz hər zaman əlifbadan başlanır.

- Bəs arzunur var?

- Bəli. İstəyirəm elə səviyyədə işlər ortaya qoyum ki, o əsərləri görənlər insanlara nə demək istədiyimi, niyyətimi, ideyama duya bilsinlər.

- Məgər bu, yalnız sizdən asılı işdir?

- Xeyr, arzum ikitərəflidir görünür. Cəmiyyətə də belə bir sənət duyumunu diləyirəm...

- Təşəkkür edirəm maraqlı söhbət üçün...

- Mən təşəkkür edirəm. Sizə və dərginizə uğurlar diləyirəm, çox xoş oldu!

Nəzrin

Fotoların dili ilə...

İçərişəhərin tam mərkəzində “Zəncirli ev” kimi məşhur olan bina yerləşir. Bu binaya kənardan baxanda onu hökmlü kraliçaya bənzədirəm. Zərifliyi qadın assosiasiyası yaradır, başındakı zəncirli tac isə onu daha hökmlü, əzəmətli göstərir. Bələdçi ilə söhbət edə-edə bina haqqında öyrənirəm. Aldığım məlumatlar o qədər maraqlıdır ki, vaxt uçur elə bil.

Deməli, bu zəncirli bina XX əsrin əvvəllərində inşa edilibmiş. 1920-ci ildə tacir Hacı Məmmədhusəyn Məmmədova məxsus olan mülkü 1928-ci ildə İçərişəhərin tanınmış tacirləri sayılan Məlikov qardaşları satın alırlar. 1930-cu ildə isə Sovet hökuməti tərəfindən müsadirə edilərək dövlət istifadəsinə verilən bina N.Nərimanov adına tikiş fabriki kimi fəaliyyət göstərir. Mülkün son sahibi Məlikov qardaşları olduğundan bina Məlikovların mülkü kimi tanınır...

Bələdçi danışır ki, Zəncirli bina memarlıq üslubuna və bədii estetik görünüşünə görə XX əsrin əvvəllərində İçərişəhərdə inşa olunmuş memarlıq abidələri içə-

risində özünəməxsusluğu ilə seçilir. Uzun illərdir, binada AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun Arxeologiya və Etnoqrafiya Muzeyi fəaliyyət göstərir. Bu muzeyi gəzib baxmaq maraqlı olar. Amma hələlik diqqətimi Bakı Fotoqrafiya Evi cəlb edir.

2019-cu ildə “İçərişəhər” Dövlət Tarix-Memarlıq Qoruğu İdarəsinin dəstəyi ilə elə haqqında danışdığım Zəncirli Binada açılan “Fotolar cənnəti” adlandırılan biləcəyim məkandan yan keçmək mümkün deyil. Həm də bu qədimlik içərisindəki müasirliyi də görməyə səbirsizlənirəm. Elə içəri girən kimi ab-havanı duyuram, Pikassonun Hernikasını xatırladan, divara vurulmuş saat mexanizmi məkanın konsepsiyasını ifadə edir. Zaman fotolarda əksini tapıb və hər foto əslində canlı, hərəkətli tarixdir.

Bakı Fotoqrafiya Evinin dörd geniş və işıqlı sərgi zalı var, onun ekspozisiyasına milli, sənədli və dünya fotoqrafiya sənətinin inciləri daxildir.

Sevinirəm, çünki Bakı Fotoqrafiya Evinin ilk sərgisi

olan “İçərişəhər”i görmək fürsəti qazanıram. Bu foto-layihə yarım əsr ərzində Şəhər və Fotoqraf arasında gedən dialoqu izləməyə imkan verir. Baxdıqca eyni məkanların keçmiş və müasir görüntüləri o qədər təəssürat doğurur ki... Başa düşürsən ki, illər ərzində şəhərin sadəcə landşaftı, hava və işığı deyil, optikası da dəyişilib. Məhz fotoların diliylə bu fərqləri izah etmək son dərəcə orijinal yanaşmadır.

Bələdçi xanım da bu üstünlükləri vurğulayır və söyləyir ki, sərgi öz mövcudluğunu “zaman səyyahları” olan iki şəxsən - Sənan Ələsgərov və Bəhrüz Hüseynzadənin foto kolleksiyasına, daha doğrusu, onların fotoqrafiyaya olan fərqli yanaşmasına borcludur.

Onu da öyrənirəm ki, fotoqraf və tədqiqatçı Bəhrüz Hüseynzadə artıq bir müddətdir ki, fotoşəkil toplamaqla məşğul olur. Hazırda onun kolleksiyasına XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəlinə aid yüzlərlə orijinal fotosəkil, estamp, çap və rəqəmsal formada olan 20 min təsvirin cəmləndiyi arxiv daxildir.

Fotoqraf və rəssam Sənan Ələsgərovun kolleksiyası isə İçərişəhərlə birbaşa bağlı olan dialoq əsasında ərsəyə gəlib. O, məhz bu qədim məkanda dünyaya göz açıb, burada boya-baş çatıb və artıq 40 ildir, İçərişəhərin foto-xronikasını yaradır. Fotodan-fotoya keçidlərimin necə ləng olduğunu hiss edirəm. Bəzən bir görüntü özünə yoluxdurur və o birinə keçmək çətin olur. Bu fotolardan İçərişəhərin sirli-sehrli görünüşündən başqa, həm də insanların məişətini, xarakterini duya bilərik. Baxdıqca başa düşürəm ki, açıq hava altında, canlı və hər an yenilənən, həmişə qədim, hər zaman müasir olan İçərişəhər özünəməxsusluğunu heç zaman itirməyəcək...

Bakı Fotoqrafiya evinin bir böyük üstünlüyünü, xidmətini də xüsusi vurğulamalıyam. Burda mütəmadi olaraq nümayiş edilən sərgilərdən savayı, fotoqrafiya sənəti üzrə kurslar, yaradıcılıq axşamları, mühazirələr, ustad dərsləri və foto-turlar təşkil edilir. Bütün bunlar da gənclərin özünüinkışafı üçün vacib məqamlardır... Doğrusu, müasir “Ayfon”lar zamanında, hər kəsin mobil telefonunu çıxarıb istədiyi mənzərəni çəkə bildiyi vaxt-

da foto sənətinin kölgədə qaldığını deyənlər var. Amma mən Bakı Fotoqrafiya Evinin ekspozisiyasını bircə-bircə gözdən keçirəndən sonra anladım ki, bu, çox yanlış fikirdir. Foto, əgər həyatın bir anıdırsa, hansı anı ya xalamaq, hansı məqamı əbədləşdirmək, həm də bunu peşəkar etmək xeyli vacibdir... Ona görə də baxdığım fotolardan sonra telefonumdakı şəkillərin bir qismini silmək qərarına gəldim. Çünki fotoqrafiya özü ayrıca bir incəsənət növüdür. Peşəkar fotoqrafların incəliklə işlədiyi, seçdiyi məqamlar rəssamlıq nümunələrindən heç də geri qalmır. Götürək elə əfqan “Mona Liza”sı adlandırılan məşhur fonu... Burda onun tarixçəsi ilə tanış oluram. 1984-cü ildə əfqan qaçqınlarının düşərgəsini gəzən fotoqraf Stiv Makkarri 12 yaşlı qızın görünüşündən, gözlərinin gözəlliyindən təsirlənir. Heç bir əlavə işıq effektindən istifadə etmədən bir neçə dəqiqədə müxtəlif rakurslardan çəkir qızı. Dünya onun həqiqi adını yalnız 17 ildən sonra biləcəkdi. Makkarri yazırdı: “Son 17 ildə bu qızla bağlı məktub və ya telefon mesajı almadığım bircə gün olmadı”.

2002-ci ildə Stiv Makkarrinin başçılıq etdiyi “National Geographic” qrupu, qızı tapmaq üçün Əfqanıstana gedir. O, təxminən 30 yaşındaydı artıq. Əfqanıstanın ucqar bir bölgəsində tapılan qızı Makkarri dərhal tanıyır.

Qızın adı Şarbat Gula imiş. Adının mənası “Çiçək şərbəti” anlamına gəlir. Gulanın bu çəkilişi yada salması çətin deyildi - bütün ömrü boyu onun cəmisi üç dəfə fotosu çəkilmişdi. Özü həmin məşhur portretini yalnız 2003-cü ildə gördü və əlbəttə ki, fotonun ona belə geniş populyarlıq qazandırdığından xəbərsizdi. Qəribədir ki, artıq ərde olan, övlad sahibi olan Gulanın əri onun fotolarının yayılmasına etiraz etməyib.

Bakı Fotoqrafiya Evində bu cür fərqli və öz tarixçəsi olan fotolara baxdıqca başa düşürəm ki, sənət əsərlərinin öz taleyi var. Gulanın fotoları onun özündən daha şanslı imiş. Onların taleyi daha firavan və gözəl oldu... Bəlkə ona görə ki, fotoqraf Stiv Makkarrni məhz unikal sənət əsəriylə onun görünüşünə başqa bir mənə, dərinlik verdi, onu ayrı cür təqdim etdi. Fotoqrafiya sənətinin üstünlüyü, qeyri-adiliyi də elə budur.

Əfqan “Mona Liza”sı Şarbat Gula. Foto Stiv Makkarrinindir

Bəbə səhnəsi... Şirinləşən “Qoğal”

Payız/2021

Balacaların diqqətini cəlb etmək çətindir - deyirlər. Müasir smartfon və planşetləri barmaq toxunuşu ilə idarə edən, istədiyi cizgi filmini tapıb baxan, böyüklərə bu bilikləri ilə dərs keçməyə hazır olan indiki uşaqları təəccübləndirmək həqiqətən sadə deyil. Ona görə bir neçə gündür ki, sosial şəbəkələrdə gördüyüm elan-

lar məndə maraq doğursa da, bir az da skeptik yanaşırdım. Gənc Tamaşaçılar Teatrı bapbalaca bəbələr üçün “Bəbə səhnəsi” yaradıbmış. Teatr verdiyi elanda qeyd edir ki, bu yeni səhnə əsərindən körpələrlə bərabər, onların anaları da zövq ala biləcəklər. Həm də tamaşa lap kiçik yaş qrupları üçün nəzərdə tutulub... Doğrusu, kafedə, yığıncaqda, dost məclislərində müasir anaların uşaqları susdurmaq və başını qatmaq metoduna fikir verəndə qanım qaralır. Dincəlmək istəyən gənc ana mənsəyi, mənası, ideyası bilinməyən oyun və cizgi filmlərinin, video materialların bol olduğu telefonu, planşeti verir balasına, vəssalam. Bununla da məsələ bitdi. Ona görə belə çətin və təzadlı vaxtda “Bəbə səhnəsi”nin balalara və onların analarına necə təsir edəcəyi çox maraqlıdır...

Bir neçə il öncə şəhəri tək-tənha dolaşdıq sonra uşaqlar üçün tamaşaya bilet almağım və balacalara qoşulub yalqızlığımı unutmağım yadıma düşür. Məncə, hər adamın özü üçün uydurduğu bir nağıla ehtiyacı var. Bəlkə çağdaş insanın özünə qapanması, məmnuniyyət duyğusunu itirməkdə olması da elə nağılların sıradan çıxması ilə bağlıdır. Yadımdadı, balaca olanda Cırdanın, Göyçək Fatimənin, Məlik Məmmədin nağılını davam etdirirdim öz aləmində. Uşaqlığım Naxçıvanda keçib və bu yerlərin sərt, cod təbiətini rəngləməyə məhz nağıllar aləmin imkan verirdi. Mənə elə gəlirdi ki, Batabat da, Əshabi-Kəhf də, İlandağ da sevimli qəhrəmanlarımdır

oylaqlarıdır. Məsələn elə İlandağın adı ilə bağlı bir neçə rəvayət var. Atam deyirdi ki, dağda və ətraf yerlərdə ilan çox olduğuna görə yerli adamlar buranın adını İlandağ qoyublar. Başqa variantda görə, keçmiş zamanlarda İlandağ adlanıb. Dağa bu adı Nuh peyğəmbər veribmiş. O, öz gəmisi ilə üzərkən qarşısına çıxan bütün dağlara adlar qoyurmuş. Əfsanəyə görə, Nuh peyğəmbərin gəmisi zərbə ilə dağa dəyib və dağ zirvəsi ikiye parçalanıb. Bu səbəbdən dağ Haçadağ adını alıb. Amma niyə-sə bu izahların heç birini qəbul etməirdim... Mənim öz rəvayətim, öz nağılım vardı. Ola bilməzdi ki, bu dağın arxasında Təpəgöz gizlənmişin... Ola bilməzdi ki, onu ram edən və cəngindən qurtulan igid bir gözəllə birgə xoşbəxtliyinə qovuşmasın. Yəqin zalım Təpəgöz də qəzəbindən elə zərblə vurub ki, dağ haçalanıb... Gördüyüm hər yer, hər gözəlliklə bağlı öz nağılımı uydu-

rurdum. İndi yaşımın bu çağında qızlarımı müşahidə edirəm və düşünürəm çağdaş nəsildə xoşbəxt sonluğa inam mütləq aşılmalıdı. Nağıl da elə buna görə lazımdı ki, Xeyirin qələbə çalacağına inansın balalar. Axı yaşa dolduqca onsuz da itirə-itirə gedirik inamlarımızı. Amma uşaqlıq yaddaşımızda hər şeyin yaxşı olacağına ümid, əminlik qalacaqsa, bu, bir ömür fayda verəcək, təsəlli olacaq şübhəsiz. Ona görə Gənc Tamaşaçılar Teatrının “Bəbə səhnəsi” və balalarımıza lap erkən ya-

şından, özü də belə fərqli formatda nağıl danışmaq və göstərmək ideyası alqışa layıqdır. Mənimçünsə maraqlı olan yaradıcı heyətin belə, dediyim kimi qəliz zamanda körpələri necə, hansı üsullarla cəlb edəcəyidir...

Beləliklə, oktyabrın 22-də “Bəbə səhnəsi”ndə ilk tamaşanın premyerası baş tutdu. Xalq nağılı “Qoğal”ın motivləri əsasında hazırlanan səhnə əsərinin quruluşçu rejissoru Elşad Rəhimzadədir. Tamaşada gənc aktrisalar Sa-birə Abdullayeva və Hökümə Rəhimzadə rol alıblar.

Tamaşa nağıl estetikasında qurulub. Teatrın foyesində sərilməmiş xalılar, yumşaq mütəkkələr və şirin oyuncaqlar ilk dəqiqələrdən sehrli bir ab-hava yaradır. Bu dəfə şirinləşən və tamam

başqa xarakterdə görünən Qoğalın nağılı başlamazdan öncə Elşad və Hökümə Rəhimzadələr yumşaq oyuncaqların rəqsini nümayiş etdirirlər. Bu, sadə bir kukla tamaşası deyil. Burda oyuncaqlar uşaqların şəxsi əşyası, dostu, doğması kimi lap yaxındadırlar və onları şənləndirirlər. Sonra elə balaca tamaşaçıların gözü önündə açılan nağıl kitabının üzərində danışılan və göstərilən hadisə uşaqlara möcüzəvi təsir edir. Evdə yazmadıqları daşdivar qoymayan, dəcəllikləriylə son damla enerjimizi tü-

kəndirən qızlarıma baxdıqca heyrətlənirəm. Sehlənmiş kimidirlər sanki, nağılı dinləyirlər, ətraflarındakı uşaqlara qoşulub sevinirlər, aktyorlara sual verir və Qoğala kömək etməyə çalışırlar. Sən demə, mümkünmüş, indiki nəsə də nağıl danışmaq, onları ayrı bir dalğaya kökləmək olarmış, sadəcə doğru-düzgün yolunu tapmaq lazımmiş. Rejissor Elşad Rəhimzadə tamaşadan öncə müsahibə verərkən elə bunu deyirdi. O, hesab edir ki, sənətlə lap erkən yaşlarında tanışlıq balacaların estetik zövqünün tərbiyə olunmasında çox vacibdir:

“Çərçivə və sərhəd tanımayan teatr sənəti, dövrə, zamana uyğun, məkandan asılı olmayaraq yaşayıb inkişaf etməlidir. Cəmiyyətdə sənət təbliğatını aparmaq üçün tamaşaçıları kiçik yaşlarından teatra cəlb edərək, onların düşüncələrinə təsir vacibdir. Bu niyyətlə, Gənc Tamaşaçılar Teatrında yeni yaranan “Bəbə səhnəsi”ndə balacalar üçün nağıllar və hekayələr əsasında, qədim teatr növlərinin, Kukla, Maska və Maket üslublarının əsasında tamaşalar təqdim etməyimiz faydalı olacaq. Bu layihənin ideya müəllifi teatrın direktoru Naidə xanım İsmayılzadədir. Biz düşünürük ki, gələcəkdə Azərbaycan teatrlarında yeni nəsil tamaşaçı

kütləsinin yaranmasında bu eksperimental tamaşaların rolu böyük olacaq. Müasir texnologiya dövrü olmağına baxmayaraq, canlı ünsiyyəti özündə qoruyub saxlayan yeganə vasitə teatrdır. Rənglərin, nağılların sehləli aləminə həm balacaları, həm də onların analarını dəvət edirik”.

Qeyd edirəm ki, tamaşanın rəssamları Şahin Hüseynli və Pərvanə Məmmədova rəngləri o qədər dəqiq seçmişdilər ki, lap xəyallarımda rənglədiyim dünya gözümün önünə gəlirdi. Tamaşa bitəndən sonra da getmək istəməyən, aktyorlara qoşulub şəkillər çəkdirən, yəni oyuncaqlarla təmas arzulayan balacalar - bütün müşahidə etdiklərim sanki elə öz nağılımın davamı idilər. Hətta yumşaq xalının üstündə gəzişmək üçün ayaqqabılarını çıxarıb dəcəllik edən körpələr də diqqətimdən yayınmadılar. Axı mənəvi dünyamız nə qədər zənginləşirsə, o qədər azad və sərbəst olur. Və bu gün gördüyümüz tamaşa, onun elə göz önündə olan təsiri də balalarımızın tərbiyəsində sənətin əhəmiyyətini göstərir... Mən qızlarıma əlindən tutub teatrdan çıxıram, bir anlıq onların yaşadı oluram sanki. Ya mən onlar kimi uşaq, ya da onlar mənim kimi böyük, yetkin...

